20—

Vještina živjeti

Foto Putnik NAŠ LIJEPI JADRAN

Prof. MAURICE TIÈCHE

VJEŠTINA ŽIVJETI

SA FRANCUSKOG
MIRKO GOLUBIĆ

IZDAJE UREDNIŠTVO »PREPOROD«
ZAGREB, PANTOVČAK 118

TISKARA DRAGUTIN BEKER - ZAGREB, GUNDULIĆEVA 18

PREDGOVOR

Nije li smjelo da se misli, u naše vrijeme prosvjećenosti, da je čovječanstvo na putu da zaboravi svoju osnovnu funkciju, svoj razlog života? Šta! Ne živimo li danas bolje nego nekada?

Bez sumnje, napredak ove posljednje decenije mnogo je doprinio našem materijalnom blagostanju. To ne može niko da ospori. Ali treba, ipak, uvidjeti da je društvo daleko od toga da se popravi. Ono preživljuje jednu tešku moralnu krizu, koja se povećava iz dana u dan. Vrijednosti moralne i duhovne slabe, nestaju i umiru. Kao da je civilizacija ucijenjena, i da čovječanstvo misli isključivo o svojim materijalnim dobicima.

Knjiga našeg saradnika g. M. Tièche-a dolazi u svoje pravo vrijeme. Ona nije možda sasvim nova: toliko se je pisalo poslije rata. Ali, ona je ipak originalna i privlačna. Pisac nije nikako apstraktan i dosadan. On umije lijepo da razjasni svakome najviša načela zdravog odgoja. On govori iz iskustva. Sa veličanstvenoga polja koje sačinjavaju njegovi đaci a naročito njegova porodica, on je umio da izvuče i pokaže maksimum koristi.

Ovo djelo g. M. Tièche-a nije psihoterapija, a još manje autobiografija, uistinu, pisac zna tačno utjecaj morala na fizički život, ali se čuva od pogreške mnogih savremenih pisaca koji preziru najosnovnije pojmove fiziologije ili tjelesne higijene, i uzvisuje, bez rezerve, »čudo misli«. Ono što on zastupa, to je skladno razvijanje svih dijelova ljudskog bića: tijela, duha i duše. Izvan ove formule nema normalnog i srećnog života.

Jedno djelo o umjetnosti života ne bi moglo, po našem mišljenju, da prešuti problem o porijeklu i sudbini ljudskoj, problem od koga u velikoj mjeri zavisi moralna orijentacija, pa čak i socijalna, mnogih ljudi. G. M. Tièche iskreno studira ovaj problem i daje mu jedno logično rješenje. S druge strane, u svoja izlaganja on unosi mnogo iskrenih razmišljanja o vjerskom rješenju nekih problema, koje nameće savremeni život. Ova razmišljanja daju osnovni ton ovom djelu, mi bismo dodali i zaslugu. Iz čitanja ove studije izlazi atmosfera vedrine, vjere i pouzdanja, i mi cijenimo vrijednost ove atmosfere u današnje nesigurno i mutno vrijeme.

Pažljivi čitalac će crpsti sa stranica ove knjige potrebne sile za svršavanje važnih zadataka u svome životu. Možda će čak postati revan propagator ideja, koje nam tako jasno iznosi g. M. Tièche. Sigurno, svaki će naći u ovoj knjizi žive razloge nade i povjerenja.

Izdavači

Zašto smo došli na svijet?

Naš naraštaj radi sa neumornim žarom da sebi stvori što udobniji i bolji život. Dah životnog zanosa pokreće našu omladinu; izgleda da su se odlučili stvoriti novi svijet i da tu zamisao žele ostvariti već sutra. Usprkos teškoća i razočaranja svako se nada i ide naprijed. Istina, cilj nam uvijek izmiče baš u času kad smo mislili da ćemo ga ostvariti. Ništa zato, kad nam ipak ostaje toliko iluzija koliko je i ranije bilo!

Međutim, čovjek ne bi mogao da kaže jasno kuda ide; uostalom, tačno ne zna ni odakle dolazi. Živi samo da živi, jer treba da živi i želi da živi. Nimalo ne shvaća zašto je došao na svijet, a još manje razumije zašto će jednoga dana morati da nestane iz sredine onih koji se muče i bore. To je uzrok kolebanju, nedoumici, zabludama, moralnim i društvenim katastrofama koje se u naše vrijeme sve više množe.

Većini život nije baš prijatan. Rado nalazimo u njemu nešto zanimljivo, priznajemo da nam donosi izvjesna preimućstva, ali sve treba da gledamo u pravoj svjetlosti i priznamo da naši savremenici često mnogo pate, da svi mi patimo i da pred nevoljama i patnjama, koje mi podnosimo, mnogi potpuno malakšu. Neki čak, nazirući cilj života u smrti, završavaju samoubistvom. Jasno je da uznemirenost našeg doba preuzima sve više maha i da će se teškoće egzistencije povećati nepredviđenim načinom. Osjećajući nejasno u sebi sve ovo, naš se naraštaj, sa većim interesovanjem od svih ranijih

naraštaja, pita: šta je cilj života, čiji je tok, izgleda, predan slučaju i neredu?

Pokušajmo sa naše strane da odgovorimo na ovo pitanje.

Da shvatimo smisao života, potrebno je da upoznamo njegovo porijeklo. Kada fizičari, na primjer, proučavaju kretanje nekog tijela, oni odrede pravac kretanja i cilj koji će tijelo dostići krećući u tom pravcu i jačinom sile koja ga je pokrenula. Na sličan način želimo i mi da postupamo.

Odakle život? Poslije Lamarka, Darwina i njegovih više manje neposrednih učenika ušlo je u običaj tumačenje da sve žive vrste potječu jedna od druge putem evolucije. Iz prostih vrsta, malo po malo, proizišle su složenije. Polazna tačka, svakako, je vrlo neodređena. Ne znamo kako je nastala prva živa stanica, možda srećnim uzajamnim djelovanjem sila fizičko-kemijskog porijekla. Ako se usvoji pretpostavka da je prva životna klica došla k nama sa koje druge planete, to još ne znači da je riješen problem života, nego je rješenje pitanja prenijeto na drugo mjesto.

Mi ne želimo da posmatramo problem života sa čisto naučnog gledišta; nauka ne može uvijek da kaže posljednju riječ. Da bismo odbacili teoriju o evoluciji, dovoljno je da je posmatramo s gledišta njenih posljedica. Sigurno, da Darwin još živi, bio bi veoma ožalošćen nepredviđenim razvojem jedne nauke kojoj je on uvijek naglašavao nesiguran karakter. Kako se u stvari danas tumači nauka o evoluciji? Pretpostavlja se da je na našoj planeti nekad bilo vrlo sitnih organizama, prvo jednostaničnih, koji su se po malo udruživali, sve bolje i bolje prilagođavali potrebama jedinke i vrste, te da su se iz tih organizama razvile one životinje koje nazivamo našom nižom braćom, koje su jednom daljom evolucijom postale »homo sapiens«, to jest vi i ja. Ovo

se običnim jezikom kaže da je čovjek postao od majmuna. Istina, nastoji se da se sve ogrne u naučni i manje ponižavajući plašt, tako se i gornja misao precizira i kaže da u stvari čovjek ne potječe od majmuna nego da obojica imaju jednog zajedničkog praoca: pithecantropusa. To je samo vješto obilaženje, da se ublaži ako ima nešto sablažnjavajuće u evolucionističkoj teoriji, no misao o životinjskom porijeklu ipak ostaje.

Govorimo ovdje sasvim ozbiljno i tvrdimo da je ovo tumačenje o čovjekovom porijeklu učinilo našoj generaciji neizmjerno zlo. Ovo tumačenje zapravo ne počiva na stvarno naučnim istraživanjima. Darwin, izvrstan teoretik, bio je loš posmatrač. To je dokazao proučavanjem rosulje, one biljke što može da zatvori insekte svojim listovima kad nesmotreno stanu na njih, i njima se hrani. Darwin je mislio da je u ovoj biljci pronašao ono što je već dugo tražio: živu vrstu koja pretstavlja prijelaz iz biljnog u životinjsko carstvo. Biljka mesožder obavljala je svoj običan posao. On je, dakle, stavio na jedan list rosulje malo govedine, jedan komadić želatine i nešto sira. List se zatvorio. Darwin je čekao jedanaest dana dok se list opet otvorio. Tada je opazio da je na mjestu gdje je stavio govedinu bila mala crna pjega, želatine je sasvim nestalo, a sir je ostao netaknut. Iz toga je zaključio da rosulja voli govedinu, da još više voli želatinu, ali da joj nikako ne prija sir. Isti pokus učinjen je — na običnom drvenom stolu, sa istim rezultatom. Darwinovo posmatranje nije, dakle, moglo da bude definitivno završeno. U njegovim djelima mogli bismo naći sličnih pogrešaka. Dodajmo, međutim, da nas mnogobrojne činjenice naučno posmatrane vode do zaključka da životinjske vrste nisu nešto apsolutno stalno. One mogu da se mijenjaju, i to naglo, a ne laganom i postepenom evolucijom. Ali nikada se nije moglo primjetiti da one prelaze u druge vrste.

Najjači dokazi protiv nauke o evoluciji jesu njene socijalne i moralne posljedice. Ako su moji preci prije nekoliko milijuna godina bili majmuni, onda sam i ja majmun, istina usavršen, razvijen, majmun koji je pronašao upotrebu riječi, naučio da misli i malo po malo počeo da osjeća kako se u njemu rađa težnja za saznanjem istine. Ali zar ovo tumačenje čovjekovog porijekla ne ide za tim da pređe granice komparativne nauke, kojoj katkada pruža neznatnih usluga, i da stavi čovjekovu moralnu ličnost u red životinja? Ako danas patimo od vala materijalizma koji poplavljuje svijet i prijeti da ga proguta, na to ima mnogo da zahvalimo posljedici mišljenja da je čovjek životinjskog porijekla. Mi se sasvim instinktivno ustežemo da damo životinji isto poštovanje koje pripada bićima sa moralnom i duhovnom vrijednošću.

Šta bi se dogodilo kad bi naučenjacima uspjelo da u svojim laboratorijima proizvedu jedan živ organizam? Tada bi materijalizam triumfirao, jer bi bilo dokazano da je život doista rezultat fizičko-kemijskih izražavanja materije. Ali nas tješi, na sreću, ova Bergsonova primjedba u djelu *Stvaralačka evolucija:* »Sa svim ovim djelomičnim pogledima ne možete proizvesti ni početak organizovanja jedinke, kao ni što umnožavanjem fotografskih slika jednog predmeta sa njegovih stotinu različitih strana ne možete da reproducirate materiju«.

Žilavost evolucionističke nauke upravo nas iznenađuje. Njene najproblematičnije posljedice su predmetom svakodnevnih razgovora. Jedan prijatelj, sa kojim sam nedavno izmijenio nekoliko riječi o savremenom stanju, kaže mi: »Ko zna, nećemo li se opet vratiti u doba pećinskog čovjeka?« Ovu misao je skoro nemoguće iskorijeniti iz mozga naših savremenika. Primitivni ljudi — po njihovom mišljenju, bili su surove pećinske životinje. Historijske knjige vrlo uvjerljivo govore o ovom »pećinskom dobu«. Moj sinčić uči to u školi, kao i hiljade njegovih drugova. Rečenica: Prvi ljudi živjeli su u pećinama, napisana je velikim slovima u udžbeniku za djecu od osam godina i nosi potpis jednog velikog francuskog historičara. Protumačio sam mome sinu da je to zabluda, da prvi ljudi nisu stanovali u pećinama, a ako su neki stanovali u njima, i još danas stanuju, to je zato jer su pomalo pali, zbog raznih svojih zabluda, na stupanj životinje. Sinčić me je vrlo dobro razumio, ali sutradan, kad sam ga pozvao da preda mnom ponovi lekciju, počeo je riječima: »Prvi ljudi živjeli su u pećinama« . . ., tako je žilav utjecaj jednog štampanog teksta. Takav je bio moj sin, takvi smo manje više svi mi: primamo savremene teorije a da se nismo potrudili da ih provjerimo.

Prvi ljudi nisu bili surove životinje, a ako se cijelo čovječanstvo razvijalo, onda je taj razvoj bio u pravcu pada, nazadovanja. Mi vjerujemo da smo divni završetak evolucije vrsta. Mnogo bi imalo da se kaže o tome »divnom« čovječanstvu koje, čim se rodi, već plače, koje, kad sve ide najbolje, strada polovinu ili dvije trećine svoga života, koga su pune bolnice, zatvori, sirotišta, koje slijedi svojim strastima da dođe do kakve metalne pločice ili kakvog komadića papira. Naše bi preimućstvo bilo da shvatimo da je čovjek uzvišeno biće, da je njegovo porijeklo plemenito i duhovno, i da smo mi, u dvadesetom vijeku veoma mali ako se uporedimo sa našim precima. Mi mislimo da naši automobili, lokomotive, žični i bežični telefoni, jednom riječju naša civilizacija, čine od nas izvanredna bića, a zaboravljamo da su moderna otkrića bila dugo pripremana od naraštaja koji su nam prethodili. Zato je jedan mislilac s pravom rekao da smo mi patuljci na leđima divova.

Naša tako sjajna materijalistička civilizacija će nas uništiti. Ona stavlja pred nas sve komplikovanije pro-

bleme. Kaže se da je historija vječno ponavljanje, da su se stare civilizacije, porijeklom sa istoka, širile prema zapadu i da nastavljaju svoj tok bez kraja. To je istina. Ali, ako je nekad i bilo nemirnih vremena, da li je koje bilo tako uznemireno kao što je naše? Nikad se čovječanstvo nije osjećalo tako napušteno, nemoćno pred neobuzdanim silama kao danas. Te sile, to su sile materije u službi zla.

Ako je naš život čisto materijalne prirode, ako nas ništa osim nekih svojstava ne dijeli od životinje, a to želi da dokaže moderna nauka, što da se bavimo ciljem našeg života? Da li se ko pita zašto pas dolazi na svijet? Zašto se majmun rađa u prašumama? Zato, ima li smisla da se uznemirivamo kad je riječ o »višim »životinjama« kakve smo mi? Čovjek se rodi, raste, radi, strada, umire, sve to bez prividnog uzroka, na osnovu nekih fizičkih i kemijskih zakona. Ne treba da nas čudi što zbog toga mnogi preziru život. Naša civilizacija opada, jer se mi ustežemo da priznamo životu jedan duhovni cilj, dostojan njegovog božanskog porijekla.

Ako nas upoređivanje našeg organizma sa životinjskim vodi do zaključka o izvjesnom srodstvu između nas i njega, zar da idemo tako daleko da poričemo čovjeku, kao i životinji, svaki duhovni život? Ponavljamo i naglašavamo »duhovni život«, ne »duša«, jer ovaj posljednji izraz sakriva nešto što nam nije poznato. Obično se poriče da životinja ima dušu, a priča se da je jedan slavan sabor raspravljao o pitanju da li žena ima dušu. I on je donio pozitivan zaključak sa jednim glasom većine! Ako životinja (l'animal) nema duše (l'âme), zašto je zovemo životinja (l'animal) tj. »živo biće« (être animé), ili biće koje ima dušu (être ayant une âme)?

Mi upotrebljavamo riječ životinja, da i ne mislimo na njeno značenje. Zato mjesto duša volimo da kažemo

»duhovni život«, razumijevajući pod time sposobnost koju nema životinja (animal): dići se iznad sebe, cijeniti i tražiti što je dobro, istinito i lijepo.

Sigurno je i životinja jednog »božanskog« porijekla, po tome što ju je Bog stvorio, ali Prva knjiga Mojsijeva označuje da je samo čovjek načinjen po Božjem obličju, slici više moralnoj negoli tjelesnoj.

Sada nam se smisao života pokazuje kao jedno jasno otkrivenje. Živjeti znači težiti savršenstvu, ostvariti san pravde, dobrote i blagostanja, prvo za druge, pa onda za nas. Mi potječemo od Boga, ali smo od njega bili dugo odvojeni. Sada osjećamo, iako nejasno, da svoj život trebamo razumno upotrebiti da nas približi k njemu. Mi imamo u sebi jake težnje i taj cilj htjeli bismo da dostignemo materijalnim sredstvima koje nam pruža nauka. Mi se, na primjer, borimo protiv bolesti i smrti. Velikim troškovima izdržavamo laboratorije gdje se vrše čudnovata otkrića koja mogu da nam ublaže po koji bol i malo produže život. Rezultati koji su postignuti do sada hrabre nas i čine nas ponosnim. Bolesti kao boginje, tifus itd. već su pobijeđene. Posljednjih godina povećana je prosječna dužina čovječjeg života. Ali, da li je poznato da su se slučajevi raka, od početka ovog vijeka upetostručili i da su se šećerna bolest i ciroza jetara (smežuravanje jetara) posljednjih dvadeset godina učetvorostručili, a da nauka ne može pružiti pomoć?

Međutim, pretpostavimo da nam medicinska nauka omogući život od sto godina. Ljudi bi i onda smatrali da je to, srazmjerno, suviše kratak život. Stari Jakov, otac Josipov, govorio je Faraonu: »Dani godina moga putovanja broje sto i trideset godina. Dani mojih godina bili su malobrojni i teški, oni nisu dosegli dane života mojih otaca za njihovog putovanja«. Niko nije

potpuno zadovoljan vremenom koje mu je dano, čak Matuzala, koji je živio devet stotina šezdeset i devet godina, želio je možda još živjeti. Nije li ideal svakoga od nas da zauvijek živi i da jedino pod tim uslovom možemo biti potpuno zadovoljni? Ali to ipak nije dovoljno. Živjeti uvijek u jednom vremenu krize kao što je naše, živjeti pod prijetnjom zla, živjeti i živjeti da stradamo i da gledamo kako naši dragi oko nas stradaju, živjeti životom nestalnim, uznemirenim, nepotpunim, to je više nego što bismo mogli podnijeti. Mi tražimo nešto drugo. Mi želimo da živimo, ako ne vječno, ali bar onih dana, koji su nam dati, životom zdravim, dobrim, korisnim. Da, život ima jedan cilj a živjeti je vještina koju nikad nećemo moći dovoljno da uvježbamo.

Živjeti znači postojati za druge, staviti malo dobrote i vedrine na put beskućnika, uzeti za ruku nevoljnika i pokazati mu cilj koji može da postigne, uvjeriti ga da život može biti lijep i u svakom slučaju plemenit, jer zaslužuje da se proživi.

Napominjemo, uostalom, da nam sama priroda, bila kako materijalistička i nesvjesna, pruža o tome izvjesnu nauku. Sve što živi, koristi drugome, a sve što se povlači u sebe, što živi samo za sebe, osuđeno je da pogine. Naš vijek je najbolji dokaz za to. Ozbiljni dani što ih proživljujemo, opasnosti što nam odasvud prijete, dolaze odatle što su ljudi izgubili smisao da žive za druge, da žive nesebičnim životom. Čovjek je sebe radi prihvatio biološki zakon o pravu jačega. On to naziva »borbom za život«. Treba živjeti, kaže on, te uništava slabijega. Nikada nije egzistencija samog čovječanstva bila tako ugrožena kao danas.

Treba, dakle, da se vratimo životu nesebičnom, jednostavnom i pravednom, za koji smo i stvoreni. Skladan razvitak ljudskog života, traženje njegovog pravog porijekla sa ciljem da postignemo njegovu pravu sudbinu, to je predmet koji želimo da proučimo zajedno. Postoji jedna vještina kako da upravljamo životom i ako tu vještinu ne poznamo, ne praktikujemo je, znači da smo promašili svoj ideal, da živimo uzalud.

Kako da sačuvamo zdravlje i dobro raspoloženje

Svako se slaže s time da je zdravlje prvo dobro koje čovjek može da ima. Ono je zaista koristan kapital, veliko bogatstvo. Ima milijardera koji su nudili polovinu svog bogatstva onome ko bi ih izliječio. Sva dobra koja život može da nam pruži praktično su bez vrijednosti za one koji su bolesni. Samo duhovnim vrijednostima može da se da prvenstvo pred staranjem za tjelesno zdravlje.

Ipak, veoma su nesnosni oni što se stalno brinu za sebe, pipaju bilo, osluškuju, ispituju sebe; to su nepodnosivi i smiješni egoisti, kojih svuda ima dosta. Zdravlje drugih treba da nam bude tako dragocjeno kao i naše. Prvo iz ljubavi prema bližnjima, drugo, što bolesti onih koji nas okružuju, mogu biti zarazne, i treće, što bolesti, ako i nisu zarazne, duboko djeluju na raspoloženje i karakter, što opet može da izazove bol. Bdjeti nad zdravljem drugih znači bdjeti nad vlastitim zdravljem i sačuvati znatan dio svoje sreće.

Što da radimo da bismo se dobro osjećali i da se svaki od nas dobro osjeća? Liječnici su nas navikli na propise više manje određene, ali katkada čudne i suprotne. Jedan liječnik preporučuje ovu hranu, dok je drugi apsolutno zabranjuje. Za paradajz se, na primjer, kaže da je najbolja hrana za jedne, ali najopasnija za druge. Svako, prema svom ličnom iskustvu utvrđuje listu preventivnih mjera da bi produžio život i ne postoje ni

dvije liste koje bi se slagale. Ima ih dugih i širokih, strogih i blagih. Neki se ustežu od ličnog izbora i nikome ne pričaju o uzroku i koristi toga. Drugi opet zbunjeno izjavljuju da ne znaju kom bi se liječniku preporučili, tako i mi manje više oklijevamo kad je u pitanju to da jednom liječniku povjerimo svoju skupocjenu ličnost.

Uloga jednog liječnika ne shvaća se uvijek kako treba, niti on sam uvijek shvaća njen značaj. Čitanje izvjesnih časopisa i revija uvjeriće vas da medicinska nauka prima sve više preventivni i profilaktički karakter. Liječnici se trude da uđu u trag bolesti, u stadij njenog rađanja, prije nego što se pokaže i dok još ima vremena da se suzbije.

Liječnik nije nepogrešiv, on to i sam zna i ne bi trebalo da to od njega zahtijevamo. On poznaje velike zakone koji upravljaju ljudskim tijelom, vidio je izvjestan broj slučajeva koji mu služe za primjer, stekao je prilično iskustvo i može da nam dâ dobre savjete. Ali, ne možemo tražiti od liječnika da njegovi savjeti budu savršeni, nepogrešivi i da tačno odgovaraju našem slučaju. Liječnik je dužan da nam kaže od čega patimo, koji je uzrok naše bolesti, da ga možemo otkloniti, da upoznamo sami sebe i da prema tome živimo.

Izbjegavaćemo da ovdje dajemo propise i da određujemo način ishrane; kazaćemo samo da su ovo uslovi za dobro zadravlje: povratak k jednostavnom i prirodnom životu, koji učvršćuje naše zdravlje, vegetarijanska ishrana, koja sadrži sve potrebne hranljive elemente, normalno disanje, tjelesne vježbe i savršena čistoća. Stvoritelj nam je dao u izobilju vode, sunca, zraka u dolini i na brdima, a pored toga i zdravog rasuđivanja. U traženju i čuvanju zdravlja sve je ovo neophodno potrebno.

Ali ne možemo da se ovdje zaustavimo, jer nas ništa od svega toga ne vodi pravom uzroku bolesti. Bez sumnje, naša je borba protiv bolesti zato tako malo uspješna, usprkos napretka medicinske nauke, jer ne poznajemo dovoljno uzroke bolesti.

Pasteurova otkrića, kojima neki poriču korisnost, štite nas od mikroba i naročitim ubrizgavanjem nastoji se zaplašiti bolest. Serumi, cijepljenja, injekcije na dnevnom su redu. Zato su čisto mikropske bolesti u opadanju: boginja je skoro sasvim nestalo. Difterija je danas daleko manje opasnija nego ranije, čak i tuberkuloza napušta teren; najzad se uspjelo spasiti novorođenčad od nje. Ali bolesti jetara ipak se strašno množe. Čini se da organizam preopterećen, povređen, pokvaren, čak i zaštićen od bacila, nastoji da se osveti na drugi način. Čemu onda služi borba protiv bolesti? Zar ona ne znači samo premještanje bolesti s jednog organa na drugi, mijenjanje njenih oblika ili ublažavanje simptoma, tako da se vjeruje da je bolest pobjeđena, dok u stvarnosti, to je ista bolest u drugom vidu?

Treba ići dalje i pitati se: ne počiva li pravi uzrok bolesti ne samo u prekršaju prirodnog zakona nego i u prekršaju moralnog zakona? Niko, u istini, ne poriče veliku važnost i znatan utjecaj morala na fizičko zdravlje. Kad liječnik uspije da bolesnika održi u dobrom moralnom stanju, tada ima hiljadu izgleda da će on ozdraviti. U času kad se čovjek predaje, kad prestaje da se bori, možemo već da ga smatramo izgubljenim. To je zapravo uzrok zašto se, na primjer, živčano oboljeli tako teško liječe. Za vrijeme krimskog rata gledao je jedan vojnik kako oko njega padaju i umiru njegovi drugovi zaraženi od kolere. On odluči da se bori sa svom energijom protiv bolesti, čije je simptome već u sebi osjećao. Nastojao je da bude uvijek u kretanju, da održi u radu sve do posljednjeg mišića koji se još uvijek po-

PRIRODA NAM DAJE U IZOBILJU I SUNCA, I ZRAKA I VODE

koravao njegovoj volji. I taj vojnik bio je jedini koji je uspio da se otme koleri, ma da ga je ona uhvatila.

Spominje se slučaj jedne udovice, koja je sa svojom djecom živjela na usamljenom imanju. Kad je jedne večeri htjela da peče hljeb i uzimala potrebna drva da naloži peć, ujede je zmija sakrivena u snopu pruća. Jadna žena, daleko od svake pomoći, uvidjela je da će taj ujed biti koban po njen život. Sjeti se djece koja će ostati sama u ovoj osamljenoj kući i koja će gladovati dok slučajno ko ne naiđe na njih. Tada je počela da sprema hljeb. Znala je da jedna peć neće biti dovoljna, zato umijesi hljeb i za drugu, pa onda i za treću peć. Šake i ruke su joj natekle. Sve teže je mogla da se kreće i sve je veći bol osjećala pritom, ali je radila cijele noći sa jednom mišlju da ostavi djeci hljeba da mogu što duže živjeti. Ujutro osjeti olakšanje, otrov se je pomalo gubio, a da nije prouzrokovao smrt.

Karakterističan je u tom pogledu slučaj koji se dogodio jednom liječniku. Jednog dana dođu k njemu dva tuberkulozna pacijenta, jedan već opasno zaražen, a drugi u početnom stadiju. Kako je liječnik htio da učini izvjesne analize, on obavijesti svoje pacijente da će im obavještenje o njihovom zdravstvenom stanju dostaviti pismenim putem, čim bude imao tačne podatke. Prvoga, dakle, obavijesti o ozbiljnosti njegova stanja i posavjetuje ga da što prije uredi svoje privatne stvari. A drugome kaže da jedan tromjesečni boravak u planini može biti dovoljan za njegovo potpuno ozdravljenje. Ali, slučajno, zamijenivši omote, čovjek na umoru dobio je vijest nade u ozdravljenje, a onaj što je trebao da ozdravi, čitao je svoju smrtnu osudu. Tako se i dogodilo. Prvi ozdravi, a drugi podavši se očajanju, uskoro umre.

Borba protiv bolesti treba da se organizuje protiv njenih stvarnih uzroka, a ne protiv njenih simptoma.

Naše misli su obično egoističke, ponosite. Nas ispunjava zabrinutost, nemir, katkada i radost nezdrava i razdražujuća. Naše teškoće dolaze obično od mržnje, zavisti, ljubomore, nesloge. Sve ovo smeta cirkulaciji krvi, poremećuje probavu, usporava staničnu izmjenu tvari, truje organizam, škodi funkciji endokrinih žlijezda i sprečava ih da izlučuju u krv potrebne supstance za borbu protiv bolesti; preopterećen mozak ne može više da pravilno upravlja svim dijelovima tijela, cijela ljudska mašinerija istroši se prerano.

Naprotiv, zamislite dobrodušnog, ljubaznog čovjeka, koji je gotov da zaboravi sam na sebe, koji je odlučio da u sebi i u drugima podržava izvjestan stepen dobre volje, stavite u tog čovjeka čiste, plemenite i uzvišene misli, snažne ali mirne težnje za svim onim što je istinito, dobro i lijepo. Vi ćete kod njega primjetiti plod ovakvog stanja duše: probava hrane biće normalnija, disanje punije, budućnost će mu se ukazivati ljepšom, predusretljivijom, prošlost zadovoljnijom, a sadašnjost, što za njega najviše znači, korisnijom. Takav čovjek možda neće biti pošteđen od svake bolesti, jer treba uzeti u obzir i prilike koje ne zavise od naše volje, ali on će ipak biti mnogo bolje naoružan protiv njih.

Za bolesti bi se moglo reći isto što i za nesrećne slučajeve. Za vrijeme rata govorio je jedan general o svojim ljudima: »To su uvijek jedni isti što ginu.« Sigurno on nije htio da kaže da njegovi vojnici umiru više puta, on je samo htio da istakne da ima ljudi izvjesnog karaktera koji se više izlažu smrti nego drugi. Isto može da se kaže i o nesrećama što se događaju svakog dana. Kad se dogodi kakva nesreća, obično se pripisuje sudbini, žalosnom slučaju prilika. Ako bi se bolje ispitalo, vidjelo bi se da od deset slučajeva, devet puta mogao bi čovjek da izbjegne katastrofu, da je bio bolje upućen i da je imao više prisutnosti duha. Isto

vrijedi za bolest: ko bolest razumije, ko je shvatio njen pravi uzrok, taj će se sa više uspjeha boriti protiv nje negoli jedan ko ne vodi brigu, ko je neznalica ili egoista. Život u zdravom duhu, tih, vedar, daje čovjeku mogućnost za borbu ne samo protiv bolesti nego, vjerovatno, protiv svih zala.

Dobro se osjećati znači, prije svega, znati sačuvati svoju moralnu ravnotežu. Tajna zdravlja leži u dobrodušnosti, dobrom raspoloženju, korisnom radu, povjerenju u one koji nas okružuju, čak i onda kad oni to nimalo ne zaslužuju, naročito povjerenje u Boga sa sigurnošću da poslije sadašnjih teškoća slijedi, prema Božjim obećanjima, vječnost blaženstva za one koji su znali i htjeli da se za nju pripreme.

Vještina mišljenja

Psihološki radovi prve trećine našeg vijeka dokazali su dovoljno da je naš život rezultat onoga što mislimo i da misao na nas mnogo više utječe nego što smo to obično pretpostavljali. Psiholog Fouillée otkrio je jednu vrlo interesantnu činjenicu, pokazavši da su misli pravi kondenzatori energija koji ranije ili kasnije mogu da proizvedu određena djela. Evo zašto način mišljenja smatramo osnovom vještine življenja.

Da li ste se već pitali kako i zašto mislimo? Životinje sigurno malo misle. Neke od njih, koje smatramo inteligentnijima, izgleda da su obdarene sposobnošću razmišljanja i odabiranja između dva moguća čina. Ali taj je izbor uglavnom određen izvjesnim fizičkim i fiziološkim faktorima. Izgleda jasno da je samo čovjeku, »višem« čovjeku uostalom, svojstveno da bira, da obustavi svoju akciju da bi je poslije razmišljanja i savjetovanja bolje prilagodio cilju koji želi postići. Mi mislimo čim se uzdržavamo od jedne radnje. Kad čovjek, na primjer, dobije ćušku, prvi njegov pokret je da na uvredu odvrati istim gestom. Ali čovjek može da se uzdrži, da ne udari svog protivnika. On može da zapovjedi mišićima da ostanu na miru i da razmišlja o svim posljedicama gesta. On čak može da se uzdigne u oblast morala i da se sjeti riječi iz Evanđelja koje nas pozivaju da na zlo vratimo dobrim i da okrenemo lijevi obraz ako nas ko udari po desnom.

Tako reguliramo naše postupanje, pridržavajući sebi mogućnost da mijenjamo njegov pravac ili izražavanje.

Iz toga proizlazi da misao mora da ima veliki utjecaj na svagdašnji život, jer nam se ona otkriva kao neka vrsta unutrašnje discipline. Katkada je vrlo teško ne vratiti primljenu ćušku i odgovoriti ljubazno na ružne riječi. Misao je ona sila pomoću koje možemo da »uzdržimo« našu djelatnost. Ja kažem »uzdržimo« ne »suzbijemo«, jer kao što se u materijalnom svijetu ništa ne gubi, tako i misao koja nas je jednom nagonila na akciju, čuva svoju unutrašnju energiju i proizvodi svoj postupak makar to bilo deset ili dvadeset godina kasnije. Ta energija, koja se nalazi u skladištu, gotova je da se ispolji ranije ili kasnije. Mi smo jednostavno disciplinovali to ispoljavanje energije. Mi smo ga »sublimirali« kako kažu psiholozi.

Misao je, dakle, jedan rezervoar sile i mi radimo prema onome što on sadrži. Najzad, mi mislimo da uviđamo potrebu da udesimo svoju djelatnost prema prilikama, prema izvjesnim principima, prema ciljevima koje želimo postići. Koji su se oduševili za to, oni će se potruditi, sasvim prirodno, da nauče misliti prije nego što se prihvate samog rada, da bi njihov rad bio što plodniji, da bi odgovarao potrebama onih koji nas okružuju i donio što više dobra. Evo zašto je potrebno da razmišljamo. Evo zašto je područje misli tako prostrano, zašto ima toliko mnoštvo ljudi kojima je mišljenje zvanje. Sigurno oni se ne ograničuju samo na razmišljanje. Treba posmatrati, praviti pokuse, a i raditi. Ali stvarni produkt njihove aktivnosti je opet misao, rezultat koji omogućuje da znamo, tj. da predvidimo našu akciju i da bolje živimo.

Nikada neću zaboraviit zaključak kojim je moj prvi profesor filozofije završio jednu seriju svojih predavanja: »Gospodo, rekao je on, mi smo proučili pravila mišljenja, ispitali smo što su drugi prije nas mislili. Sada znamo da je filozofija vještina koja nas uči

da sve bolje i bolje mislimo da bismo radili sve bolje i bolje«. Da, da radimo sve bolje i bolje, prema izvjesnim principima koji su priznati kao istiniti. To je ono što traži naš vijek. Ne primjećujete li da naš vijek mnogo traži? Čovjek želi da sve bude precizirano, utvrđeno, stalno. Ako nešto izgleda hipotetično, onda se već sve stavlja u pitanje.

Vjekovi prije nas čine nam se vrlo jednostavni, lakovjerni, naivni. Duh nauke, koji preovladava u dobru i u zlu, stvara od nas istraživače. Savremena generacija je vrlo radoznala, a ima mnogo uzroka da bude takva, jer se nalazi pred neobično teškim problemima, pred zagonetkama koje ne uspijeva da odgonetne. Naviknuti na sve nove i čudnovate prilike, naši savremenici počinju sve bolje shvaćati pravu vrijednost pouzdanosti. Kao primjer želim ispričati mali događaj koji se dogodio jednog dana u laboratoriju profesora Duclaux-a. Budući i slavni doktor Roux, tada još mlad student, ušavši prvi put u laboratorij, dobio je od Duclaux-a žličicu bijelog praška sa molbom da ga analizuje. Roux se vrati poslije jednog trenutka i reče:

»Gospodine, mislim da je to bakarni sulfat«.

»Prijatelju, treba ponovo da analizujete«, odvrati Duclaux.

Roux je ponovio analizu i poslije jednog trenutka stupi pred Douclaux-a govoreći:

»Gospodine, ja vjerujem da je to bakarni sulfat«.

»Prijatelju, reče Duclaux, treba ponovo da analizujete«.

Ovoga puta Roux gnjevan zalupi vratima, dva sata ostade u laboratoriju, onda se vrati govoreći razdraženim glasom:

»Gospodine, to je bakarni sulfat«.

»Da, dragi prijatelju, vi imate pravo, to je bakarni sulfat, ali znajte da u kemiji ništa ne vrijedi misliti i vjerovati, nego treba znati«.

Nismo li i mi željni stvarnosti, umorni od našeg »od prilike«, nemoćnog da nas povede kroz život? Koliko puta smo se našli na raskršću oklijevajući, gotovi da sve damo samo da nam se bar sa izvjesnom sigurnošću pokaže kuda da pođemo. Mi smo izabrali jedan put prema našem znanju. Ali često smo se uvjerili da naš izbor nije bio najbolji i da bi možda bilo prekasno kad bismo htjeli da se vratimo natrag, da pođemo boljim pravcem. Evo zašto je potrebno da naučimo bolje misliti, bez obzira na naše godine. Misli djeteta, mladića i djevojke treba da se upravljaju po izvjesnim pravilima, na izvjestan način, znajući da će svaka misao posijana danas, jednom bezuslovno uroditi svojim plodovima i da je život materijalno i vidljivo ostvarenje unutrašnjeg misaonog svijeta. Prije ili kasnije, misao će se ispoljiti u dobra ili rđava djela.

Pođimo jedan korak dalje. Ako se naš život sastoji od naših misli, od čega se sastoje naše misli? Ovdje želim da skrenem pažnju na jednu naročitu stvar koja je obično nepoznata, a koja se tiče našeg pamćenja. Ma kako to izgledalo čudnovato, pamćenje sadrži apsolutno sve. Vi protestirate! Vi, gospođo, koji ste prošle sedmice zaboravili svoj kišobran u tramvaju; vi, gospodine, koji ste zaboravili jednu važnu adresu što vam je predana, ili niste obavili posao koji ste trebali da obavite za suprugu; vi, mladiću, koji se na posljednjem ispitu niste mogli sjetiti ni polovinu onoga što ste učili. Sigurno, sva sjećanja ne ostaju u svijesti, niti je uvijek moguće da ih po volji dovedemo u svijest. Ali ona su ipak tu, i razne prilike ih katkada na vrlo čudnovat način ožive. Evo jedan primjer. To je čudnovat slučaj koji Ribot donosi u svom djelu o bolesti pamćenja.

Jedna starica sluškinja oboli. Za vrijeme groznice ona je recitovala čitava poglavlja iz Biblije na hebrejskom jeziku. Stručnjaci su ispitivali tu čudnovatu pojavu i na kraju se saznalo da je ta sluškinja prije dvadeset godina bila u službi kod jednog evangelističkog svećenika koji je imao običaj da šetajući amo tamo u svom kabinetu glasno čita Stari zavjet na hebrejskom jeziku. Sluškinja je slušala čitanje, a da nije na nj obratila naročitu pažnju. Ipak se sjećanje duboko urezalo, kad je poslije dugog vremena opet oživjelo za vrijeme jedne groznice.

Sve što gledamo, što slušamo, ostavlja u nama neizbrisiv trag. Naše misli sastavljene su od svih naših doživljaja, od svih naših utisaka, od svih naših osjećaja, od svih utjecaja kojima smo ikada bili izloženi, od sve lektire koju smo pročitali, od svih prizora koje vidjeli, od svih misli koje su se do danas u nama rodile. Svi smo mi slični velikoj grudvi snijega. Prvo smo uzeli sasvim malu grudvu i počeli smo da je kotrljamo. Gledali smo kako ona malo pomalo raste, prikupljajući snijeg kuda prolazi. To je slika našeg života. Mi nosimo cijelu našu prošlost sobom, ona je stalno prisutna u nama; naše vrline, naše mane, naše težnje, naša djela, sve je to rezultat svega onoga što se zbivalo u nama i životu naših predaka, jer treba dobro da se vodi računa i o nasljedstvu i atavizmu. U čemu se dakle sastoji vještina mišljenja? To je vještina da u sebe primamo samo takve pojmove koji su dostojni da čine dio nas samih, da služe kao materijal u izgrađivanju našeg karaktera i našeg života.

Razumni ljudi pripisuju veliku važnost izboru svoje hrane, jer znaju da je tijelo sastavljeno od onoga što u nj unose i da takođe zdravlje zavisi od toga. Trebalo bi da smo stalno na oprezu kad je u pitanju naša intelektualna ili duhovna hrana. Naš život je rezultat naših misli, a one su sastavljene od one hrane koju dajemo našem duhu. Naše su misli ono što je u nama najdublje i najistinitije, one su osovina cijelog našeg života. Mi nikada ne pazimo dovoljno na kakvoću elemenata kojima ih izgrađujemo. To nas potiče da kažemo nešto i o neprijateljima misli, tj. o onome što uspavljuje stražu postavljenu na vratima našeg duha.

Prije svega spominjemo *duhovni umor.* Čini se da u izvjesnim časovima umorni mislilac propušta bez dovoljne kontrole misli i slike koje se javljaju. To vjerovatno nije od umora mozga, jer moždano tkivo nije tako direktno osjetljivo. Ono što najviše zamara u intelektualnom radu jeste držanje mislioca ili istraživača, nepokretni položaj koji smeta normalnoj cirkulaciji krvi, nedovoljno čist zrak u sobi za rad, rđava svjetlost, žurba i čak grozničavost sa kojom je primoran da svršava izvjesne radove. Postoji, dakle, i higijena misli, čiji je zadatak da se stara za najpovoljnije duševne i materijalne uslove umnog rada: spokojstvo, pravilna cirkulacija krvi, dobra svjetlost, dobro raspoloženje, i tako dalje.

Evo drugog neprijatelja misli, inače vrlo strašnog: *predrasude.* Naš odgoj urezao je u nas izvjesne ideje, mi smo podlegli raznim utjecajima, na poseban način shvaćamo i tumačimo stvari oko nas i katkada nam je najveća teškoća da se odreknemo jednog mišljenja i da predmet posmatramo sa drugog gledišta. Često puta naumice odbijamo da promijenimo svoj sud. Sigurno ste se već nekad nalazili uz dvije osobe koje su se prepirale. Vi, koji ste bili neutralni i nepristrasni posmatrač, bez sumnje ste primijetili da bi se ove dvije osobe mogle savršeno slagati kad bi pokušale da se stave na isto gledište. Obe su sačuvale svoje predrasude i pod takvim

okolnostima nije bio moguć nikakav sporazum. To je ono što je William James slikovito prikazao na slijedeći način: Pretpostavimo da se nalazite pod jednim hrastom okrenuti k deblu. S druge strane debla nalazi se jedna vjeverica koju biste htjeli da vidite. Vi se pomalo pomičete oko debla. Ali vjeverica je opazila vaše gibanje te se i ona počinje pomicati, tako da se oboje krećete oko stabla. U ovakvom slučaju može li se reći da se krećete oko vjeverice? To zavisi od načina kako stvar uzmete. Ako pretpostavite da se kretati oko vjeverice znači biti njoj prvo sa sjeverne strane, zatim s istočne, onda s južne, zatim sa zapadne, pa opet sa sjeverne itd., onda je sigurno da se vi krećete oko nje. Ali ako uzmete da se kretati oko vjeverice znači imati pred sobom prvo njen trbuh, zatim njenu lijevu stranu, zatim njena leđa, zatim njenu desnu stranu, pa opet njen trbuh, onda se ne krećete oko nje. Evo šta je uzrok prepirkama.

Mi ćemo dakle uvijek nastojati da preciziramo izraze naših diskusija, čuvaćemo se gotovih forma mišljenja, njegovaćemo taj tako rijedak dar: nepristrasno tražiti istinu radi istine, nezavisno od našeg ukusa ili naših interesa. Mi vrlo dobro znamo koliko je skupo stajalo one koji su ustali kao novotari, reformatori, borci protiv predrasuda svog vremena. Karakterističan je primjer jednog Galileja; i prije i poslije njega bilo je mučenika koji su cijenili svoje uvjerenje više negoli sam život. Treba smjelosti da čovjek napusti utrte staze i da ustane protiv predrasuda svoga vremena. Međutim, svi duhovni i moralni uspjesi izvojevani su jedino po toj cijeni. Stradati za pravednu stvar, to je velika čast.

Lektira, posmatrana sa izvjesnog gledišta, može takođe da bude neprijatelj misli. Ako bi čovjek htio da

upozna sve knjige koje su izašle u Francuskoj u toku jedne godine, on bi trebao da pročita više od 8000 svezaka. Ako uz to uzmemo u obzir i hiljade dnevnih listova i mjesečnih revija, onda čovjek može da pretpostavi val štampe koji doslovno poplavljuje naš vijek. Ova poplava od štampanih stvari ne bi pretpostavljala nikakvo zlo kada bi svaki pisac stvarno imao da nam kaže nešto korisno i uzvišeno. Nažalost, ima takvih pisaca koji bi mnogo bolje učinili da su vječito čuvali u tajnosti svoje pokvarene duše ono što su se usudili da iznesu pred javnost. Čitalac se gubi kad među tolikim mnoštvom privlačnih djela želi da izabere ono što je njemu potrebno. On ne zna uvijek da izabere među tim djelima ona koja će hraniti u njemu zdravu i pravednu misao, a da odbaci ona koja ga ponižavaju u njegovim vlastitim očima i čine da gubi pravi smisao života. Ovdje naročito mislim na romane, ovu tako raširenu literarnu vrstu naših dana, sa tako jakim utjecajem. Vi protestirate: »Kako može da se govori rđavo o toj odličnoj vrsti literature, koja nam pruža tako prijatne časove? Život je dosadan, pun umora i tragike, dobro je da katkada pobjegnemo iz njega i da se predamo mašti«. Zar ne shvaćate da je baš to bjekstvo pred realnim, odricanje da se živi pravim životom, ono što donosi zlo našem naraštaju? Realan život izgleda vrlo dosadan pored života heroja i herojkinja jednog romana. Dužnosti našeg života su vrlo teške, a radosti njegove vrlo sitne. Kad bi moglo da se sasvim zaboravi ono što se jednom pročitalo! Ali tragovi će ostati, neizbrisivi; uspomene će u tami duže raditi, mijenjajući po malo naš karakter, naše težnje, naše ideje. Mi ćemo se više manje opirati tom navaljivanju stranih ideja, koristeći se sadržajem koji naša svijest već ima; ali, činjenica je da će se nešto u nama izmijeniti i da ne znamo kuda nas to može odvesti.

Vještina mišljenja izražena je potpuno ovim lijepim riječima apostola Pavla u njegovoj poslanici Filibljanima: »Sve što je istinito, sve što je pošteno, sve što je pravedno, sve što je čisto, sve što je ljubazno, sve što je slavno, sve što je dobro i dostojno hvale, to neka je predmet naših misli.«

Lektira

Vjerojatno da najveća promjena koja se desila na svijetu, pored one koju je izazvalo kršćanstvo, jest promjena koju je prouzrokovala štampa. Naglo širenje literature omogućilo je da se rasprostrane razna znanja i da se pomoću knjiga stvori u neku ruku slika, minijatura cijelog svijeta.

Riječ je, zaista, jedan vanredan znak, kojim sa nekoliko slova i u malom razmaku možemo imenovati katkada vrlo velike i vrlo raznolike predmete i pojave. Riječju se može izraziti osobina stvari ili radnja koju one vrše ili kojoj podliježu. Rečenica, članak, knjiga su, dakle, »sažeti« predmeti, radnje i sudovi. Geografski atlas nam omogućuje da imamo kod kuće čitav svijet u minijaturi, a astronomski priručnik stavlja cijeli svemir u našu biblioteku. Izumom štampe čovjek je, dakle, izvojevao veliku pobjedu. Jedno biografsko djelo otkriva nam dušu pisca, umjetnika, filozofa; jedna historijska rasprava oživljuje pred našim očima čitavu jednu epohu, jedan kraj, način negdašnjeg ratovanja. Pomoću knjige možemo da stupimo u dodir sa svim onim što je udaljeno od nas vremenski i prostorno, a da se pri tom mnogo ne uznemirujemo. Ona je zgodna zamjena, podesna i često interesantna skraćenica, simbol svega onoga što postoji i što se događa.

Knjiga, ipak, nije uvijek vjeran izražaj stvari. Ona je također izraz ljudske misli, a ta misao se katkada vara, zaluta, i pored najboljih namjera može da obma-

njuje. To zaključujemo na osnovu štampanih i u hiljadu primjeraka rasprostranjenih misaonih proizvoda. Vi sigurno poznajete čar štampanih rečenica. Koliko ljudi primaju, kao nešto pouzdano, sporne i nevjerovatne činjenice, te misle da će nevjernike zbuniti riječima: »Ja sam to čitao u novinama.« Sigurno, samo prosti duhovi i bezazlene duše mogu biti tako naivni da sve činjenice koje su uzete kao dostojne da budu štampane primaju kao nešto sasvim sigurno, jer su ih drugi provjerili i ispitali.

Ni knjigama kao ni ljudima ne bi trebalo da poklanjamo suviše povjerenja. Knjige su kao i pisci. Jedni dolaze k vama iskreno, raširenih ruku i kažu vam: »Evo što znam, šta mislim, u šta sam uvjeren; ovo vam donosim, služite se time u svoju korist.« Drugi se drže rezervirano, oklijevaju, sumnjaju, njihova misao je nejasna, uvijena, bilo iz opreznosti bilo namjerno. Ima ljudi koji radi ličnog interesa šire ideje za koje znaju pouzdano da su neistinite, neki su častoljubivi, zavidljivi, lažljivi. Neki pisci se nehotice varaju; njih su neki obmanuli u njihovoj dobroj vjeri i sada oni obmanjuju druge. Drugi donose samo spoljašnju stranu istine, unoseći fine zablude, neprimjetne za logiku i dijalektiku. Vrlo često izlagane teorije su samo pretpostavke i njihovi autori to ne sakrivaju, oni to iskreno priznaju. Pretpostavka je međutim samo jedna etapa u traženju istine, ali ona nije istina.

Eto zašto postoji vještina čitanja, tj., odabiranje djela koja su dostojna da ih čitamo, ocijenimo, da zapamtimo sve ili jedan dio onoga što ona sadrže.

Za nas, prije svega, knjiga treba da bude, koliko je moguće, čist izraz stvarnosti. Ona treba da u našu sobu za rad ili naš dom donese po koji zrak svjetlosti; da nas stavi u vezu sa ljudima i znanjem sadašnjosti i prošlosti. Kroz nju želimo da nazremo i koju konturu

budućnosti, od nje tražimo da nam pomogne da nađemo naše mjesto u vremenu i društvu u kom živimo. Ona treba da učini od nas korisne članove ljudskog društva, time što će nas upoznati sa čovječanstvom i otkriti nam njegovo porijeklo, karakter i njegovu sudbinu. Historija nas obavještava, prirodne nauke nas upoznavaju sa zakonima prirode, biografija nam pruža priliku da usporedimo sebe sa drugima, te da bar približno ocijenimo našu ličnu vrijednost. Time što nam pomaže da druge bolje upoznamo, dobra knjiga nam pomaže da bolje upoznamo i sami sebe.

Ali šta da kažemo o knjizi koja vara, koja nas vodi na opasan put, uvjerava u nešto što ne postoji, laska osjećajima sposobnosti koje nemamo ili mislima koje nam nisu svojstvene? Šta biva kad nas knjiga obara, lomi našu volju, muči ružnim slikama i nedostojnošću ovog svijeta. Ma šta radili, mi smo više manje vjeran odraz onoga što čitamo.

Zato se nameće potreba za jednim strogim i razumnim izborom knjiga. Vi ćete moći skoro uvijek da procijenite duhovnu i moralnu vrijednost i ukus jedne ličnosti ako bacite jedan pogled na njenu biblioteku. Bez sumnje, tu ima i knjiga koje su dospjele mimo volje njihovog vlasnika, poklonjenih djela, koja se nikad ne čitaju, ili naslijeđenih, koja takođe imaju svoje mjesto na policama. Sud dakle ne bi bio apsolutno tačan. Ipak, biblioteka je prilčno vjerna slika onoga koji sjedi u njoj i nastoji da osvoji taj mikrokozam što mu stoji na dohvatu.

Čovjek ne bi trebao da se izvrgava opasnosti, stavljajući zablude na police svoje biblioteke. Treba da bira istinite i iskrene knjige. Neka se niko ne zadovoljava samo vjerovatnošću. Istina, realnost nas ne oduševljava uvijek. Bolna, zamorna, prozaična svakidašnjost progoni nas stalno i čovjek voli da bar za trenutak

nađe zaborav i zaklon od onoga što prouzrokuje patnje. Zato ima roman toliko uspjeha. On diže čitaoca u svijet mašte, gdje se ostvaruju njegove želje, njegove najdublje ali i najmanje odobrene težnje. Zato i nije čudo da je jedna čitava zbirka romana dobila opći naslov: »Jedan čas zaborava«. U časovima dokolice, duševne praznine, jedni čitaju romane, kao što drugi traže alkohol: da zaborave sve, da se za izvjesno vrijeme prenesu u jedan drukčiji svijet i život, da se otmu stvarnosti koja tišti.

Da li mi to tražimo od knjige? Ako želimo da nas knjiga uzdigne, da nam otkrije istinu, da nas intimnije poveže sa našim savremenicima ili prethodnicima, ako želimo da ona bude izvor ohrabrenja i poleta, zar da se dohvatamo djela koja nemaju ni najmanju garanciju o istinitosti onoga što iznose. Da li se mi povjeravamo sudu jednoga čovjeka koji može da se prevari i zavede nas u zabludu, pa makar taj sud bio i obrazložen? To je opasna igra, koje se treba kloniti.

Postoji li knjiga, kazaćete vi, koja ne podleže kritici, koja pretstavlja apsolutnu istinu, knjiga kojom je moguće ocijeniti sve ostale, dati im njihovo pravo mjesto, odrediti bez zablude koliko povjerenja ili nepovjerenja zaslužuju? Takva knjiga, prije svega morala bi da bude napisana od nepogrešivog pisca. Zatim, ona bi trebala da pruža ne samo pogled na prošlost nego i otkrivenja koja će nam omogućiti da zavirimo malo i s one strane zavjese koja nam krije budućnost.

Takva knjiga postoji. U stvari to je jedna zbirka knjiga napisanih u različita vremena. Prva datira iz petnaestog stoljeća prije Krista, a posljednja otprilike, napisana je šezdeset godina poslije Kristove smrti. Te knjige pisali su ljudi različite kulture, koji su obavljali različite dužnosti i u vrlo različita vremena. Ali, ovih

KOD ČITANJA

šezdeset i šest zbiraka činjenica i misli odlikuju se tako očitim skladom, da je nemoguće da ne primjetimo da je, u stvari, ovdje jedan pisac, a taj pisac je Bog, Bog koji govori kroz ljude nadahnute njegovim Duhom. Mojsije, najveći zakonodavac svih vremena, priprema put Danijelu, najodređenijem proroku Starog zavjeta, i Ivanu, nadahnutom vidiocu sa Patmosa. David, Izaija, Jeremija objavljuju dolazak Mesije. Ovi ljudi slažu se među sobom, i mi ne nalazimo u njihovim djelima nijednu lažnu crtu, niti kakvu zabludu, ni najmanje protivurječnosti. Ova čudnovata zbirka daje tako tačnu sliku prošlosti da se arheolozi zbunjuju od čuda. Šta više, ona otkriva budućnost. Kad god je nešto objavila, makar i o najdaljim vjekovima, njena su se proročanstva ispunila. Ni jedna riječ ove knjige nije uzalud napisana. Njene moralne nauke su sila koja omogućuje izvršenje njenih savjeta. Ona stvarno čuva od opasnosti koje nagovještava, pruža snagu za postignuće ideala koje predlaže. Ta živa, snažna knjiga, čija je sila beskrajna: to je Biblija.

Sve ostale knjige primaju svoj smisao i svoju vrijednost od ove knjige, sve bi mogle da se ocijene prema njoj, sve će biti u toliko istinite u koliko se njihov sadržaj slaže sa sadržajem Svetog pisma. Svakodnevno proučavanje Biblije razviće kod čitaoca sposobnost da zdravo rasuđuje, da ocijeni vrijednost iznijetih sudova i mišljenja. On neće biti izložen opasnosti da ga zavede, usprkos njegove volje, kakva lažna nauka, da pođe lažnom stazom, vođen kakvom knjigom možda umjetničkom, ali čija je suština sotonska. Nesposobni da sve shvatimo, mi smo primorani da sudimo po neizvjesnom refleksu koji knjige ostavljaju u nama, ali zahvaljujući Knjizi nad knjigama, Bibliji, mi možemo da ispravimo netačnosti svjetskih pisaca i da se naoružamo protiv zabluda koje prijete da zatruju naš život.

Naš izbor lektire je dakle učinjen. Kad Bibliju stavimo uz naše uzglavlje, moći ćemo da izaberemo sve ono što se slaže s njom, što odgovara idealu koji ona iznosi ili, barem, što je njoj najbliže. Mi treba da smo žedni istine, realnosti i da otsada slažemo u našu biblioteku samo knjige koje hrane misao, uzdižu duh, oplemenjuju srce, koje čitaoca osposobljavaju sve više, koje ohrabruju, oduševljavaju, potiču da se borimo protiv zla u svima oblicima i da postanemo reformatori, apostoli, dobrotvori. Takve knjige čitaćemo polako sa razmišljanjem, upoređujući njihov sadržaj sa Biblijom s jedne strane i realnošću s druge. Tako poduprti s obiju strana, mi ćemo ići naprijed sa najmanje gubitka. Ove knjige asimiliraćemo svojom unutrašnjošću, nastojaćemo da udesimo naš lični život prema idealu koji one predlažu. Pravićemo bilješke i učićemo napamet pojedine naročito važne stranice. Upoređivaćemo nove ideje sa onima koje smo već našli kod ranijih pisaca, a našim bilješkama dodavaćemo svoja lična opažanja. Za vrijeme tog rada budimo apsolutno iskreni, potpuno nesebični, gotovi da platimo bilo po koju cijenu osvojenu neporječivu istinu. Tako naš duh, ne stigavši još do cilja koji je sebi postavio, i znajući da ovdje ne može da riješi sve probleme koji mu se nameću, osvajaće svaki dan po koji djelić istine, vidjeće svaki dan kako je jedna nova zvijezda zasjala na njegovom svodu i doznaće sve što treba da zna o porijeklu, prirodi i sudbini čovjekovoj.

»Luđak u stanu«

Malebranche je prvi nazvao maštu »luđak u stanu«. Ovaj izraz upoređuje nas sa kućom u kojoj je sve proračunato, raspoređeno, uređeno prema određenim pravilima, ali tu se nalazi još jedno lice koje se ne pokorava postavljenom redu, nego sve radi po svojoj volji. Zaista, čini nam se da se mašta ne pokorava zakonima, i da njena reakcija, njeni nepredviđeni pokreti mogu lako da poremete red i organizaciju doma. Nije prijatno živjeti u kući gdje se nalazi jedan luđak. Tu je vječna uznemirenost. Čovjek mora da bude uvijek na oprezu, da se ne bi dogodilo nešto rđavo ili opasno. U kući gdje mi stanujemo, čuvamo očigledno jednog luđaka, jer smo često izloženi neumjesnim skokovima raspoloženja, iznenadnoj ljutnji, nepredviđenim idejama koje mogu potpuno da izmijene tok našeg života. Mi tako dobro znamo šta se događa u nama, da nam je teško da tvrdimo, bar ne ozbiljno, da će naše današnje misli biti ujedno naše sutrašnje, ili, da je naše sadašnje vladanje primjer za naše buduće vladanje. Mi jasno osjećamo da nemamo uvijek potpuno u vlasti naše duševne sposobnosti i apsolutni autoritet nad našim moralnim i duhovnim dispozicijama.

Na svršetku jednog časa iz duševne patologije u Skloništu umobolnih Svete Ane, u Parizu, približila se jedna studentkinja profesoru Georges Dumasu i kazala mu:

— Gospodine, šta je onda normalan čovjek?

— Gospođice, odgovori on, to ne postoji.

Čini se da je tako, jer lako možemo utvrditi da nikada ne susrećemo jednog sasvim duševno uravnoteženog čovjeka. Svi smo mi žrtve nekih mana, nekih zabluda, držimo u stanu tog luđaka koga zadržavamo tim radije što nam se više sviđaju igre koje on izvodi. Pitaćemo se sada: odakle je on, šta je on i čemu on služi?

Psiholozi tumače da je mašta duhovna funkcija koja nam omogućuje da primimo izvjesne ideje i da ih grupiramo na nov i neočekivan način. Imamo, na primjer, pojam konja. Posmatrali smo s druge strane da ptice imaju krila; naša mašta može da zbliži ove dvije pretstave i da stvori u nama jednu novu sliku, koja ne odgovara nikakvoj stvarnosti: krilat konj. Vi znate da je ova slika često upotrebljavana u mitologiji i literaturi, čak — nešto izmijenjena — u svetim spisima. Prorok Danijel, na primjer, simbolizirao je Babilon slikom krilatog lava, a Aleksandra Velikog slikom leoparda sa četiri glave i četiri krila.

Sigurno da mašta vrši i druge funkcije a ne samo da grupira na nov način pretstave koje nam dolaze iz vidljivog svijeta. Pretstavimo sebi, na primjer, slobodu, dobrotu, pravdu, savršenstvo. Ali te pojmove nismo primili preko čula, jer niko još nije vidio kako izgleda sloboda ili dobrota, niti je iko bio svjedok jednog apsolutno savršenog čina. Ja mogu da sebi pretstavim šta je jedan savršen život, jedno savršeno djelo, ali ja ne mogu da ostvarim ni jedno ni drugo, i ako mi je ove pojmove pribavila mašta, onda ih je crpila negdje van čula, u jednom izvoru obavještavanja, koji jedni nazivaju intuicijom, drugi inspiracijom. Prema tome, u ovakvom slučaju ljudi imaju pravo da traže materijal za svoju maštu na nekom drugom mjestu, a ne u posmatranju vidljivih stvari.

Odakle potječe mašta? Materijalisti tvrde da je ona produkt mozga kao što je žuč sekrecija jetara. Tu je težište cijelog pitanja koje nam zadaje brigu: da li je mozak polazna tačka, početni uzrok misli? Kada bi to bilo tako, bilo bi nam razumljivo odakle potječu misli koje nemaju nikakvu vezu sa našim ličnim iskustvom, onda se ni u čemu ne bismo razlikovali od životinja. Ni najmanje ne sumnjam da mozak posreduje u mehanizmu mišljenja, da je neophodan u izvođenju psiholoških manifestacija, ali ne kao glavni uzrok. Radije mu priznajem ulogu odabiranja slika koje ulaze u sastav naših misli. Čudnovata je, na svaki način, osobina koju ima mašta: upoređivati dvije misli, dva pojma, dvije slike koje prethodno nismo mislili da zbližimo. Evo na primjer šta se događa na naučnom polju: Jedan naučenjak istražuje uzrok jedne pojave do tada neobjašnjive. On postavlja čitav niz hipoteza, tj. pretpostavaka, koje provjerava pokusima. Sve te pretpostavke su produkt njegove mašte koja je združila činjenice čije zbliženje do tada nije bilo zajamčeno. Kada je Pasteur otkrio uzrok zaraznih bolesti, tj. mikrobe, on je združio dvije činjenice među kojima do tada nije bila zapažena nikakva veza: bolest — kao takvu, s jedne strane, i klice koje su potrebne da izazovu bolesno stanje, sa druge.

U umjetnosti uloga mašte je još očiglednija. Jedan pjesnik nam se u toliko više sviđa u koliko više donosi novih, neočekivanih, bogatih slika. Kada Victor Hugo, na primjer, upoređuje nebo sa ogromnom njivom, zvijezde sa sjemenjem i kada njegova mašta zamišlja »uzvišeni zamah sijača«, tj. Boga, on izaziva u nama sliku neobične ljepote. Takođe nas oduševljava kad u pjesmi: »Utvare orijentalaca« upoređuje bijele cvjetove jabuke sa »mirisnim proljetnim snijegom«. Tu nam se mašta pokazuje kao snaga koja mijenja realnost, repro-

ducirajući je obogaćenu ličnim osjećanjima. Katkada se pitamo kako je moguće da ima tako strpljivih ljudi da provode sate, dane i mjesece pred platnom sa paletom u lijevoj i kistom u desnoj ruci, da reproduciraju nekoliko cvjetića ili jedan pejsaž? Nije li to cvijeće beskrajno ljepše u prirodi? Ili ne bi li vam taj pejsaž pružio sav čar da ga posmatrate svojim očima? Vi znate da je Napuljski Zaliv inspirisao mnoge umjetnike da ga reproduciraju i da je prikazan na mnogim veličanstvenim slikama. Međutim ja sam uvjeren, kada bi vam bilo dano da birate između jedne od ovih slika i putovanja u Napulj, da biste izabrali putovanje, jer mislite da realnost vrijedi više od njegovih slika. Ali priznaćete da to nije uvijek slučaj, jer pejsaž — kaže se — je izraz duševnog stanja jednog umjetnika, i, sa izvjesnog gledišta, slika jednog velikog umjetnika može biti interesantnija od predmeta koji ona prikazuje. Ljepota Napuljskog Zalica ne pada u oči apsolutno svim posmatračima; ona samo onda prima svoju pravu vrijednost kada je s tim pejsažom spojeno i jedno duševno stanje, i remek-djelo jednog umjetnika postaje umjetničkim djelom zato što je njegov autor pored veličanstvenih i grandioznih prizora izrazio na platnu i svoje lično duševno stanje, svoj lični utisak. On ne samo da nam prikazuje samu stvar nego nam pokazuje i kako treba da gledamo na tu stvar. On preobražava radost i, zahvaljujući mašti, daje joj ljudski značaj i duševnu vrijednost.

Vidimo, dakle, da nas mašta podiže iznad nas samih. Baš njome — u velikoj mjeri, uzdiže se čovjek nad životinjom i postizava dostojanstvo koje mu je Stvoritelj namijenio. Prema tome »luđak u stanu« nije uvijek takav luđak kakvim ga smatramo. Ludost nije uvijek tamo gdje mislimo da se nalazi; u ovo sam mogao da se uvjerim tokom vremena koje sam proveo u jednoj bolnici za umobolne — ne pod naslovom stalnog stanovnika — gdje sam sreo bolesnike koji često vrlo zdravo misle. Sjećam se slučaja jedne mlade žene koja je tvrdila da je praunuka Napoleona. Mi smo pokušali da je uvjerimo da je to nemoguće i mislili smo da ćemo u tome uspjeti ako joj razjasnimo da je Napoleon imao samo jednog sina i da je taj umro mlad bez potomaka. Ta žena nam je tada odgovorila: »Zar se ikada zna koliko jedan čovjek ima djece?« Šta biste joj vi odgovorili na to? U skloništima umobolnih ima mnogo više razumnih ljudi nego što se to pretpostavlja i ludi nisu uvijek ondje gdje mislimo da treba da budu. Ova obična primjedba opominje nas da treba da imamo, usprkos svega, više poštovanja prema onome koji nam se čini da nije sasvim normalan u duševnom pogledu. Nije li apostol Pavao kazao da je Bog izabrao lude da posrame mudre? Ne dodaje li da je golgotska drama jednima ludost, dok je drugima mudrost od Boga? Eto, vidite, mašta crpi gradivo iz čudnovatih izvora, združuje ono što nam se čini nezdruživo i najzad dolazi do vrlo neobičnih zaključaka.

Znam dobro da ovi rezultati nisu naučni u strogom smislu riječi. Ali zato ne sadrže manje dubokih pouka. Uzmite na primjer, evanđelske parabole. Mislite li da ima nešto što bi sadržavalo u sebi više pouke od njih? Najjednostavnija od njih, ona o Dobrome pastiru i ona o Skupocjenom biseru, hranile su srca i duh svih pokoljenja kroz devetnaest stoljeća. U ovim parabolama Isus je uzeo primjere iz materijalnog svijeta da razjasni šta je njegov posao radi kojega je došao na zemlju i da pokaže ljudima postojanje duhovnog svijeta. Slike kojima se služio bile su mu sredstvo da stvarnim primjerima iznese duhovne pouke koje je htio da dâ. Mašta je, dakle, pored ostaloga, i sredstvo kojim realnosti dajemo duhovni smisao, oruđe kojim otkrivamo tajanstveni

odnos koji postoji između materijalnog i duhovnog svijeta.

Ovdje možemo da spomenemo i opasnosti kojima nas mašta može izložiti. Neki smatraju maštu sredstvom da čovjek pobjegne od stvarnosti. Događa se, dosta, da čovjek osjeti tu potrebu, jer je stvarnost često varljiva, bolna, katkada tragična, — u svakom slučaju ona je jednolika i obična. Naše svakidašnje dužnosti su katkada dosadne, sredina u kojoj živimo nije često ona u kojoj bismo htjeli da živimo, naš porodični život nije dovoljno lijep, nemamo dovoljno novaca, grad u kome stanujemo ne sviđa nam se tako kao onaj koji smo posjetili prošlih ferija, naš kraj nema tako blagu klimu kao onaj o kome smo čuli nedavno. Stvarnost nas stalno razdražuje i povređuje, te ima časova da žarko želimo da pobjegnemo od nje. Tada se predajemo sanjarenju. Želimo bar za čas da zaboravimo našu okolinu. Idemo u kino, kazalište i u druga mjesta za razonodu, čitamo romane itd. Ovo posljednje sredstvo bježanja od stvarnosti se najviše traži, jer roman može da se čita i opet čita kako čovjek želi, on dozvoljava mašti slobodan tok. Zato je tako zavodljiv, a to i udeseterostručuje širinu i dubinu njegovih pustošenja.

Ne želimo da poričemo opravdanost potrebe koja nas goni da katkada izađemo iz stvarnog svijeta, ili bolje iz onoga što je materijalno, svakidašnje. Ovo bježanje iz materijalnog svijeta je korisno, potrebno, čak mogu reći neizbježno. Treba da se s vremena na vrijeme uzdignemo do uzvišenih, duhovnih stvari, da vidimo nešto drugo od tamnice u kojoj smo zatvoreni. Zatvorenik kroz rešetke svoje ćelije gleda komadić plavog neba i pticu u zraku kako leti slobodna, osjeća bez sumnje čežnju za prostorom i slobodom, ali u isto vrijeme obnavlja se njegova hrabrost i nada. Takvu nam uslugu učini i mašta.

Nažalost, oni koji tako bježe iz materijalnog svijeta, ne žele katkada da se u nj opet vrate. Ali budući da su, usprkos svega, primorani da žive na zemlji, oni ovdje strašno pate. Takva bića koja se stalno hrane onim što nije stvarno, počinju da gledaju svijet i stvari na jedan sasvim čudan način i te svoje čudne i opasne misli nametnu katkada i drugima. Poznavao sam jednog čovjeka koga su trebali da zatvore poslije jedne žalosne tragedije. On je patio od manije da mu ljudi žele da otmu ženu i kćerku. Svuda oko sebe vidio je samo zavjeru. Satima je prisluškivao i činilo mu se da čuje zavjereničke glasove susjeda. Uspjevši da taj strah ulije u svoju ženu i kćerku, on ih je zatvorio i zabranio im da ni pod kojim uslovom ne izlaze napolje, a sam je svršavao razne poslove, pošto bi se prethodno uvjerio da su vrata dobro zatvorena. Pazitelj kuće, začuđen što više ne vidi ova lica, pozvao je policiju. Došli su da učine istragu. Čovjek se bio spremio kao za odbranu. Na dohvatu mu je bila stara puška, ženama je pokazao kako da se služe njome, naslonivši cijev pod njihovu bradu i pritiskivajući okidač nogom da ne bi pale žive u ruke otmičara. Kada se policija pretstavila i pozvala ga da otvori, on nije htio da otvori. Policijski komesar naredio je da dozovu jednog bravara. Kad je uvidio da će policija ipak prodrijeti unutra, jedan znak i za čas obje žene oduzele su sebi život. Eto kuda vodi mašta kad izgubi kontakt sa stvarnošću svakidašnjeg života.

Mašta nam, naprotiv, čini neizmjerno velike usluge kada nas — ne odvajajući od stvarnosti — diže k idealu. Mi bismo stalno trebali imati noge na zemlji, a glavu u nebu. Mašta ne bi trebala da nas samo podiže nego da pomoću nje i rastemo. Živjeti u isto vrijeme u stvarnom i idealnom svijetu, to je prava formula vještine kako da upravljamo životom. Mašta koja nam omogućuje da tako živimo, dobija tada novo ime i ona

postaje vjera, tj. pouzdanje da s one strane zemaljskih stvari ima i nebeskih stvari, da pored onoga što je apostol Pavao nazvao stvari »vidljive«, koje su prolazne, ima i stvari »nevidljivih«, koje su vječne.

Vještina putovanja

Putovanje — kaže se — izgrađuje mladost. Naš vijek naklonjen je ovoj vrsti izgrađivanja i čovjek bi bio lud da ne iskoristi, osim u slučaju ozbiljnih prepreka, mogućnosti putovanja koje nam se danas pružaju.

Za neke se vještina putovanja sastoji u tome da pronađu najudobniji način prevoženja: to je vještina da se najbrže pregledaju redovi vožnje, nađu najbrži vozovi, izaberu najslikovitiji krajevi, rezervira mjesto dosta rano i usred vagona, da čovjek bude što manje uznemiren drmanjem vagona. To je vještina da se ponesu sobom sve potrebne stvari, da ni jednu ne zaboravimo, da nepotrebno ne otežavamo putni prtljag, koji i onako uvijek smeta, da nađemo gostoljubiv i čist hotel sa uslužnom i poštenom poslugom. To je najzad vještina da se proputuje zemlje i gradovi prema jednom putničkom planu, da čovjek pribavi sebi najviše obavještenje i razonode u najmanje vremena i sa najmanje napora.

Mi ne želimo da na putu vršimo ulogu vođe. Ovu brigu ostavljamo posebnim stručnim knjigama i agencijama. Uvjeren sam da su svi ti materijalni detalji uređeni na vaše zadovoljstvo i da vam sada ne ostaje drugo nego da izvedete ovaj plan i da se koristite svim poukama koje pruža putovanje.

Evo vas, dakle, u jednom putničkom vagonu. Prije nekoliko godina, možda, putovali ste u spavaćem vagonu; ali sredstva su se mnogo smanjila, kriza je znat-

no ograničila prihode. Možda ste po cijeni velikih odricanja preduzeli ovo skupo, ali poučno putovanje. Smjestili ste se jednostavno u trećem razredu. Neće mi biti teško da vas uvjerim da se baš tu putuje najugodnije. Da li ste već primijetili, na primjer, da se u vagonu prvog ili drugog razreda može vrlo rijetko čuti pjesma; u trećem je uvijek najradosnije. Eh, dobro! U vašem kupeu prvog razreda vi ćete sigurno biti sami, u odjeljenju drugog razreda biće valjda još jedan gospodin i dvije otmjene dame, koje se drže strogo rezervirano, govore tiho, lišavajući vas tako interesantnog prizora koji pruža čovječanstvo takvo kakvo je. U trećem razredu, naprotiv, moći ćete proučavati vaše saputnike. Primjetićete, bez sumnje, njihove male pogreške, biće vam možda neprijatno zbog njihovog nedostatka učtivosti, jer se oni ni najmanje neće ustručavati pred vama i pokazaće slobodno svoj egoizam; ali oni će vas nagraditi tim istim svojim neustručavanjem, koje im omogućuje da ostanu iskreni baš zato što im nije stalo do vas. Oni će govoriti glasnije i vi ćete primijetiti kakav utisak čini na njih kraj kojim putujete i pogledi koji se otvaraju pred vašim očima. Slušaćete narječja, upoznaćete se sa naglaskom pokrajine kroz koju putujete i ljudi, ma kako bili različiti svojim jezikom, oblikom svog nosa, svojom nošnjom, pokazaće vam se ipak jednaki u dnu svoga srca. Vidjećete kako su nestrpljivi, kako se komešaju, uzbuđuju svim načinima i razumjećete tada da su to vaša braća, izloženi svi istim slabostima, ali takođe sposobni da osjećaju istu žeđ za istinom i pravdom.

Ako ostanete u svojoj zemlji i ako je malo proputujete, vi ćete se iznenaditi kad opazite koliko su napora učinili vaši sunarodnici da bi domovini dali maksimum vrijednosti i da bi od nje izvukli što veći prihod; cijenićete katkada herojsku izdržljivost radnika. Prirodne ljepote kojima se divite uznemiriće često vašu dušu, jer ćete osjetiti, možda nejasno, da ponosni vrhovi brda i bijeli voćnjaci nisu djelo slučaja, nego da je ovo sigurno rasporeďala jedna nježna i neizmjerno vješta ruka na radost vašim očima i dobro svih ljudi. I iz vašeg srca poletjeće katkada nijema molitva zahvalnosti k Onome čija se ljepota otkriva u slaboj travčici kao i u sniježnim veličanstvenim vrhovima Alpa.

Ako putujete u inozemstvo i prilikom tog putovanja zaustavljate se u pograničnim gradovima, vi ćete se uvjeriti da politička linija, koja dijeli dva naroda, nema realnog značenja koje joj se pripisuje. Ljudi s jedne i druge strane se gotovo podudaraju: njihovi običaji su čudnovato slični; njihov jezik teži da se utopi jedan u drugoga, njihov naglasak, njihov izgovor traži izjednačenje i saglasnost. Vi ćete primijetiti da se na granici vrši jedan nesvjestan rad, rad zbližavanja i međusobnog sporazumijevanja; vidjećete kako jedan narod daje susjedu često skupocjene pouke i prima od njega dio onoga što čini naročiti karakter tog naroda. Taj prizor će vas ganuti i duboko u vašoj nutrinji utvrdiće uvjerenje da, usprkos velikih razlika koje mogu postojati među narodima, oni su jedno prirodnim bratstvom, koje bi trebalo malo raspiriti pa da se bez udaraca i teškoća ispuni zadatak koji je, izgleda, Konferencija razoružanja napustila.

U gradovima kroz koje ćete proputovati ima uspomena, tragova prošlosti. Sigurno mi nismo svi arheolozi, sve ljude ne zanimaju »stari šljunci«. Putnik želi da nađe jedan lijep, čist grad, sa ravnim ulicama, koji svojom cjelinom pruža skladnu, simetričnu sliku. On voli da vidi nove kuće, dobro osvjetljenje, prijatna prevozna sredstva, dućane sjajno ukrašene i rasvijetljene; on traži moderne gradove. Ti gradovi amerikanskog sistema, ti gradovi što su se tako brzo razvili, tako

energično prilagodili današnjim uslovima života, imaju takođe svoju draž. Oni svjedoče o snažnom naporu naše generacije za većom udobnošću, većim blagostanjem i većim materijalnim zadovoljstvom; oni su dokaz o velikoj strpljivosti onih kojima dugujemo za naučna otkrića koja su omogućila ostvarenje čuda moderne tehnike. Ali od ovih gradova možemo manje da naučimo negoli od onih iz kojih nam govori živa prošlost, koji su do danas dobro očuvani. Današnji gradovi su skoro svi slični. Od Japana prema Kaliforniji, preko cijele Evrope, pomeo je zemlju, kako se kaže, duh uniformizma i standarizma. Zato je sve zanimljivije da se na izvjesnim mjestima nađe lokalna boja, atmosfera samoga kraja, bez priliva velikih gradova. Kakav dvorac, kakva tvrđava, kakav napušten hram, kakva stara crkva pričaće vam svoju prošlost, povjeriće vam dio svojih tajni ako umijete da ih saslušate.

Putovanje koje ćete poduzeti u prostoru postaće u isto vrijeme i putovanje u vremenu. Ovaj gradić prenijeće vas sto godina natrag u doba kad se putovalo poštanskim kolima; onaj grad oživjeće u vama izvjestan sjaj svoje prošlosti; ono mjesto potsjetiće vas na veliku bitku, ono drugo na mir koji je zaključen u njemu. Ne posjećuje čovjek bez uzbuđenja, na primjer, retondski proplanak u šumi grada Compiègne-a. Svaki je raspoložen da sačuva uzbudljivu uspomenu na potpisano primirje 11 novembra 1918. Označeno je čak i mjesto gdje su se zaustavili vagoni opunomoćenih poslanika. Naročita kola maršala Focha, gdje se odigrala privatna ceremonija, čuvaju se zauvijek, izgleda, u onom stanju.

A šta da kažem o čuvstvima koja izazivaju kod putnika još stariji tragovi prošlosti. Putnik će u Parizu posjetiti ono što sami Parižani nikad ne gledaju, tako je njima njihov grad nepoznat sa svojim nesumnjivim ljepotama. Na jednom ograničenom prostoru

naći će uspomene na Bartolomejsku noć, vidjeće toranj na koji se Catharine Médicis penjala u pratnji jednog astrologa da posmatra zvijezde; moći će sebi pretstaviti kakav se život vodio u jednoj palati kao što je palata Royal ili Louvre, danas pretvorenom u muzej. On će se prenijeti u jednu mnogo stariju prošlost. U dvoranama za egiptologiju i asiriologiju vidjeće po kipovima, reljefima, sarkofazima i drugim raznim predmetma što je bio čovjek prije četrdeset stoljeća. On će razumjeti zašta su se ljudi tada najviše starali, naći će slike koje pokazuju njihove ambicije, njihovu mržnju, uspomene na njihove pobjede, katkada takođe — ali opreznije — uspomene na njihove poraze. Ja sam dugo ostao u sanjarenju pred pragom jedne palate grada Suze pri pomisli da je taj prag sigurno gazio prorok Danijel. U jednom kutu privukla je moju pažnju jedna opeka koja je nosila ime velikog Nebukadnezara, ispisano klinastim pismom. Malo dalje uzdizao se jedan crni stup pokriven neobično razgovjetnim i pravilnim slovima. Iz moga priručnika saznao sam da je to stup Hamurabija, kralja grada Ura, u Babiloniji, koji je bio savremenik Abrahamov. Poklonio sam se nesvjesno pred tim ostatkom sjajne prošlosti i priznao ponizno da stari nisu bili divljaci bez svake civilizacije i neznalice što se tiče vještine življenja.

Tako se pred očima putnika odvija prošlost, koja nije tako daleka kako se u početku misli, jer što danas imamo potječe od nje, mi smo na njoj gradili. U mašti prelazim put do Rima, gdje sam mogao da opipam predmete poznate onima koji su živjeli u doba carstva. Forum čuva ostatke jedne banke razorene bez sumnje od požara, jer se u kamenu vidi utisnut rastopljeni novac. Malo dalje stoji Titov slavoluk, koji nas potsjeća na Jevreje i razorenje Jerusalima, događaje koje je Isus prorekao četrdeset godina prije njihovog zbivanja u

jednom divnom proročkom govoru. Malo dalje je Koloseum, koji je dao mnogo kamenja za izgradnju mnogobrojnih gradskih palata; ali on još uvijek ostaje kao najimpozantniji spomenik na svijetu. U tišini ovog mjesta, danas praznog, kao da se još uvijek čuje rikanje divljih zvijeri, koje se bore protiv gladijatora i rastržu kršćane. U ovakvim momentima izgleda kao da se sadašnjost gubi u osrednjosti i bljedoći, prožeta prošlošću, čiji tok nije više niz slučajeva, samovoljnih i nezavisnih činjenica, nego uzastopne faze borbe koja se uvijek vodila između dobra i zla.

Ovo razgledavanje ostataka prošlosti razvija kod putnika smisao za historiju. Za svoja istraživanja i činjenice koje je utvrdio, ali ih je ostavio nerazjašnjene, naći će da je jedna knjiga, iz koje on možda svako jutro i svako veče čita po jedan odlomak, objavila veličinu i pad carevina, čije uspomene on nalazi. Prorok Danijel će mu pokazati kako i zašto je Perzija trebala da naslijedi Babiloniju i zašto se carski Rim razvio na ruševinama Aleksandrovog carstva, kako su iz toga carstva, čije je središte bila Italija, izišli narodi koji su među sobom podijelili pokrajine cijele zemlje. I kad shvati ove stvari i utvrdi da su ih proroci unaprijed vidjeli isto onako kako ih on sada vidi, onda će priznati da se mora ispuniti još neostvareni dio proročanstva i da, prema najuvjerljivijim izjavama svih proroka, treba da se osnuje *peto* carstvo, ali ovog puta ne više putem prevlasti, koje bi na spomenicima ili kamenim natpisima sačuvalo uspomenu svoje prolazne slave. To će biti jedno vječno carstvo, osnovano na istini i pravdi, koje će udružiti sve narode, načiniti od njih jedan narod, ostvarivši tako tajnu želju poštenih duša i pravednih srdaca. Tada će čovječanstvo doista biti ono što treba da bude, i što bi bilo već danas kad bi razumjelo svoju pravu vrijednost.

Foto Putnik

MOSTAR, STARI MOST

Zanesen vizijama prošlosti, putnik je najednom bučnim kretanjem vlaka i zviždukom lokomotive opomenut na stvarnost i sadašnjost. Draž sanjarenja je prekinuta. On se opet nalazi u običnoj sadašnjosti, ali ipak osjeća, iako nejasno, da je obogaćen, jer mu je smisao života postao jasniji; ovo ga je putovanje formiralo i možda čak pripravilo za jedno veliko putovanje na onu stranu, gdje se nalazi vječnost.

Iskrenost

Sadašnja kriza, tako žalosna ne samo za one koje neposredno pogađa nego i za one koji su njeni jadni svjedoci, ima kao glavnu posljedicu nedostatak povjerenja. U tome nema ničeg čudnog. Mene iznenađuje to, što se ta kriza nije pojavila ranije i što se već ranije nije primijetilo da nam pretstoji jedna katastrofa. Da se bar kakvim čudom može obnoviti to povjerenje.

Mi živimo u doba nepovjerenja i stalno zauzimamo stav odbrane protiv svoga bližnjega. Kada odlazite nekuda, ako niko nije ostao kod kuće, ni rođak, ni sluga, vi ćete brižno zaključati vrata. Zašto? Jer se bojite da neko ne uđe u vaš stan i da vas ne opljačka. To okretanje ključa u bravi je znak nepovjerenja, uostalom sasvim prirodan i potpuno opravdan; dovoljno je da pročitate jedne novine pa da se u to uvjerite.

Ali pored ovih običnih i razumljivih slučajeva, ne osjećamo li ipak da živimo u svijetu gdje svuda ne vlada iskrenost? Zar nam literatura ne pruža dovoljni izbor neiskrenosti? Kad neko pokazuje malo veću rječitost, otkriva svoje osjećaje, izražava ih možda malo lirski, već se čuje: »Ostavite to, zar je to literatura?!« Sjećam se kad sam još slušao predavanja na Sorbonne-i da nam je jedanput, pod vodstvom M. Léon Brunschwiega, neki kolega čitao svoj vrlo lijep i interesantan rad. Moj susjed me je gurnuo laktom i kazao čineći aluziju na kolegu govornika: »Taj vjeruje da se to dogodilo!« On se njemu rugao, jer je kolega govorio ono

što je mislio, jer je u svoj sastav unio mnogo vatre, žara, oduševljenja. Iskrenost nije zaista u modi.

Koliko neiskrenosti i prijevare ima na pravničkom području! Pomislite, na primjer, na sve napore što se čine da se »obiđe zakon«, sa pristajanjem onih koji ga poznaju. Čuo sam katkada kako ljudi govore da su advokati plaćeni da lažu. Ja to ne vjerujem i protivim se jednom takvom tvrđenju; ali znam vrlo dobro da se neki smatraju sposobnim da izvrnu istinu, da bi oslobodili štićenika koji je dovoljno platio. Tako mnogi rade, i mi dobro osjećamo da poklonjena milost ili dobročinstvo u takvom slučaju su isto tako laž i prijevara.

Na materijalnom polju, pretpostavljam, vi ćete se zanimati nije li hrana koju uzimate ili nisu li životne namirnice koje kupujete falsifikovane. Vi znate da su prijevare mnogobrojne, i da su na polju ishrane opasnije nego li na kom drugom polju. Prema tome kad nešto kupujete, vi to činite sa nepovjerenjem. Poznato je da su već mnogi bili prevareni, bilo u pogledu kakvoće bilo u težini robe. Zato vi posmatrate pažljivo i sa nepovjerenjem sve što kupujete, jer ne želite da i vas prevare.

Na ulici vam jedan nesrećnik pruža ruku. Njemu je možda potrebna pomoć i, Bože sačuvaj, da kažem ovdje što rđavo o onima koji stradaju i koji su stvarno u oskudici! Ali ja vam otvoreno priznajem da i prema toj pruženoj ruci imam izvjesno nepovjerenje. Sjećam se uvijek pričanja o čovjeku koji je prije nekoliko godina prosjačio u Ženevi, a taj je imao 2 kuće u dolini Saint Imier. Mislim da je imao i vlastiti auto. Sjećam se takođe i istraživanja jednog pariskog novinara koji je naklonošću i milošću prosjačkog pariskog udruženja mogao da se smjesti u unutrašnjost crkve Saint Sulpice i da kao prosjak pruža svoj tanjurić za milostinju. Toga dana on je dobio 60 franaka, i to je bio jedan radni dan. Novinar je priznao da je to unosan posao, i kad

ne bi imao interesantnijeg, on bi rado zadržao ovaj. Novinar o kome je riječ zadobio je međutim simpatiju jednog prosjaka koji je molio milostinju s druge strane trijema. Taj ga je pozvao k sebi, kao brata, na ručak prilikom potpisivanja ženidbenog ugovora njegove kćeri. Prosjak je dao 20.000.— franaka miraza! Ja ne volim bajke. Činjenice koje vam donosim su istinite. One nas čine nepovjerljivim, i mi žalimo što postoje lažni prosjaci, čije smjele laži bacaju sumnju i na one koji pružaju ruku zato što su stvarno gladni.

Ovdje, gospođe, molim vas da preskočite ovaj otsjek, jer želim da govorim gospodi. — Prolazite ulicom. Sretnete jednu gospođu. To nije ništa neobično. Da li samo primjećujete da mnoge naše savremenice rade isto tako kao trgovci o kojima smo ranije govorili. One nas obmanjuju svojom spoljašnjošću. One dobro poznaju finu umjetnost bojadisanja i uljepšavanja. Mi pretpostavljamo, sudeći po boji njihovih usnica i svježini njihovih obraza, da njihovim žilama teče naročito plemenita krv. I to je jedan nedostatak iskrenosti — koji potiče iz davnina, jer se uvijek pokušavalo da se »popravi ono što su godine pokvarile«. To je ljudski, i to je ono što je potaklo La Bruyère-a da kaže: kad bi žene po prirodi bile onakve kakve se prikazuju, bile bi nepodnosive. Ne pokazati se onakvim kakvim čovjek jest, i to je jedan od znakova neiskrenosti našeg vremena. Ja ne mislim da je rđavo ako čovjek želi da se pokaže takvim da to služi njemu na pohvalu. Dobro je da se pazi na odijelo, vladanje, da nam spoljašnost bude prijatna. Ali željeti da budemo ono što nismo, taj čin zaslužuje ukor, jer podražava nepovjerenje i obmanu koje danas prevlađuju u svijetu.

Uzmite dvoje mladih: mladić i djevojka. Ona se njemu sviđa, on se njoj sviđa; oni odluče, ako bude sve dobro, da će se uzeti. I za vrijeme ovog srećnog

doba vjereništva oboje se mnogo trude da se jedno drugome pokažu što bolji. To je sasvim pohvalno, samo da se u tome trude i poslije ženidbe. Mi ćemo se na ovom predmetu zadržati više kad budemo govorili o problemu sreće u braku. Vi znate koliko ima bračnih iznenađenja, rđavih ženidaba, jednostavno zbog toga što se oboje nisu pokazali prije braka takvi kakvi stvarno jesu.

A šta da kažemo o društvenim lažima? Ah, to je jedna optužba koja bi mogla da se produži u beskraj kad bismo joj dozvolili da uzme mjesta koliko traži. Dolazite kod nekoga. Sluga ili ko drugi otvori vrata. Vi želite da vidite gospodina. Odgovaraju vam: »Gospodin nije kod kuće«. Vi znate pouzdano da je on kod kuće: njegov kaput, njegov štap, njegov šešir su u pretsoblju. Ipak vam jednostavno kažu: »On nije ovdje«. Istina, kakav uglađeni sluga izvešće to na finiji način, da se ne osjeti. Svakako to je sitnica. Mi smo dovoljno razumni, mi znamo da sluga izvršava nalog koji mu je dat. Ali zar ne bi bilo mnogo pravednije da se kaže: »Gospodin ne prima. Gospodin vas ne može primiti. Gospodin je zamolio da se njegova vrata ne otvaraju«. To bi bilo mnogo jednostavnije i, u svakom slučaju, poštenije i časnije.

Ta ista neiskrenost može da se nađe i u razgovoru. Pođite, na primjer, nekome u posjetu. Jedino iz uljudnosti pitate kako su djeca, muž, baka, lica prema kojima ste potpuno ravnodušni. Čak ni odgovor ne slušate. Kažu vam: »On ima gripu«, ali vi na to ne obraćate pažnju. I kasnije u razgovoru, možda govorite o toj spomenutoj osobi kao da je savršeno zdrava. Čuveni rastrešenjak Menalk otišao je jednog dana k nekoj udovici da joj izrazi svoje saučešće za umrlim mužem a, međutim, zaboravivši u razgovoru da joj je umro muž i misleći da je to bio sin, on joj reče: »Gospođo, zar

ste samo njega imali?« Mi smo navikli da često govorimo bez iskrenosti. Da li ste već razmišljali šta se u vama događa kad nekome kažete: dobar dan? Kazati dobar dan znači izraziti jednu želju, to znači da osoba kojoj smo stisnuli ruku zaista provede jedan dobar dan. Ali, u istini, koliko puta mi mislimo na tu želju? Vjerovatno nikada, ili skoro nikada. Mi kažemo »dobar dan«, i to je jednostavno jedna formula, način da se pokažemo uljudni, jer se dolikuje da se izgovori ta riječ kod susreta i da se tome još doda kakva ljubazna riječ koja, međutim, ne mora biti apsolutno istinita i iskrena. Dosta je da se ta riječ izgovori, da se čuje i da odgovor bude potpuno sličan. Kad pitate nekog: »Kako ste?«, da li se doista zanimate za njegovo zdravlje? »Dobar dan! Kako ste!« To je formula koja pri susretu odmah izleti i kojoj čovjek stvarno ne pridaje veliku važnost. Lice kome se obraćate zna to dobro, i zato vam mehanički i automatski odgovara: »Hvala, vrlo dobro«. A ta je osoba slaba, možda se tek oporavlja od bolesti, možda još pati, ali kad sa vama govori, govori o nekom trećem zlu. Istinu će vam reći kasnije, kad bude vrijeme da opiše stvarno stanje svoga zdravlja. Ali njen je odgovor bio mehanički, i to je jedan oblik neiskrenosti.

Odakle potječe ovaj duh laži koji zahvaća sve više i više društvo i pojedince? Čini mi se najvjerovatnije da njegov stvaran i neposredan uzrok leži u odgoju kojeg smo primili, a koje se ovjekovječilo primjerom koji mi dajemo svojoj djeci.

Da ne govorimo o vještini odgajanja djece, o kome ćemo raspravljati kasnije, dopustite da vam pretstavim majku male Ivanke. Ivankina majka, dakle, zauzeta je pripravljanjem pekmeza. Vrlo je zaposlena, međutim neko zvoni. Ona se nestrpljivo trgne:

— Ah! Kako je to neprijatno da ti netko smeta kod ovakvog posla! Baš u zao čas! Nadam se da me neće dugo zadržati!

Mama je ljutita. Ivanka to primjećuje, jer i ona ima dva oka i dva uha! Mama trči, otvara vrata.

— Ah! Dobar dan, moja draga! Kako ste?

— Hvala, vrlo dobro. Da vam možda ne smetam?

— Ni najmanje! Vi mi nikada ne smetate! Ja sam tako srećna kad vas vidim!

I Ivanka je ovdje. Ona sluša. Ivanka prima svoju malu, možda dnevnu, lekciju laži. Nju uče da laže, uče je da izrazi osjećaj koji nema i da prikrije stvaran osjećaj. Naravno, Ivanka će postati jedna dobro odgojena djevojčica i kad bude velika, dobiće još bolji odgoj. Ona će znati da laže kako treba, fino, graciozno, tako da se ništa ne primjećuje. Ako kasnije saznamo da Ivanka vara i ako se tužimo zbog toga, onda nam ostaje jedna utjeha da sebi kažemo da ona nije stvarno toliki krivac, nego njena majka.

Potrebno je da uočimo pravo stanje stvari, da svaki prizna svoj grijeh, jer svi griješimo u ovome. Naš odgoj je takav da lako nosimo dva lica: jedno u kome se pretstavljamo i drugo koje sakrivamo. Često mećemo na sebe masku kad želimo da se pokažemo našim bližnjima. Ta će maska najzad postati dio naše ličnosti i imaćemo veliku muku da je skinemo kad jednom želimo da je otstranimo.

Šta je stvarno laž? Šta je licemjerstvo? To je katkada želja da se pokažemo onakvi kakvi nismo i potreba da se uzdignemo na jedan nivo koji u stvari nismo dostigli. Evo šta se, na primjer, događa u mislima i duši jednog mladića koji se sprema za ispit zrelosti. Za šta se stvarno brine taj kandidat? Zar ne, kako će ispitivača zavarati da dobije što bolju ocjenu? Koliko znanja ima u stvari, to ga ne zanima. Ja govorim na

osnovu poznanja stvari, iz ličnog iskustva i posmatranja. U srednjoj školi propisuje nam se jedno strašno »bubanje« i pred ispit dolazi đak sa svojim znanjem kao da drži u ruci čašu vode punu do ruba; strogo mu je naloženo da ne prospe ni jednu kapljicu. A kad jedanput prođe ispit, onda se svaki žuri da zaboravi polovinu ili dvije trećine od onoga što je ranije naučio. Imamo bilješke, diplomu, ispravu, postali smo abiturijent, diplomirani student univerziteta, štogod hoćete. Možemo uramiti svoju »magareću kožu« i staviti je na vidno mjesto u svom radnom kabinetu da se još tamo pokažemo.

Ima jedno zakonito sredstvo da se čovjek uzdigne i čak da se pokaže. To su njegove zasluge stečene radom, njegova marljivost, dobra djela. Mi ne možemo ništa da kažemo protiv onoga ko se uzdigne iznad svojih savremenika, ako se stvarno uzdiže. Ali kako to svima na čestit način ne polazi za rukom, pronađeno je lakše sredstvo, koje se sastoji u tome da se drugi ponizi. A za ovo se opet pribjegava laži: čovjeka kritikuju, ogovaraju, podmeću mu zlo, a da pri tome ne vode računa o svim strašnim katastrofama koje mogu proizaći iz toga.

Da se riješi sadašnja kriza, stavljaju se nade u razne finansijske kombinacije, u javne radove, u međunarodni sporazum. Možda će na ovaj način malo oživjeti industrija, unaprediti se trgovina. To su rješenja od kojih se očekuje pomoć. U stvari, pak, svaki je svijestan da su uzroci naše krize u prvom redu moralne prirode. Ali niko se ne usuđuje da ih praktično dotakne. Katkada se sa nekoliko rječitih i bučnih fraza nagovještava opasnost, ali gdje su heroji koji su gotovi da stupe u borbu pošteno i iskreno? Naše stare navike, laži i licemjerstva tako su se ukorijenile kod nas da od nas čine robove i žrtve jednog stanja koje nemamo hrabrosti da napustimo.

Znate li vi koliko je stara prva laž? Htio bih to svakako da vam ispričam, makar me zbog toga smatrali naivnim. Tim gore! Ali u jednom poglavlju o iskrenosti sasvim je na mjestu da čovjek kaže što misli. U ostalom, to je jedna priča koju svi dobro poznajemo. Samo je svi ne shvaćamo i ne tumačimo na isti način.

Prvu laž koja je izgovorena na zemlji izrekla je zmija koja se obratila jednoj ženi. Zmija koja je toga dana poslužila kao posrednik sile zla, izjavila je prvoj ženi koja je živjela na našoj zemlji da će se njene oči otvoriti znanju, i ona i njen muž postaće bogovi ako ubere i jede voće od izvjesnog drveta za koje je Bog zabranio da ga se dotiče. To je bila prva laž. I ja vjerujem u izvještaj kakav nam je iznijet u staroj Knjizi. Vi ćete kazati: »To ne može da bude stvarno voće. To je jedna sasvim pristojna priča koja, međutim, skriva jednu drugu, delikatniju za pričanje«. Tako otprilike mnogi govore. Dobro! Ja otvoreno i iskreno kažem da slijepo vjerujem u ovaj izvještaj treće glave Prve knjige Mojsijeve, kao što vjerujem, uostalom, pričanju svih ostalih poglavlja Biblije. Čini mi se da je i to jedan način iskrenosti ako primamo stvari kakve jesu, kakve su napisane, kad smo se uvjerili o pouzdanosti njihovih izvora. Šta je u stvari obećavala ta prva laž? »Vi ćete biti kao bogovi«, rekla je zmija. Očevidno, žena je za trenutak oklijevala, onda je odgovorila: »Bog nam je zabranio da jedemo od toga drveta; On je kazao da ćemo umrijeti u koji dan okusimo od njega.« Zmija je tada po drugi put izrekla laž: »Nećete vi umrijeti nipošto«.

Zlo koje je ta druga laž nanijela čovječanstvu je neizmjerno. Kada bismo imali priliku da pravimo bilans i da pretpostavimo da ćemo doći do približne ocjene, mi bismo se prestrašili od brojeva. To je priča o laži. Nju je Krist potvrdio, jer govoreći o Sotoni, on ga je nazvao

»ocem laži«. Iskrenost je prva vrlina koju treba da steknemo. Sada znamo zašto: ona nam pomaže da se branimo protiv prvoga zla koje se pojavilo na našoj zemlji, a i zato što je laž korijen zla od koga patimo. Iskrenost je najbolji lijek protiv zla.

Pretpostavite za trenutak da su svi ljudi savršeno iskreni, savršeno istiniti, savršeno pošteni. Možete li zamisliti kakva bi se čudnovata promjena desila na svijetu! Mislite li da bi još jedan dan trebala da zasjeda Konferencija za razoružanje? Šta kažem? Niti jedan sat više! Ali! Vi znate kako se obično mudruje: »Ja rado pristajem na razoružanje, ali hoće li se i susjed razoružati? Čim se on razoruža, i ja ću se razoružati.« A susjed misli isto tako. Nepovjerenje, nedostatak iskrenosti! Društveni i međunarodni odnosi bili bi mnogo bolji kad bi vladala savršena iskrenost. Pretpostavite da imamo hrabrost da se za neko vrijeme pokažemo takvi kakvi jesmo. Vjerujete li da bismo dugo činili zlo? Kada bi trgovac, koji vam daje devet stotina grama umjesto jednog kilograma imao smjelosti da kaže: »Gospodine, gospođo, izjavljujem vam da je to lažna mjera«, mislite li da bi on još dugo varao? Kada bismo potpuno otkrili naša djela i namjere koje su nas vodile na ta djela, društvo bi reagiralo, branilo bi se i primoralo bi nas da popravimo zlo. Sigurno vam je poznata izjava jednog čovjeka koji je kazao: »Ja ne znam šta se zbiva u duši jednog zločinca, ali znam šta se zbiva u duši jednog poštenog čovjeka, a to je užasno«. Da, kada bismo za trenutak mogli da podignemo koprenu koja skriva misli i osjećaje onih koji nas okružuju, mi bismo bili bolno iznenađeni. Kad bi ta koprena dozvolila da ljudi zavire u dno našeg srca i naših osjećaja, oni koji nam se najviše dive izgubili bi brzo svoju iluziju o nama. Oni bi mogli tada da nas cijene po našoj stvarnoj vrijednosti vide nas takve kakvi jesmo, i to nam kažu, kada bi za to imali dovoljno smjelosti. Tom iskrenošću prema nama, mi bismo se sigurno mnogo koristili. Nažalost, mi nismo iskreni jedan prema drugome.

Jednog dana neki gospodin, stranac, koji je trebao da drži jedan javan govor, zamoli me ponizno da pravim bilješke o pogreškama stila ili izgovora koje bude učinio. Bio sam toliko naivan da sam prihvatio taj zadatak, nadajući se da ću time gospodinu učiniti uslugu i smatrao sam se obaveznim da to ispunim. Zabilježio sam 16 pogrešaka i predao sam mu cijelu listu. Možete li vjerovati da je gospodin bio vrlo nezadovoljan, u malo da me nije nazvao bezobraznikom zbog onog iskrenog izvještaja o pogreškama koje je učinio. Mi svi pravimo po koje pogreške, svi se mi smatramo krivcima za neke zablude, svi mi prestupamo zakone, pravila. Ali kada bismo bili iskreni jedan prema drugome, kada bismo otvoreno rekli našem susjedu šta imamo da mu zamjerimo, on bi se time koristio i sve bi išlo mnogo bolje. Kada bismo svi bili spremni da budemo iskreni i kada bi taj pokret iskrenosti mogao da prevlada u našoj generaciji, mogu da kažem da bi svi problemi, koji danas stoje pred nama, bili riješeni, da bi sve teškoće, s kojima danas moramo da se borimo, nestale; stanje bi se savršeno popravilo. Možda bi bilo potrebno jedno vrijeme da se sve sredi, ali od toga časa bili bismo sigurni u rješenje svih problema koji su pred nama.

Kako da praktikujemo iskrenost? Neko treba da počne. To je ponavljanje problema o razoružanju. Ko će se prvi razoružati? Ko će prvi biti iskren? Ja živim u jednom društvu gdje vlada laž, ako budem iskren, ljudi će me shvatiti rđavo; neće mi vjerovati, osudiće me nepravedno. Prema tome, treba da se pokorim običaju društva u kome živim i da lažem kao i drugi. Ne kažu li ljudi da se može lagati i čak, u izvjesnim slučajevima, da treba lagati? Neke su laži, kaže se, neophodne

i čak ljudi se usuđuju da govore o »lažima iz ljubavi«. Jedan od mojih učenika pitao me jedanput: »Da li liječnik, koji je pred jednim čovjekom na samrti, smije da kaže ovome da će umrijeti, da je izgubljen?« Ali ne! to ne smije da se kaže, to nije plemenito. Šta treba, dakle, da se kaže? »Biće bolje, budite hrabri, to će proći, to nije ništa!« Tako stvarno liječnik kaže mnogo puta, ali, da li on ima pravo? Koristi li što ta laž iz ljubavi?

Ja ne znam za vaše mišljenje o drugom svijetu. Ali pretpostavite da ima nešto poslije smrti i da to, barem donekle, zavisi od naših osjećanja i odluke koju smo mogli učiniti prije smrti. Zar ne osjećamo da je dužnost, stroga dužnost onih koji nas okružuju, da nam kažu da ćemo umrijeti, da bismo se pripravili za veliko putovanje? To treba da se učini vješto, ali da se kaže doslovno, treba da se upotrebe riječi koje nas neće uznemiriti suviše; s tim se slažem. U tu izjavu može se unijeti koji zračak nade, jer najzad, dok ima života, ima i nade, tim prije ako znamo da može posredovati čudotvorna božanska moć, i na to pristajem. Ali reći nekome: »Vi ćete ozdraviti, sve će biti dobro« i ostaviti ga da umre u toj nadi, to je, svakako, ozbiljna pogreška. Eto zašto i u ovakvom slučaju laž iz ljubavi prema bližnjemu ostaje još uvijek laž, tj. djelo koje je za osudu s obzirom na onoga koji ga čini, a opasno po onoga koji je njegova konačna žrtva.

Šta da radimo, dakle, da budemo iskreni? Biti što jesam, uvijek biti što jesam, to je jedina i najveća tajna. Neki traže sredstvo da bi se bolje osjećali i povećali svoju snagu, te misle da treba živjeti tako prirodno, da predlažu da se potpuno otkloni odijelo koje obično nosimo. Ovaj »nudistički« pokret uspio je da pomalo uđe u sve zemlje, i on baš ističe tu metodu: biti ono što jesmo. U fizičkom kao i moralnom pogledu taj pokret treba da posmatramo sa izvjesnom rezervom.

Međutim, ja bih želio da vam ovu metodu preporučim u pogledu duševnom i duhovnom. Ja vam predlažem da njegujete nudizam misli i osjećaja, da se pokažete takvi kakvi jeste. Ah! kazaćete vi, to je nemoguće, apsolutno nemoguće!

Da pokažemo sve što mislimo, sve što osjećamo, sve što vjerujemo, da izrazimo sva osjećanja koja se rađaju u nama s obzirom na one koji nas okružuju, to je nemoguće. Ali ja ne želim da se sve zbiva po nudističkom principu. Ne kažem da se čovjek cinički pokaže kakav jest, pa ipak tvrdim da je potrebno da se do toga dođe. Nije li možda u tome protivurječnost? Tu je čvor pitanja i rješenje problema koji smo sebi postavili.

Treba da se sasvim pokažemo kakvi jesmo. U sadašnjem stanju je to očevidno nemoguće. Jasno je da bismo imali malo sreće kada bismo se pokazali takvi kakvi jesmo danas, sa svim svojim pogreškama, svojom zloćom, svojom sebičnošću; toga bismo se, uostalom, i stidjeli. Postoji samo još jedno rješenje. To je rješenje kome nismo htjeli da se približimo: biti stvarno onakvi kakvi bismo htjeli i trebali da budemo. Tada ćemo pokazati lako, iskreno, vjerno ono što jesmo. Onda ćemo zaista biti ljudi iskreni i ispunićemo na ovom svijetu djelo iskrenosti, istine i poštenja. Onda će nam se pokazati i rješenje nekih drugih važnih pitanja koja su pred nama, jer ćemo moći da zidamo na nepokolebljivom i sigurnom temelju, budući da je istina nepokolebljiva i vječna.

Strpljivost

Ne znam da li je danas strpljivost u modi; u svakom slučaju ona je potrebna, jer živimo u jedno opće grozničavo vrijeme, kad se sve radi vrlo brzo. Mi raspolažemo mnogobrojnim strojevima i različitim izumima koji mogu da uštede naše vrijeme i ustostruče našu snagu, da povećaju naš prihod i dovedu nas što brže do cilja koji želimo postići. Što više umnožavamo sredstva kojima dobijamo u brzini, to više skraćujemo prostor, ali i mi postajemo više nestrpljivi. S pravom bismo mogli kazati: ako je naš vijek vijek elektriciteta, on je takođe, i naročito, vijek nestrpljivosti. Ima li za to lijeka? Postoji li vještina koja može da učini čovjeka bistrpljivim?

Želio bih prije strpljivosti, koju tražimo i koja nam je toliko potrebna, da dodirnem jednu manu koja joj je protivna: gnjev.

Šta je gnjev? Pokušajmo da pomoću jednog upoređenja shvatimo šta se zbiva kad se javlja kakva protivnost. Evo jedan potok, čiji tok želimo da zaustavimo određenom količinom materijala. To postizavamo, ali taj rad biće kratkotrajan. Voda će se skupljati iznad brane, izazvaće poplavu i na kraju će provaliti samu branu. Ovo isto događa se u nama kad planemo u gnjev. Kada se javi kakva protivnost te nam zakrči put, spriječi nas da radimo po svojoj volji i da upravimo našu djelatnost u predviđenom pravcu, mi smo primorani, usprkos svoje volje, da zaustavimo našu akciju. Tako skupljamo

snagu, energiju koju ne možemo upotrebiti istog časa. Vi sigurno niste zaboravili na ono što smo kazali o energiji koja se sastoji u mislima. Kad ne možemo da je iskoristimo, da moralno pređemo iz misli u djelo, energija koja je tako neiskorišćena sakuplja se sve dondje dok naglo ne učini prodor. Ta prava eksplozija je ono što nazivamo gnjevom. Tada se lomi brana. Voda koja se nakupila opet poteče i potom se sve smiri. Onaj ko plane u gnjev često pokazuje vrlo jasne simptome umora.

Šta se stvarno događa u psihološkom pogledu? To nagomilavanje energije je uzrok gnjevu. Ima ljudi koji se nikad ne razljute, jednostavno zbog toga što se ništa ne suprotivi onome što žele ili što zahtijevaju i što su u stanju da sve postignu što traže. Mnogo njih ima koji su sasvim prijatni kad sve ide dobro; to nije njihova zasluga. Ne želimo da proučavamo vještinu biti zadovoljan kad nam se sve sviđa, kad sve ide kako želimo. Čovjek plane u gnjev kad sve ide na zlo, kad je rđavo vrijeme, kad prijeti oluja, kad naša okolina ne čini ono što bismo mi htjeli, ili su u kući zločesta djeca, muž nezadovoljan ili žena nervozna.

Zašto se mi ljutimo? Malo prije smo rekli da je gnjev izliv, ispoljavanje ili eksplozija nagomilane sile. Spominje se slučaj jednog trinaestgodišnjeg dječaka koga je svakog desetog ili dvanaestog dana spopadao strašan gnjev protiv njegove male sestre. On je u takvim prilikama osjećao potrebu da svoju sestru zadavi. Dugo se uzdržavao. Ali slika njegovih zgrčenih prstiju na vratu male sestre stalno ga je napastvovala. Pretstava je bila tako jaka da je jednog dana osjetio da će stvarno morati preći na djelo, ne mogavši duže da se uzdržava. Užasnut obavijesti o tome baku. Pozvali su liječnika koji je dijete njegovao i poslije tri mjeseca primijetilo se vidno poboljšanje.

Šta se dakle događalo u slučaju ovog djeteta? Kao i u mnogo drugih slučajeva, napad gnjeva javio se kod dječaka kada je rezerva njegove energije bila vrlo velika. Neki su ljudi, zaista, hiperstenični, tj. njihova živčana snaga je suviše velika. Obično ti ljudi imaju jak krvni pritisak, jedu mnogo, imaju krv bogatu crvenim krvnim zrncima, vrlo su aktivni i tu aktivnost često ispoljavaju. Kapital koji imaju, snaga kojom raspolažu, nadmašuje njihove normalne potrebe. Oni su, čini se, katkada primorani da iskoriste tu punoću energije u obliku napada gnjeva, bilo zbog išta, bilo zbog ništa.

Postoji i drugi oblik gnjeva preko koga ne želimo da pređemo šutke. To nije gnjev hiperstenika, nego astenika, to jest onih kojima nedostaje snaga. Ali u takvom slučaju ima li mogućnosti za napad gnjeva, budući da nemaju dovoljno snage? Baš astenik je jedno slabo stvorenje, koje teško vlada sobom, koje se mukom disciplinuje; najmanji umor, najmanja dosada, najmanji otpor može da bude za astenika uzrok nezadovoljstva i, često, uzrok gnjeva. Astenik zna vrlo dobro da ima malo snage, zato je mnogo štedi. Ali događa se da sakupi čitavu rezervu energije i da je pusti da izleti u jednom gnjevnom napadu umjesto da se posluži njome u zgodno vrijeme za kakav koristan posao. Taj napad, međutim, ne naliči onome kod hiperstenika. Dok hiperstenik ima jedan divlji, bučni gnjev, astenikov izgleda imitiran, vještački ili dramatički, kao da je astenik sam malo zabrinut onim što čini.

Ima li lijeka protiv gnjeva? Pokušaću da vam ga označim, iako ne mislim da ću vam donijeti jednu nepogrešivu formulu, jer uspjeh ne zavisi samo od vanjske njege nego i od naravi onoga ko se liječi. Budući da u određenim slučajevima gnjevni napad nastupa od preobilnosti snage, a u drugim slučajevima javlja se i kod slabih individua, stoga biće potrebno da se u prvom slučaju smanji ta količina energije, a u drugom slučaju da se energija poveća, da bi astenik lakše mogao vladati sobom. Ovdje smo se dotakli utjecaja fizičkog stanja na moral i potrebu da promijenimo fizičko stanje da bismo popravili karakter. O tome je već toliko pisano i govoreno da ja vjerovatno neću donijeti ništa novo. Ali ipak mislim da ću učiniti jedno korisno djelo, ako vas potsjetim na neka načela koja su vam već poznata.

Neosporan je utjecaj fizičkog stanja na moral. Mi vrlo dobro znamo da naše naklonosti, naše misli, naše raspoloženje, naš karakter zavise u velikoj mjeri od našeg fizičkog ili fiziološkog stanja. Sigurno je, na primjer, da rđava probava u želucu povlači za sobom rđavo raspoloženje, da su želučana i crijevna fermentacija najljući neprijatelji kolerika. Isto je tako sigurno da hrana koju jedemo utječe na naš karakter, prema tome je važno da biramo takvu hranu koja nam odgovara i koja — ušavši u organizam, podražava pogodno stanje za misli i korisna djela.

Ovim se pitanjima mnogo raspravljalo i postavila se jedna teorija po kojoj bi naš karakter potpuno zavisio od našeg anatomskog i fiziološkog stanja. To je neporječiva činjenica, naučno ispitana, ali mi je ipak ne primamo bez ikakve opreznosti. Nekada se djelimično naslućivala ta istina, pretpostavljajući da naročiti oblik lubanje, koji možda odgovara obliku mozga, određuje takav i takav karakter, da određeno ispupčenje odgovara posebnom moždanom razvitku. Ti svi pojmovi morali su se nanovo ispitati i vi danas znate da frenologija, tj. nauka koja proučava odnos između duševnih osobina i oblika lubanje, nije više u modi. S druge strane mislilo se da će se naći neka veza između oblika lubanje, veličine ušiju, dužine nosa ili prstiju ili drugih znakova, i

karaktera osobe koju proučavamo. Danas se sve to posmatra prilično oprezno, ali su se liječnici bacili u potjeru za nečim drugim: otkrivanje važnosti naših žlijezda sa unutrašnjim lučenjem. Mi imamo određen broj žlijezda koje sekreciju ne izlučuju napolje, nego ona ostaje u organizmu. To su endokrine žlijezde, tireoidna žlijezda ili štitnjača, čija pretjerana veličina prouzrokuje gušu. Liječnici su opazili da nepravilnosti žlijezde štitnjače, kad smo baš nju spomenuli, odgovaraju nepravilnostima karaktera. Uzmimo na primjer jedno nervozno, lijeno dijete; ono sigurno pati od nedostatka sekrecije tireoidne žlijezde. Dajte mu tireoidične ekstrakte, ono će postati normalno, biće aktivnije i to će se primijetiti i u njegovoj moralnoj snazi. To je dalo povoda mnogim piscima da utvrde da djeca nemaju pogrešaka.

Da, dijete možda ima manje pogrešaka nego što se misli. Vrlo je vjerovatno da njegovo zdravlje ima vrlo znatan i vrlo vidan utjecaj na njegov karakter i, ako dijete želimo da popravimo, onda je potrebno voditi ga liječniku, a ne zatvoriti ga u mračnu sobu. Ali, ako našem zdravlju, našim endokrinim žlijezdama pripisujemo predodređenje našeg karaktera, tada padamo u onaj apsolutni materijalizam koji smo pokušali malo prije da pobijemo, po kome bismo mi bili neodgovorna bića. Pretpostavite da nam jedan zločinac kaže: »Da, ja sam neke poubijao, ali šta ja mogu, to je zbog toga što je moja tireoidna žlijezda mnogo razvijena.« Mi ne bismo primili ovo opravdanje. Neko dijete je lijeno, ono je čitalo nešto o tome. Vi sigurno nećete dopustiti da vam kaže: »Ja sam nevoljan; šta ćete? moja tireoidna žlijezda mi je učinila tu nepriliku!« Zar ne mudrujemo po malo svi tako? Ko nije čuo da se pojedini ljudi izgovaraju zbog kakve pogreške na slijedeći način: »Šta ja mogu? To je moja priroda. Moj otac, moj djed bili su takvi, nema razloga da ja budem drukčiji, priroda se

ne mijenja!« Prva stvar koju bi trebalo da učinimo u jednom ovakvom slučaju bila bi: preinačiti teren na kome se razvija ta prava duševna bolest, gnjev. Organizmu se treba pružiti njega koja mu je potrebna, snabdjeti energijom koja mu nedostaje ili smanjiti preveliku silu koja mu je na raspoloženju. Liječenje od gnjeva, nestrpljivosti, sastoji se prije svega u upotrebljavanju preobilne snage i u povećavanju one snage koja je u nedostatku. Svi smo mi manje više hiperstenični ili astenični. Rijetko se može naći osoba koja drži pravu sredinu. Takvu osobu poznaćemo uglavnom po ovome: ona je mirna, ali u isto vrijeme aktivna i radosna, primijetićete da je dobro uravnotežena, da potpuno vlada sobom, da je radosna, blaga, bez uzbuđivanja u svom radu, zvanju ili riječima, ona je prijatna i jaka u isto vrijeme. Ali te osobe su relativno rijetke i mi imamo obično posla sa astenicima ili hiperstenicima, koji su uvijek gotovi da vam pruže neugodne ili opasne dokaze o punoći energije koju imaju da potroše.

Latini su nazivali gnjev »furor brevis«, tj. kratka ludorija, ali njome treba da se pozabavimo kao jednom duševnom bolešću. On treba da se liječi što prije, jer je gnjev moralna bolest, koja povlači sobom moralne ispade, od kojih pate i drugi ljudi ne samo kolerici.

Vrijeme u kojem živimo čini od nas skoro neizbježno hiperstenike. Mi smo stalno izloženi raznim nadraživanjima. Nemiran život koji vodimo, briga za egzistenciju, savremena civilizacija, primoravaju nas da zadržimo veliki broj utisaka, ideja, misli, slika, što sve pretstavlja silu koja se nagomilava i koju ćemo ranije ili kasnije morati da upotrebimo. S druge strane, naše stoljeće suviše od nas traži, obuhvata sve naše energije. Danas nije moguće da se čovjek preda da ga tok života nosi kako hoće. Često se sjećamo naših predaka iz onih starih zlatnih vremena, koji su putovali u poštanskim

kolima, i uzimali po devet do petnaest dana za putovanje od jednog mjesta do drugog. Oni su imali vremena. Kad bi nam danas neko naredio da putujemo na isti način, nas bi sigurno spopao gnjev ili bismo dobili živčani napad.

Ali, osim toga, taj vihor u koji smo povučeni usprkos naše volje, troši našu energiju i smanjuje našu mogućnost vladanja sobom. Jedni žele da nadoknade trošenje energije time što jedu mnogo, naročito mnogo mesa ili uzimaju razna nadražujuća pića: alkohol, čaj, kavu itd. Nekada su ljudi jeli mnogo manje mesa. Stari će vam kazati da se u njihovo vrijeme jelo meso samo nedeljama ili prilikom kakvih porodičnih slavlja. Obično su svi bili vrlo umjereni i skoro pravi vegetarijanci. Danas, međutim, nije tako. Ljudi danas jedu suviše mesa i time nanose sebi ogromno zlo, jer pored otrova koje meso sadrži, ono je i nadražujuće sredstvo. Ako tome uzroku dodate još i trošenje duhana, koji sam sadrži osamnaest otrova, onda ćete shvatiti da je naš naraštaj na putu naglog trovanja. Evo zašto danas ima toliko hiperstenika s divljim gnjevom i toliko astenika, tako slabih da ne mogu podnijeti ni jednu protivurječnost a da ne planu u gnjev.

Hiperstenik treba da pazi na hranu, da pije samo vodu ili neutralna pića i da prihvati vegetarijansku ishranu, tj. onu idealnu ishranu koja je propisana čovjeku od samog Stvoritelja. Zaista, ako čitamo prvu glavu Prve Mojsijeve knjige, onda ćemo saznati da prava hrana koju je Bog dao čovjeku jeste voće i žito. Nešto kasnije, kad je čovjek već pao u grijeh, Bog mu je dozvolio da jede »zelje poljsko«, tj. povrće. Što se tiče dozvole da jede meso, ona je data Noju i njegovoj obitelji poslije izlaska iz kovčega, gdje su proveli jednu godinu u zaklonu pred potopom, jer nisu imali biljne hrane prije nego što su posijali i pobrali plodove.

Što se tiče astenika, budući da njima nedostaje energije i potrebno im je da budu potsticani, vi ćete misliti da oni treba da jedu mnogo mesa, da piju vino, čaj, kavu. Tako se dosta dugo vjerovalo, ali najzad se primijetilo da sva ta sredstva za »jačanje« čine od ljudi samo žrtve. Ta nadražujuća sredstva su vještačka, ona djeluju na organizam time što smanjuju njegovu životnu energiju, stvaraju naviku koja čovjeka primorava da ih uzima u sve većoj količini, kao što je to slučaj sa morfijem ili kokainom. Ona su, dakle, također opasna za astenika kao i za hiperstenika. Treba, naprotiv, pribjeći prirodnim stimulantima: svjež vazduh, sunce, čista voda, hrana zdrava i bogata vitaminima. Dovoljno je da čovjek dođe u neposredni dodir sa prirodom pa da na samom izvoru crpi potrebnu energiju.

Ovo liječenje od gnjeva iznijeto je u krupnim potezima. Ako uspijemo da odvratimo jednog hiperstenika od svih nadražujućih sredstava, ako, naprotiv, snabdijemo astenika svim prirodnim stimulantima koji su mu potrebni, tada ima mnogo izgleda da od njih učinimo ljude mirne i strpljive.

Ne bi trebalo, međutim, da mislimo da liječenje gnjeva tu prestaje. Fiziološko liječenje treba da je upotpunjeno liječenjem moralnim, možemo kazati, liječenjem religioznim. Pokažite najprije čovjeku koji se ljuti da je njegov gnjev ružan (dajte mu da to vidi u zrcalu, ako je moguće) i opasan za njega i za druge. Razjasnite mu najzad da je njegov gnjev kažnjiv, jer prouzrokuje, kako ćemo vidjeti, pravo ubistvo.

Da, gnjev je ružan. Kao dijete bio sam svjedok jednog gnjevnog napada kojega ću se sjećati cijelog svog života. Srećan sam što mogu reći da se to nije dogodilo u mojoj porodici. Bili smo za stolom, jedan od prisutnih planuo je tako žestoko protiv jednog drugog da su tanjuri, noževi i vilice počeli da lete po blagovaonici.

Još sada se sjećam jednog komada crvene repe, pripremljene kao salata, kako se zalijepio na vrata i ostavio krasan ružičast pečat. Ali taj prizor, tako neobičan za mene, toliko me uzbudio da su me morali položiti u krevet. Od toga dana ispadi gnjeva izgledaju mi strašni, i ja ih vrlo teško podnosim.

Gnjev je opasan. Ne zna se dokle može da ide i u koju krajnost može da natjera onoga koji mu se preda. S jedne strane, on je opasan za žrtvu, jer može duboko da rani naročito osjetljive duše. S druge strane, on je opasan za onoga koji mu se predaje, jer poslije njega obično dolazi jaka potištenost i može se pouzdano reći da ovakvi napadi gnjeva skraćuju pomalo život.

Najzad, gnjev je kažnjiv. Želim vas potsjetiti na tumačenje koje o tome daje Evanđelje. Volim da čitam tu knjigu, jer u njoj nalazim mnogo interesantnih pogleda o našem karakteru, o našem temperamentu, o onome što jesmo i što bi trebali da budemo. Ona nam donosi ideal koji nije samo pojam nego jedna stvarna ličnost, utjelovljenje savršenstva: Krist. Ja smatram Krista Sinom Božjim, ali i sinom čovječjim, jer je on to sam kazao. Kao čovjek on je ostavio primjer vrlina koje bismo mi trebali imati, naročito primjer neobične strpljivosti. On je Onaj koji je u času kad su bezbožnici zabijali klinove u njegove ruke i njegove noge, govorio: »Oče, oprosti im, jer ne znaju šta čine.« Taj čovjek, Sin Božji, to je Primjer. Zato Evanđelje nije jednostavna ideja, jedna formula, jedna teorija, nego život. Zato nas ono divno uči vještini življenja, koja nije ništa drugo nego vještina da se prilagodimo nauci Evanđelja po Kristovom primjeru.

Evo, dakle, tumačenja koje Evanđelje daje o gnjevu. Ono se nalazi u tekstu Propovijedi na gori kakav nam je sačuvao apostol Matej u petoj glavi svog Evanđelja. Počevši od osamnaestog stiha Krist tumači zakon deset

Božjih zapovijesti, izjavljuje da je taj zakon nepromjenljiv, da važi za svakog čovjeka svih vremena i pokazuje u kom duhu treba da se shvati. Dolazi i do šeste zapovijesti: »Ne ubi!« Za ovu zapovijest izgovara ove gotovo neobične riječi: »Ko god se gnjevi na brata zaslužuje da bude kažnjen sudom« (stih 22). Kad kod se na koga razgnjevimo, zgriješili smo protiv šeste zapovijesti, kao da smo ubili, jer ta zapovijest ne zabranjuje samo ubistvo, nego svaki osjećaj mržnje, ma kakav bio. Teško nam je da pristanemo na to da gnjev smatramo kao ubistvo. Međutim, svaki korak gnjeva je primicanje zločinu. Gnjev je zaista katkad krvav, jer je slijep i pređe često svoju svrhu tako da prouzrokuje smrt. Gnjevom niko ne postizava cilj, ali svaki gnjev je ipak malo ubistvo, zločin u minijaturi. Ne daje li nam to dovoljno povoda za razmišljanje?

Ostaje mi na kraju da zaželim da postanemo svi pravi jaganjci što se tiče strpljenja. Neka nam to ne smeta da budemo lavovi kad je riječ o odbrani pravedne stvari, da protestiramo protiv nepravde i zloće, po primjeru onoga koji je sa negodovanjem gledao na grijeh, ali je bio uvijek strpljiv i dobar prema grešnicima.

Vještina rada

Kaže se katkada da je rad život. Ovaj naslov zaslužuje da mu posvetimo jedno poglavlje u ovom djelu. Trudićemo se da ne ponavljamo opće stvari koje se odnose na rad, naš cilj nije da potsjetimo na potrebu rada, nego da pokažemo kako i u kom duhu treba da se radi.

Ma koliko se oduševljavali za rad, u dnu naše unutrašnjosti imamo utisak da bi bilo vrlo prijatno da živimo sa manje briga a više dokolice. Manje više svi smo pristalice onoga što Francuzi zovu zakonom »najmanjeg napora«. Nije tako davno kad se u raznim granama poslovnog života radilo deset i dvanaest sati dnevno. Danas su ljudi osvojili radni dan od osam sati — kad ima posla — i nema uzroka da se ne osvoji, kao kod Forda, radni dan od sedam sati i sedmica od pet dana. Razvitak tehnike čini to sve vjerovatnijim. Ne pokazujemo li time da se ustručavamo od napora. Nama se, međutim, aktivnost sviđa, ali mi često ne razlikujemo aktivnost od rada, zamjenjujući realnost sa vanjštinom. Naš vijek je vrlo aktivan, on je mnogo u pokretu, ali ipak ne radi više nego prethodni. Ima mnogo ljudi koji vole posao. Mislim, međutim, da oni, osim nekih izuzetaka, ne vole posao radi samog posla, nego radi koristi koje im on donosi: dobitak, čast, zadovoljstvo što mogu da upotrebe svoje snage itd. Mi tražimo i volimo rezultat našeg rada, ali ne volimo sam rad. Da li je opravdano to ustezanje od rada, ta naklonost da se pokorimo zakonu najmanjeg napora? Čini se da nije, jer do sada sve što

je čovjek učinio veliko, dobro, lijepo, to je stajalo uvijek mnogo truda. Uzmite primjer Edisona, velikog pronalazača koji je umro prije nekoliko godina. Taj naučenjak radio je najmanje šesnaest sati dnevno, bez prividnog i bez stvarnog umora, budući da je umro u devedesetoj godini. Taj neumorni radnik odgovorio je jednom čovjeku koji ga je upitao za tajnu uspjeha: »Uspjeh je plod jednog procenta nadahnuća i devedeset i devet procenata znojenja«. Ali ono što je Edisona podržavalo u njegovom ogromnom naporu, to sigurno nije bila želja da se muči i zamara, nego žurba da najzad postigne željeni cilj.

U jedno drugo vrijeme i u sasvim drugom pravcu ideja živio je La Fontaine, autor besmrtnih basana. Ništa ne izgleda lakše, jednostavnije, prirodnije od tih spisa. On ih je međutim izrađivao naporno, prerađivao jednu basnu deset i dvanaest puta dok nije bio njome potpuno zadovoljan. Gustave Flaubert nam je bliži od La Fontaine-a. On je radio kao pravi robijaš da bi nam ostavio besprikorne rečenice. On se stalno trudio da smanji broj potrebnih riječi za izražavanje svojih misli. U tome je sličan Jean-Jacques Rousseau-u, koji je molio jednu gospođu da mu oprosti što joj je napisao tako dugačak list, jer nije imao vremena da joj napiše jedno kraće. Ne napor, već rezultati, savršenstvo u svome zvanju i umjetnosti, to je ono što su ti ljudi tražili i drugi s njima. Drugi, kao manje slavni, podlegli su općem zakonu i pobojali se od muke koja neizbježno prati svaki duži i teži rad. Rad je skoro uvijek jedna muka, zato mi ne volimo rad i smatramo ga često prokletstvom. U tom smislu je opravdano da bježimo, ako ne od rada, a ono bar od patnji koje su skoro uvijek vezane sa radom.

Kada su naši praroditelji učinili prvi grijeh, Bog je izjavio da će oni otsada u znoju lica svoga zasluživati

svoj hljeb. To je nekima dalo povod da misle da je rad direktna posljedica grijeha. Ali nije tako. Prije nego što su sagriješili Adam i Eva su bili smješteni u vrtu Edenu da ga »obrađuju i čuvaju«. (1. Mojsijeva 2, 15). Dakle ranije, dok još nisu na sebe navukli ni najmanje prokletstvo, oni su radili, bavili se najuzvišenijim zvanjem, zvanjem zemljoradnika. Samo taj rad je tada bio lak, normalan, bez patnje. Tek kasnije, poslije pada u grijeh, pojavio se umor, znak trošenja tkiva, znak smrti. Nemojmo zamijeniti rad, zdravu aktivnost, izvor radosti, života i zdravlja sa bolnim umorom, platom za grijeh. Prije nego što ćemo odrediti pravila za vještinu rada, ispitaćemo ova dva suprotna pojma.

O umoru govorićemo u slijedećem poglavlju, gdje je riječ o odmaranju. Ali odmah ćemo reći da, prema našem mišljenju, umor ne dolazi direktno od rada, nego prije od uslova i duha u kome rad obavljamo. Kad rad prati dosada, misao da ga moramo svršiti do određenog vremena, briga da zaradimo svoj hljeb, to čini dužnost dosadnom i mučnom, gotovo kaznom. Da se ukloni to stanje potištenosti, da se čovjek oduševi za rad, uzimaju se ma kakvi stimulanti: kava, alkohol itd. Ti stimulanti nisu samo otrov za tijelo, nego i otrov za volju. Oni daju iluziju o pravoj energiji, međutim stvaraju samo vještačku energiju, koju prati još veća potištenost. S druge strane, mnogi radnici ne hrane se kako treba, niti u pravo vrijeme. Ujutru zadovoljavaju se šalicom kave i jednom žemljom, u podne uzmu ručak na brzu ruku, dok uveče uzimaju obilan i težak obrok, koji im uznemiruje san. Ako tim zabludama dodamo i meso, hranu tobože bogatu energijom, onda je slika potpuna. Proučavajte sposobnost nekih atleta, junačka djela nekih sportista, i vi ćete vidjeti da su vegetarijanci uopće jači i izdržljiviji od onih koji jedu meso.

Najzad, današnji uslovi rada su često vrlo štetni. Pogledajte ljude koji rade u fabrikama šećera, u fabrikama kemijskih proizvoda, u fabrikama žigica, oni su izloženi ozbiljnim opasnostima. Uostalom, intelektualni radnik takođe. Za radnim stolom, nepomičan na svojoj stolici, on ostaje satima nagnut nad knjigama i svojim spisima. Za to vrijeme on živi usporenim životom. Primijetilo se zaista da napor pažnje smanjuje dubinu udisaja. Nemoguće je da se koncentrira pažnja i da se u isto vrijeme diše; naša pažnja koncentrira se u trenucima kada prestajemo disati. U intenzivnom intelektualnom radu, mi bismo sigurno zaboravili na disanje kad taj zaborav ne bi izazvao bol koji nas potsjeća na realnost i koga otklanjamo dugim udisajima i katkada jednim velikim uzdahom.

Radnik se katkada smjesti prema svjetlosnom izvoru koji ga obasjava; zatim se čudi što je umoran i ne shvaća da je satima morao da čini nesvjestan napor da zaštiti oči od svjetlosnih zraka koje su padale u rđavom pravcu. Koliko je god moguće, svjetlost neka dolazi s lijeve i malo od natrag, tada je napor lakši.

Kazaćemo nekoliko riječi o brigama koje često prate rad. Evo jedne udovice koja je primorana da svojim jedinim radom prehrani svoju djecu; ona se uznemiruje i stalno boji da ne padne u krevet, jer tada ne bi mogla zaraditi svakodnevnu hranu. U takvim prilikama rad je mnogo mučniji, jer ništa nas toliko ne tišti i ne nagriza kao brige. Za ovo dozvolite da vam preporučim da više puta čitate jedan dio iz Propovijedi na gori koja se nalazi na kraju šeste glave Evanđelja po Mateju: »Ne uznemirujte se za vaš život šta ćete jesti, ni za vaše tijelo u šta ćete se obući . . . Gledajte ptice nebeske: one ne siju niti žanju, niti šta skupljaju u žitnicu svoju, i Otac vaš nebeski hrani ih. Ne vrijedite li vi mnogo više od njih? Ko od vas brinući se može

dodati jedan lakat dužini svoga života? Ne brinite se dakle i ne govorite: Šta ćemo jesti? Šta ćemo piti? Čime ćemo se odjenuti? Jer sve to neznabošci ištu, a vaš Otac nebeski zna šta vama treba. Tražite prvo kraljevstva Božjega pravde njegove, a sve ovo dodaće vam se. Ne uznemirujte se dakle radi sutrašnjice, sutra će se postarati za sebe. Svakome danu dosta je muke njegove«.

Poslije ovih posmatranja o umoru i brigama, pogledajmo kako i u kom duhu treba da radimo.

Tri čovjeka bila su zaposlena na jednoj građevini. Jedan posjetilac stavi redom svakom od njih isto pitanje: »Šta radite ovdje, prijatelju?« Prvi odgovori: »Zarađujem dvadeset franaka moje nadnice«. Drugi reče: »Zauzet sam tesanjem jednog kamena«. Treći je kazao: »Pomažem da se izgradi katedrala.« Ova tri čovjeka radili su isti posao, na istoj građevini, ali je vrlo različito bilo njihovo shvaćanje o poslu koji su vršili. Prvi je mislio na neposrednu korist. Drugi se predao poslu i bez sumnje nastojao je da ga što bolje svrši. Samo treći je imao ideju o cjelokupnom radu koji se vršio na građevini i smatrao se saradnikom graditelja, preduzimača i svih radnika u cilju građenja jedne veličanstvene zgrade.

Mi svi vjerovatno, ma kakvo bilo naše zanimanje, spadamo u jednu od ovih vrsta radnika. Kad radimo kao prvi, za dnevnu platu, posao nam ne donosi zadovoljstvo, jer život i novac imaju za nas drugi smisao i drugu vrijednost. Mi činimo po nuždi i dragovoljno dio onog materijalnog, ali ne damo da nas zarobi materija i smatramo je, kao i sve što je u vezi s njome, sredstvom, a ne ciljem. Biti sličan drugome radniku već je bolje, jer taj je bez sumnje vodio računa o svom poslu, nastojao je da ga dobro obavi i stavio je u nj opravdani lični ponos. Osjećamo međutim da jedino rad vršen u

duhu trećeg radnika donosi stvarno zadovoljstvo. Svi mi imamo mogućnost da shvatimo smisao zašto radimo i cilj koji želimo postići. Rad prima tada za nas nov smisao. Prestaje da bude muka, patnja, već naprotiv, postaje izvorom radosti i zadovoljstva.

Prvi princip vještine rada izlazi već iz onoga što je naprijed spomenuto: treba da radimo sa radošću, poletom, ljubavlju, oduševljenjem. Nije dovoljno da samo volimo posao kao drugi radnik, već da strasno volimo cilj za kojim težimo i da taj cilj visoko uzdignemo. Ja znam dobro da sve dužnosti ne pružaju jednako oduševljenje, neke nam se čine manje vrijedne, manje uzvišene od drugih. Mislim, na primjer, na majke u obitelji, koje treba da vode domaćinstvo. Svaki dan, u isto vrijeme, one treba da rade isti posao, dosadan, jednoličan, običan: da brišu prašinu, čiste parkete, peru posuđe, krpe čarape itd. Treba li još da kuhaju? To izgleda katkada vrlo kompliciran posao, naročito kad treba da se izabere jelovnik, pogotovo ako prilike nalažu strogu štednju. Ako gledate na neposredni rezultat svoga rada, ako spremate ručak jedino zato što znate da će se u određeno vrijeme sakupiti članovi obitelji u nadi da će naći nešto na stolu, onda vas vaš rad neće zanimati nimalo, on će za vas biti neinteresantan i zamoran. Mislite, naprotiv, da jela koja pripravljate treba da nahrane vašeg muža i vašu djecu, da im izgrade krv, mišiće, kosti, živce, što sve zavisi velikim dijelom od materijala kojim ih vi snabdijevate; ne zaboravite takođe da sastav jelovnika, serviranje jela, čak atmosfera blagovaonice utječu na raspoloženje onih koji vas okružuju, koje volite i kojima želite da učinite život prijatnijim a dužnosti lakšima. Tada ćete se osjećati uzdignuti na dostojanstvo apostola, razumjećete da je vaša odgovornost isto tako duhovna kao i materijalna, da vi sarađujete, po izgledu, skromno, u uzvišenom zadatku formiranja

karaktera, podržavanja hrabrosti, poleta i zdravlja. Trud koji ćete uložiti u pripremanju ručka, olakšaće vam varenje hrane u želucu, učiniće da vaši mišići postanu jači i elastičniji; zahvaljujući vama, vaši dragi imaće više vlasti nad sobom i manje će se gnjeviti. Vi ste, nadam se, uvjereni da kuhinja nije samo kemijska umjetnost nego i psihološka i duhovna.

Rad vršen u takvom duhu postaje ne samo lakši nego i prijatniji. Mogu čak ustvrditi da takav rad postaje zadovoljstvo, jer mi tada osjećamo da je on saradnja svih onih koji na ovom svijetu nastoje da se uzdignu da žive bolje, u dobroti i istini. Još i više: mi osjećamo da rad, postigavši svoje pravo dostojanstvo, čini nas djeliteljima duhovnih energija i saradnicima Božjim u cilju usavršavanja i utvrđivanja. Zato je Bog imao razloga što je u dekalogu dao u istoj zapovijesti — četvrtoj — zakon rada i zakon odmaranja. Odmor treba da obnovi našu rezervu materijalnih i duhovnih energija, kao što ćemo vidjeti, a rad je prilika da ih potrošimo za dobro onih koji nas okružuju.

Raditi znači pomagati svojim sposobnostima i snagom ostvarenju nebeskog ideala ovdje na zemlji, dati svoje energije da se obnovi palo čovječanstvo, sarađivati u božanskom djelu ponovnog stvaranja. Posao ovako shvaćen postaje preimućstvo i dostojanstvo: pruža nam ono što nam je najviše potrebno i čini nas saradnicima Božjim.

Vještina odmaranja

Prethodno poglavlje o vještini rada traži sasvim prirodno da govorimo i o sredstvima kojima se čovjek može osloboditi od bolnih posljedica rada, koje nazivamo umorom. Prije nego što pređemo na raspravljanje o samoj vještini odmaranja, reći ćemo nešto o umoru i o načinu kako se ne trebamo odmarati.

Umor dolazi uglavnom od nagomilavanja otrova u krvi, koji su prouzrokovani naporom i trošenjem mehaničkog tkiva. Normalno, ti otrovi čim se stvore otstranjuju se cirkulacijom krvi preko organa za čišćenje. Čak ako bi u izvjesnom trenutku nagomilanost otrova bila prevelika, jedan redovan i ograničen odmor trebalo bi da bude dovoljan, da ih potpuno otstrani. Ako umor nije bio suviše velik, jedna dobro prespavana noć može sasvim da ga otstrani i čovjek ujutro ustaje svjež i raspoložen za novi rad. Međutim, događa se da gubitak energije nadmaši našu snagu kojom raspolažemo. Tada moramo upotrebiti rezervni materijal ili pak upotrebimo vještačka i štetna nadražujuća sredstva o kojima smo ranije govorili.

Svako će iskusiti ranije ili kasnije potrebu da se potpunije odmori nego što je to moguće za vrijeme jednog normalnog noćnog sna. Život je često veoma težak, i što dalje idemo, civilizacija se sve više razvija, ali i mi se više izlažemo umaranju. Već smo spomenuli prilike koje nas gone da radimo užurbano, nemirno, upravo grozničavo, usred buke. Evo zbog čega osjećamo tako

često potrebu da se zaista odmorimo. Ali mnogo puta nemamo vremena ili na to zaboravimo. Tada tražimo slobodu, zabavu, žive diskusije da se oslobodimo umora i da sebi stvorimo iluziju da nismo više umorni.

Danas ljudi ne znaju da se odmaraju. Za vrijeme nekoliko mjeseci oni se silno naprežu, a onda traže ono što obično nazivamo ferijama ili raspustom. Te ferije najčešće se provode vrlo besmisleno. Ja ne znam kako vi provodite vaše, ali znam kako mnogi od naših savremenika provode svoje. Oni izaberu po mogućnosti ljetovalište koje ima što više posjetilaca. Poznato je da ta slavna mjesta, kuda ljudi idu da se »odmore«, da provedu »ferije«, imaju sve što treba za umaranje onih koji dolaze da se odmore. Kazališta, kina, kasine, utakmice, velodromi, ništa tu ne izostaje. Čini se da se ljudi boje da gostima tih mjesta »odmaranja« ne bi dosadilo i da prema tome ne odu prije nego što potroše dosta novaca. Treba dakle po svaku cijenu produžiti njihov boravak, bilo time što će se zamarati ili se zadržavati zabavama. Odmor je postao trgovina. Ljudi prodaju odmor, ali tome dodaju mnogo zamaranja da bi izazvali veću potražnju pa i veći trošak.

Za odmaranja dakle biraju se mjesta gdje je čovjek vrlo zauzet. Tu će naći roditelje, prijatelje, znance. Praviće izlete, zabavljaće se. Ali to je ozbiljna zabluda, jer je dokazano da se tjelesnim radom čovjek ne odmara od umnog rada niti obratno, i da različiti poslovi udruženi mogu izazvati potpuni umor.

Kao što ne znaju kako da provedu ferije, tako ljudi ne znaju ni kako da spavaju. Počinju neznanjem kako da spavaju, a svršavaju nemogućnošću da spavaju. Tada uzimaju tako opasne lijekove, koji većinom moraju da budu prepisani od liječnika i ne mogu ni slobodno da se prodaju u apotekama. Istina, čovjek spava, ali to nije san koji osvježava i oporavlja. Drugi pak,

RAD U PRIRODI JE IZVOR RADOSTI I ZADOVOLJSTVA

Foto Griesbach i Knaus

upućeniji, upotrebljavaju razna sredstva namijenjena da izazovu san. Oni zamišljaju konja kako trči oko livade, broje svoje disanje ili pak slušaju savjet onih koji dobro spavaju i koji kažu: »Želite li zaspati, ništa jednostavnije: nemojte ni na šta misliti«. Tako otjeraju san umnim naprezanjem koje sebi nalažu, jer na svaki način njihov mozak radi, budući da ne misliti ništa, znači, u stvari misliti da ništa ne mislimo. Moje je mišljenje da se tajna sastoji u tome da »pustimo uzde« mislima, da ništa ne činimo da otjeramo jednu misao, a još manje da je zadržimo. Ako se prije nego što legnemo pripremimo za dobar san, tj. ako izbjegavamo tešku i kasnu večeru, ako legnemo dosta rano, prije nego što smo uzbuđeni kakvim pozorišnim komadom, filmom ili čitanjem uzbudljivih knjiga, onda ima mnogo izgleda da san dođe prirodno.

Preopterećivanje se ne pokazuje uvijek polako i sve većim simptomima. Katkada najednom izbiju sve posljedice trovanja: groznica, glavobolja, smetnje u probavi, naročito smetnje u crijevima. Čovjek se pita koja mu je rđava hrana mogla da naškodi, baca krivicu na jaja ili na kolače što ih je pojeo dan prije, koji možda nisu bili svježi. Ne optužujte poslastičara ili mljekara. To su prouzrokovali otrovi od umora, već odavno nagomilavani, koji su našli jedino taj put da se otstrane i da nametnu odmor. Zato je umor jedan od tako općih uzroka bolesti. Gripa, na primjer, ne bi bila tako zarazna da smo manje opterećeni zahtjevima i nepogodnim uslovima modernog života.

Pogledajmo sada koja su glavna pravila vještine odmaranja. Prvo uzmimo u obzir normalni i svakodnevni odmor. Izgleda da nas sadašnji način života primorava da uzmemo malo odmora i izvan vremena određenog za san. Cio dan ispunjen radom, žurbom, uzbuđenjima suviše je za naše uznemirene živce.

S vremena na vrijeme smjestite se u naslonjač koji je nagnut nešto unatrag. Odmorite ruke na naslonu, raskomotite se potpuno, dišite polako i duboko. Tišina i polutama pridonijeće još više odmoru. Ovako ćete za kratko vrijeme prikupiti veliku količinu snage.

Ja bih želio da vam govorim naročito o jednoj drugoj vrsti odmaranja, koja se gotovo potpuno izgubila iz vida: svakosedmično odmaranje. Odmarati se svaki sedmi dan u sedmici je odlična navika, jer nju nije ljudima diktiralo životno iskustvo, nego ju je osnovao sam Stvoritelj u četvrtoj zapovijesti dekaloga. Ova božanska ustanova je stara koliko i sam svijet, jer je postojala već u Edenu. Stvoritelj, dakle, zna da je taj odmor potreban. A da li zbilja treba da se tako još odmaramo? Kako se, na primjer, odmaraju ljudi nedjeljom? Taj dan je obično posvećen šetnjama, izletima, posjećivanju priredaba i takođe, ali samo izuzetno, bogosluženju. Vi ste sigurno primijetili da je nedjeljom vrlo neprijatno da se putuje ili šeta. Taj dan zamara ako ga provodimo kao ostali ljudi. Tramvaji, vlakovi, parobrodi prepuni su svijetom, guta se prašina, čuje se buka, katkada glazba, ali takva glazba koja zove na ples i koja je često prava buka, pogotovo kad je ukrašena onim slatkim imenom »jazz«. Dodajmo k tome još duge časove provedene u kazalištu ili kinu, gdje je zrak pokvaren, gdje čovjek ostaje u tami, zadržavajući disanje uzbuđen od prizora. Ne volim da vam u detalje opisujem nedjeljne dane kakvi su danas obično. U ovakvim prilikama oni stvarno ne mogu da pruže pravi odmor. Ovakvi dani se svršavaju vrlo kasno, a sutradan je čovjeku teško da se osjeća zaista odmoren i pripravan za novu sedmicu rada.

Želio bih da vam pokažem drugu sliku tog pitanja. Tjelesni odmor, odmor mišića, nije dovoljan. Evo, na primjer, jednog čovjeka opterećenog brigama, koga nagriza nemir, koji se bori sa velikim teškoćama. On je

sigurno umoran. Predložite mu čisto tjelesni odmor, drugim riječima, osudite ga na nerad. Bez sumnje, vi ćete povećati njegove brige i patnje na koje je manje mislio dok je bio zaposlen. Čim stane, sve ga ponovno uznemiriva. Svi smo mi manje više žrtve raznih uznemirivanja. Budućnost nam skoro svima izgleda mutna i neprijatna. Dobra volja kojom želimo da sprovedemo promjene na bolje lomi se pred materijalnim i moralnim nemogućnostima. Izgleda da sve gore biva što dalje idemo. Ispunjavaju se dani za koje je Isus rekao da će ljudi umirati od straha i čekanja onoga što treba da dođe na zemlju. Evo zašto jedan čisto fizički odmor nije dovoljan, jer naš umor nije samo materijalne prirode, on je moralan i duhovan. Danas se mnogo oslanjamo na materiju; naša civilizacija je u suštini materijalistička. Čini nam se kad bi nestalo materije da bismo bili svega lišeni. U dnu svoje unutrašnjosti čovjek više osjeća potrebu da odmori svoju dušu negoli svoje mišiće, da umiri svoju savjest negoli živce. Potajno čovjek čezne za odmorom srca, jer u svojoj unutrašnjosti nekako osjeća da bi jedino to bio najbolji lijek i za njegovo izmoreno tijelo kao i za njegov uznemiren i preopterećen duh.

Nama je potreban ne samo tjelesni nego i jedan moralni i duhovni odmor. Najveći prigovor koji bi se mogao učiniti na način kojim se danas drži sedmični »odmor« jeste: on vrlo malo zadovoljava našu potrebu duhovnog odmaranja. Čak i oni koji toga dana prisustvuju religioznoj službi često primaju tek najmanje moralne snage, bilo da tamo idu samo običaja radi, bilo da sama služba ne pruža onu duhovnu hranu koju duša traži. Treba priznati da su mnoge propovijedi više ispunjene lijepim frazama nego dobrim mislima. Uostalom, čim čovjek napusti mjesto bogosluženja, sve odvraća pažnju od razmišljanja. Stvari koje nas okružuju i do-

gađaji koji se oko nas zbivaju opet nas zaokupljuju. Ima li danas ljudi koji razmišljaju kasnije o propovijedi koju su čuli, koji je kod kuće proučavaju u detaljima da bi od nje zaista učinili hranu za svoju dušu i savjest? Mislim da pravilno shvaćam riječi Stvoriteljeve: »Šest dana radi, a sedmi je dan odmor«. On je htio da kaže da čovjek treba da posveti cio dan svom duhovnom životu, i da taj dan provede u traženju dubljeg smisla svoje vjere i nade. Taj dan treba da posveti sticanju novih energija. Zato bi sedmični odmor morao da ima mnogo dublji smisao nego što ga danas ima. Kad bi zaista pristali da uđemo u neposredni dodir sa izvorom duševnih energija, mi bismo bili manje uznemireni, jer bismo se oslobodili utisaka da svim događajima upravlja samo slučaj. Kad bismo crpili znanje sa izvora duhovnih istina, mi bismo uskoro primijetili tanku, katkada nevidljivu ali istinitu nit, koja vezuje događaje, kojom se sprovodi volja i plan Providenja.

Da bismo u ovom duhu držali dan odmora, potrebno je da se odupremo uobičajenim navikama društva u kome živimo. Prije svega treba da izaberemo jedan drugi dan za odmor a ne nedjelju. Mi smo malo prije ustanovili da pokušaj da se odmaramo sa svima i naročito da se zabavljamo sa svima znači novi umor. Zašto onda da ne držimo pravi dan odmora, onaj koga je sam Stvoritelj odredio — sedmi dan? Vaša Biblija će vam reći da je sedmi dan subota. Vi ćete mi kazati da nije lako da se radi drugačije nego što radi ostali svijet, jer društveni život nije organiziran za subotni odmor; čak i sami Jevreji ne drže strogo subotu, jer toga dana otvoraju svoje trgovine. Na žalost, svi smo jednaki: više polažemo na materijalnu korist nego na duhovnu, napuštamo pravi plijen da bismo gonili nepostojanu i prolaznu sjenku. Zašto mi ne bismo radili još bolje nego Jevreji? Zašto ne bismo bili potpuno uvjereni da je onaj koji je subotu odredio za naš odmor, spojio s njome jedno naročito blago, jedan skupocjeni dobitak, s kojim se ne može sravniti sve blago koje nam svijet nudi? Preko pet stotina hiljada ljudi, koji su u tome stekli lična iskustva, gotovi su da vam to posvjedoče, i moja je čast da se nalazim u njihovom broju.

Sada možete jasnije shvatiti da vještina odmaranja, prije svega, znači zauzeti moralan i duhovan stav povjerenja. Ja kažem povjerenja, ne optimizma, jer nam nije stalo do onog opasnog optimizma, koji rado zatvara oči pred opasnostima koja nam prijete, pred stvarnim potrebama. To nam neće smetati da imamo povjerenje, usprkos svega, u misao da iznad svega nemira i teškoća postoji Proviđenje koje bdi. — To povjerenje možemo nazvati ako želimo vjerom, to je jedno isto. Čovjek koji ima vjeru u Boga, to je čovjek koji se uzda u Boga, koji prema Bogu zauzima isti stav kao dijete prema ocu. Mi smo konstatirali da danas svijet pati od krize povjerenja. To nepovjerenje otkriva se ne samo u čovjekovom stavu prema bližnjemu nego i u njegovom stavu prema Bogu. Tu krizu povjerenja treba da suzbijamo, treba da sredimo, da tako kažem, naš unutrašnji duhovni život, zauzevši stav smirenosti i vedrine, misleći na onoga koji upravlja svim događajima, društvenim, političkim i individualnim. Ništa možda ne može da nas približi Stvoritelju sveg duhovnog života nego pravo držanje istinitog dana od odmora. Reforma u svetkovanju tog dana nije samo predmet želje, nego je i zahtjev potrebe. Već smo spomenuli potrebu koju katkada osjećamo: da živimo drukčije nego što živimo u našoj običnoj sredini, da pobjegnemo mislima ili maštom iz svakidašnjice. Umjesto da to činimo pomoću kina, kazališta ili čitanjem romana, mi ćemo postići daleko veće dobro ako posvetimo sedmi dio našeg vre-

mena traženju duhovnih istina za nas i one koji nas okružuju. Postoji dakle jedna vještina odmaranja, sasvim drukčija od one koju svijet poznaje, ali još važnija od one koju medicina preporučuje. Naslonjač ili krevet ne zadovoljavaju. Miran duh, povjerenje u Boga i ljude, jasno i tačno rješenje svih velikih problema čovječanstva koje nam donosi Bogom nadahnuta Knjiga, to su moćni elementi u prilog odmaranja.

Kako da raspolažemo našim novcem

Pitanje kojim se želimo pozabaviti možda nekima izgleda da nije danas na dnevnom redu, jer se novčana kriza osjeća svuda. Ali, ako čovjek ne zavisi od javnog ili privatnog dobročinstva, nemoguće je da živi bez novaca; treba da ima bar nešto za trošenje. Mi se, prema tome, svi zanimamo za vještinu kako da raspolažemo našim novcem, tim više što ga malo imamo.

Želio bih najprije da vam kažem nešto o onome što ćemo nazvati predrasudom u pogledu novca. Nemam namjeru da se upuštam u raspravljanje, koje vi možda predviđate, o taštini bogatstva. Neću vam kazati da se novcem ne postizava sreća, da čovjek i bez njega može da bude srećan, da bogati ljudi imaju mnogo briga, kako je to iskusio onaj postolar iz basne. Budite uvjereni da vam ne mislim ponovo iznositi poznate stvari o trošenju novca prikupljenih kao milostinja. Ono što nazivamo predrasudom u pogledu novca, to je nešto sasvim drugo.

Novac je vrijednost čija je protuvrijednost roba. On dakle pretstavlja izvjesnu količinu robe. Nekada su se ljudi za izmjenu robe služili stokom. Latinska riječ »pecus«- što znači ovca, ostavila je u francuskom jeziku mnoge riječi koje se sve odnose na financije, na novac, jer on je postao ono što je ovca bila nekada: sredstvo za razmjenu. Naše banknote i naš drugi novac su takođe preobražene ovce, pogodnije da se stave u novčanik.

Naš novac nam, dakle, omogućuje da nabavimo neku robu, on ima toliku vrijednost koliko nam robe stvarno dobavlja. Nama je potreban novac za kruh, ugalj, krumpir itd. Ali mi dobro osjećamo da se u ovome svijetu ne može sve dobiti za novac, neka preimućstva ne bi se čak mogla kupiti ni po koju cijenu. Ako mi jedan činovnik ponudi da će za izvjesnu sumu novaca posredovati da se parnica svrši u moju korist, on čini prijestup koji se zakonom kažnjava. On nema pravo da proda svoj utjecaj. Ima više stvari vrlo skupocjenih koje se ne mogu kupiti novcem: zdravlje na primjer. Mogu se kupiti lijekovi, platiti liječnička njega, ali zdravlje se ne kupuje. Vi znate da je prije nekoliko godina jedan njemački milijarder ponudio polovinu svog imanja onome ko bi ga izliječio od jedne želučane bolesti. To nije bilo dovoljno. Takođe vam je poznato da najbolje stvari u životu: dobrota, pravda, vjernost, ljubav, ne mogu se kupiti ni prodati. Sigurno vam još nikada nije palo na um da kome kažete: Čujte, molim vas, evo vam hiljadu dinara ako pristanete da otsad budete ljubezni prema meni. Za tu cijenu možda ćete dobiti malo prividne dobrote, ništa više.

Pretpostavljam da stojite na čelu jednog trgovačkog preduzeća. Potreban vam je ozbiljan i vjeran činovnik. I kako se tvrdi da se pomoću novca može nabaviti sve, vi ste gotovi da za to platite. Evo sasvim jasno šta znači predrasuda u pogledu novca: misliti da se novcem može dobiti sve što se želi, što bi značilo da će vaš činovnik biti više ili manje vjeran, ako ga više ili manje platite. Ako je pošten, on će to biti u svim prilikama, a ako nije, onda sav novac ne pomaže. Da u svojoj službi zadržite čovjeka čija je vjernost isprobana pomoću materijalnih uslova, to je najbolje. Ali znajmo da se mnogo varamo ako mislimo da nam samo novac može pribaviti sve što želimo i što nam je potrebno.

Vama, gospođo, možda je potrebna jedna dobra služavka. Teško je, izgleda, da se nađe takva koja bi zaista bila služavka u pravom smislu riječi. Vaš novac pribaviće vam možda biser koji tražite, ali sve što ćete dobiti biće služavka koja se boji da vam se čime ne zamjeri, ne zbog toga što vas voli, već zbog svote koju prima od vas na kraju svakog mjeseca. Odanost i privrženost ne plaća se. Vi možete kupiti usluge, da nabavite radnu snagu za neke poslove, ali savjesnost se ne kupuje.

Mi živimo u jednom vijeku gdje se sve postizava novcem, kupuje se vreća krumpira, kila šećera, što je opravdano — ali se kupuje i utjecaj, znanje, odanost, čak i ljubav. Misao da se sve to kupuje, ispunjava nas negodovanjem. Ali budimo uvjereni da se prodaje samo ono što se odnosi na materiju; novcem — koji je materija — može se pribaviti samo materija. Sve što je istinito, iskreno, duboko, to se ne kupuje niti prodaje za novac. Trguje se materijalnim stvarima, nikako duhovnim.

Znam bez sumnje da želite staviti jedan prigovor: »Kad kupujem jednu knjigu, na primjer, ja ne pribavljam materijalnu robu, već kupujem za deset ili dvadeset dinara razum ili umjetnost!« Ali želim vas potsjetiti da vi stvarno kupujete samo papir, mastilo i povez, prema tome ipak materiju. Od dvadeset dinara, koje date knjižaru, osamnaest je određeno da vam pribavi tu materiju, samo deseti dio, u normalnom slučaju, ide autoru, tj. onome koji stavlja svoje znanje ili umjetnost vama na raspoloženje, jer je njemu takođe potreban kruh, krumpir, ugalj i knjige. Dva dinara! To zaista nije skupo za blago koje čovjek nalazi u knjigama, ako stvarno vrijede. Neznatnost vašeg dara pokazuje autoru da vi nipošto ne mislite da ga time potpuno nagradite

za sve što je metnuo u tu knjigu od svoje ličnosti, iskrenosti, dobrote, razuma.

Ono što je glavno u duhovnom i intelektualnom životu, to nema cijene; to se ne može pribaviti ni za kakav novac. Nama međutim to treba, jer ne možemo živjeti kao životinje: da se jedino staramo za hranu i stan. Ali da bismo imali te duhovne tekovine, treba da imamo materijalni život, tjelesni život, tj. taj život koji se održava hranom koju uzimamo, stanovima koji nas štite. Opravdano je dakle, da bismo pribavili sve što nam treba za materijalni život, potrebno je da zarađujemo i da trošimo. Sada vidimo čemu u stvari služi novac, ili čemu bi trebao da služi. Novac je sredstvo da njime pribavljamo ono što treba tijelu, da bismo mogli ispuniti viši zadatak koji nam je određen.

Sjećate se šta smo rekli o cilju radi koga smo došli na svijet? Tom prilikom smo vas potsjetili da mi nismo ovdje da jedemo, pijemo, spavamo, nego da ispunimo jedan vrlo visok zadatak i da dostignemo jedan ideal. Da bismo to postigli, potrebna su nam i materijalna sredstva, koja nam pribavlja novac. U tom smislu je njegova upotreba opravdana, tada on dobija svoju pravu vrijednost, jer pretstavlja vrijednost jednog napora i mogućnost da idemo za višim ciljem. Novac i materijalna preimućstva koja se njime nabavljaju ne smijemo smatrati ciljem, nego samo sredstvom.

Jedna od najtežih zabluda našeg vremena jest nepoznavanje pravog životnog cilja i prave upotrebe novca. U jednom divnom proročkom govoru, koji je Isus izgovorio nekoliko dana prije svoje smrti i u kome je opisao stanje svijeta u posljednjim danima njegove historije, nalazimo uzbudljivo upoređenje između našeg vremena i onog prije potopa. Ja kažem »našeg vremena«, jer sve pokazuje da smo prispjeli u posljednje dane historije

našeg svijeta, prema tome, u onom govoru riječ je o nama. »U danima koji su prethodili potopu«, kaže Krist, »ljudi su jeli, pili, ženili se i udavali, sve do dana dok Noje nije ušao u kovčeg, i ništa nisu slutili, dok nije došao potop i odnio sve njih«. (Matej 24, 38. 39.) Čovjek se pati zašto je Krist prebacio pretpotopnom svijetu stvari koje su ipak potpuno opravdane i moralne. Jasno je da je to učinio zbog toga, što su ljudi onog vremena bili zabrinuti jedino oko tih materijalnih stvari. Oni ih nisu smatrali sredstvima za duhovni napredak. Za njih su te stvari značile cilj zbog koga su jedino i živjeli. Svi ti materijalni uslovi za opstanak, opravdani kao pomoćna sredstva misli, volje, srca i savjesti, mogu da pruže mjesto ozbiljnim zabludama i katkad pravim zločinima, ako ih smatramo svrhom. Čovjek srlja u veliku opasnost ako misli da se sreća sastoji u tome da ima krumpira u podrumu i dobre količine šećera u ostavi; ipak mnogi tako misle.

Kad sam prije nekoliko godina bio u Marseille-u, imao sam običaj, i još sam sačuvao taj običaj, da posjećujem antikvarnice. Gospođa, šef jedne od tih antikvarnica, kazala mi je jednog dana:

— Gospodine, vi mora da ste razuman čovjek!

— Ah! zaista? odvratih ja; po čemu vi to mislite?

Na osnovu toga, reče ona, što kupujete samo dobre knjige, knjige poučne i ozbiljne. Ali, dodade zatim užurbano: ja vam ne zavidim, jer sreća ovdje dolje sastoji se u tome da čovjek bude debeo i glup!

Naši savremenici, a naročito naše savremenice, ne vole da budu debeli; još manje da budu glupi; priznaju međutim, da je ponekad sreća u tome ako se čovjek dobro nahrani i ako ima premalo duha da vidi svoju slabu sposobnost. U svakom slučaju, svijet tako radi kao da bi želio da potvrdi mišljenje one gospođe, jer pitanje novca je pitanje koje dolazi na prvo mjesto i

interesuje ga više od ostalih. — Zato je novac uzrok nesloge, borbe i rata. Često se govori o onome što se obično naziva borbom klasa. Oni koji imaju malo novaca zavide onima koji imaju mnogo i pokušavaju katkada da im taj novac otmu silom, misleći da će tako doći do svog prava. Oni ne uviđaju da, u izvjesnoj mjeri, nejednakost u podjeli imovine je opravdana, i da je nemoguće da se sprovede potpuna jednakost.

Za vrijeme revolucije 1848 godine, izvjestan broj beskućnika došli su k baronu Rothschildu i kazali mu:

— Gospodine, vi imate šezdeset miliona franaka kod bankara Laffite-a; došlo je vrijeme da to podijelimo.

— Dobro, odgovori baron; ja imam zbilja šezdeset miliona; Francuza ima trideset miliona, vi možete poći na blagajnu i svaki od vas primiće po dva franka!

Jednaka podjela dobara donijela bi sigurno mnogo razočaranja. Uostalom, ako pretpostavimo i da bi bila moguća, ta sprovedena jednakost bila bi vrlo kratkotrajna. Uzmite da je večeras u sedam sati izvršena podjela. Sutra u isto vrijeme ne bi bilo više jednakosti, jer jedni bi novac razbacali, a drugi bi njime još više privrijedili. Sve bi trebalo ponovo da se dijeli u korist nesmotrenih, lijenih i nesposobnih, a na štetu razumnih radnika. Ovako ne može da se ostvari jednakost; novac kojim čovjek raspolaže nije dokaz o jednakosti. Ima bogataša koji su duhom siromašni, a ima siromaha koji su bogati u duhovnim i moralnim vrijednostima.

Naše pravo bogatstvo sastoji se od onoga što se ne može ni prodati ni kupiti. Vi ste možda čuli o Šimunu Magioničaru, o kome je riječ u osmoj glavi knjige Djela apostola. Vidjevši da su kršćani iz Samarije primili Svetog Duha polaganjem apostolskih ruku, zatraži on od apostola da mu prodaju tu moć. Ali oni mu odgovore: tvoji novci neka idu s tobom u propast, što si pomislio da se dar Božji može dobiti za novac. Ovo

pretskazanje se kasnije ispunilo. Kaže se da je Šimun Magioničar poslije došao u Rim, na dvor Neronov, i caru obećao da će načiniti jedan stroj kojim će moći da se podigne u zrak. Uspio je doista da načini jedan stroj i pokušao je da učini probu pred Neronom. Sa svojim aparatom spustio se sa vrha jedne kule i uspio je da se neko vrijeme zadrži u zraku. Ali u aparatu se nešto pokvarilo, te on s njime padne na zemlju i slomi nogu. Ne mogavši da preživi ovu sramotu, on se ponovo pope na kulu, baci se dolje bez aparata i ubije se. Šimun Magioničar je možda prvi avijatičar i prva žrtva avijacije. Ali, on je bio žrtva svoga častoljublja i svoje lakomosti.

Sada nam je jasno da vještina raspolaganja novcem ne sastoji se u tome da novac tako upotrebimo da njime nabavimo najveću količinu šećera, krumpira, poslastica, komfora i drugih sličnih stvari, već da svoj novac upotrebimo što je moguće razumnije u cilju pobjede svega što je dobro, istinito, veliko i lijepo.

Svakako je neophodno potrebno da mi jedan dio mog novca posluži za nabavljanje materijalnih potreba, koje će služiti proizvađanju duhovnih vrijednosti. Dok vi idete po trotoaru, ulicom prolazi jedan auto; vi se pitate da li je pravo da taj gospodin ima tako prijatno prevozno sredstvo dok vi morate da idete pješice. To je možda nepravedno ako je taj gospodin na nepravedan način stekao bogatstvo, ali je možda pravedno ako se služi ovim prevoznim sredstvom da poveća svoje djelovanje, da donese brže svojim savremenicima duhovne vrijednosti koje su im potrebne. Neka materijalna sredstva nam doista omogućuju da razvijamo svoje darove, svoje spoosbnosti, svoje znanje. U takvom slučaju upotreba novca je sasvim opravdana.

Stari zavjet sadrži odlične propise što se tiče upotrebe novca, kojih se izraelski narod držao; a tih pro-

pisa mogao bi svaki od nas korisno da se drži. Izraelci su mogli slobodno da raspolažu blagom koje su radom stekli. Oni su međutim bili voljni da od svog dohotka daju desetak, tj. deseti dio prihoda, koji je bio stavljen na raspolaganje svećenicima i svima onima koje je Bog postavio da rade na duhovnom unapređenju naroda. Pored tog prvog desetka, Izraelci su postavili i jedan drugi desetak, koji je bio određen za vanredne troškove prilikom raznih religioznih i nacionalnih svečanosti, prilikom kojih je narod bio pozvan u Jerusalim. Osim tog dvostrukog desetka, oni su bili pozvani da prinesu Bogu i dragovoljne priloge. Tako su Izraelci u svojoj zemlji izdržavali učitelje postavljene da rade na razvijanju duhovnog života.

Bilo bi korisno i za naše doba da se prihvati ovaj primjer i da se jedan dio imovine uvijek posveti za pobjedu pravde, za sprovađanje potrebnih reformi. Mi to činimo u izvjesnoj mjeri kad plaćamo porez. Volim da pretpostavljam da novac koji sam dao državi služi, na primjer, da se izdržava jedan učitelj ili jedna učiteljica. Ali to nije dovoljno; trebalo bi da se držimo primjera koji nalazimo u Starom zavjetu i da redovno posvećujemo jedan dio našeg prihoda širenju dobra u svim granama. Ono što bi nam ostalo, upotrebili bismo svakako za naše materijalne potrebe, ali u namjeri da postignemo cilj života, triumf istine i dobrote. Molim vas da razmišljate o tom pitanju, da se uvjerite da je to vaša dužnost; mi vas uvjeravamo iz ličnog iskustva da je čovjek materijalno i duhovno srećniji kad je pomogao da se oko njega raširi više istine, više pravde, više nade i više vjere. To je uzvišena vještina raspolaganja svojim novcem.

Problem ljubavi

Knjiga »Propovjednika« kaže da je ljubav jača od smrti. Bez sumnje najveća sila svemira, najveća moć u kući i izvan nje, jest ljubav. Nijedna vlast, nikakvo nasilje ne bi moglo da postigne ono što ona postizava. Nikakva vještina ne bi mogla da izvede čuda koja se njoj pripisuju. Društvena ravnoteža, koja je često izvrgnuta pogibli zbog takmičenja, borbe za vlast ili čast, uspostavlja se prijateljstvom koje spaja one kojima je tuđe dobro isto tako drago kao i njihovo lično. U crkvama, ma kako se one zvale, uspjeh se ne postizava organizacijom, niti se novcem sprovode planovi, već je ljubav ta sila koja, kad obuzme srca ljudi, osposobljava ih da učine život korisnijim, goni ih da se žrtvuju za one koji žive u tami i ne znaju za preimućstva civilizacije.

Nasuprot općem mišljenju, ljubav je najveća sila političkog svijeta. Narodi se utrkuju u naoružanju, neprestano pribavljaju nova sredstva za odbranu ili napad, ali napreduju samo onda ako njima upravljaju ljudi prosvijećeni, široka srca, svijesni interesa drugih naroda i sposobni da nađu miroljubiva sredstva kojima će koristiti svojoj zemlji, a da ne smetaju susjedima.

Ipak niko ne zna šta je ljubav. Kao i elektriciteta: znamo njeno djelovanje, ali ne znamo šta je ona u stvari. Vrlo dobro osjećamo da je ona jedna sila i zato nam se upoređenje sa električnom strujom čini bliže stvarnosti nego što bismo to pretpostavljali. Biblija izjavljuje da je Bog ljubav. Ona ne kaže da on ima ljubavi, da po-

maže sve što se čini iz prave ljubavi, nego: »On je ljubav«. Ljubav, izgleda, sačinjava ono što je najdublje i najistinitije u samoj ličnosti Božjoj; ali u isto vrijeme Bog je život, on je izvor svakoga života. Ništa nas, dakle, ne sprečava da kažemo da je ljubav život. Bez nje nikakav život ne može da postoji niti da napreduje. Malo dijete, lišeno roditelja i njihove nježne ljubavi, patiće kroz cijeli život što nije odraslo u jednoj atmosferi ljubavi. Ima ljudi koji bi dali sve svoje bogatstvo ili polovinu svoga života, ili koji bi pristali da učine nadčovječanske napore da dobiju simpatije i ljubavi. Ako je istina da bogatstvo, vlast, čast, zdravlje doprinose sreći, i to katkada vrlo mnogo, isto je tako istina da ta sreća nije nikada potpuna ako nije praćena zadovoljstvom da volimo i da smo voljeni.

Nažalost, kao sve odlične stvari, tako i ljubav ima svoje falsifikate i dolazi se čak do paradoksa da se kaže da je ljubav jedna vrsta prostog egoizma. Razumije se da mi uzimamo stvar sa drugog gledišta i da pod općim dokazima ljubavi smatramo ne samo slučaj kad ona sjedinjuje muža i ženu, nego i sve slučajeve gdje ona zbližuje srca, duše, dobre volje i zajedno uzdiže ljude, ma kakvi bili, koji se združuju da bolje žive, da se međusobno pomažu u težnji za istim idealom. Bilo da je riječ o prijateljstvu, drugarstvu, ljubavi očinskoj ili sinovljevoj, ljubavi supruga, temelj je uvijek ljubav, ljubav koja zbližuje, sjedinjuje, preobražava, otklanja teškoće, koja stavlja ulje na katkada komplicirane točkove egzistencije i ljudskog društva.

Ako se jedanput shvati da je ljubav veliki pokretač, velika sila u svemiru i na zemlji, onda će se potpuno shvatiti i tajna života. Nameće li se kakav problem, javljaju li se teškoće, prijeti li nesreća, dajte slobodan tok ljubavi; razumije se pravoj ljubavi, ona će sve poravnati i u svakom slučaju duboka vedrina onoga koji

Foto Putnik DUBROVNIK

voli neće se pomutiti i njegovo samopouzdanje ostaće netaknuto. To je ono što naglašava Evanđelje kad propisuje čovjeku njegov jedini zadatak: da ljubi Boga i svoga bližnjega. Da bismo mogli da volimo Boga koga ne vidimo, treba da smo u stanju da volimo svoga bližnjega koga vidimo. Treba da ga smatramo članom porodice, treba da smo svijesni svetih veza koje združuju međusobno sve ljude na zemlji, budući da su svi oni, usprkos njihovih razlika i osobenosti, istog porijekla, stvorenja Božja.

Mi smo vidjeli da se čovjek mnogo brine da živi, da svome životu dâ veću vrijednost, veći obim i veću korisnost. Jedino sredstvo kojim raspolaže da bi zaista živio punim životom jeste da voli. Naravno, nije uvijek moguće da sve volimo podjednako. Mi imamo ne samo naše simpatije, što je opravdano, nego i naše antipatije i naše neprijatelje. Neko nam se ne sviđa, neko nam je mrzak, drugi opet izaziva u nama neodoljivu želju da se udaljimo, odvojimo. Ima zaista ljudi koje čovjek ne može da podnese, nesnosnih, čak opasnih, prema kojima mora da je oprezan. Da li je to međutim uzrok da ih ne volimo? To su ljudska stvorenja slična nama, ali ne slična Bogu. To su često slabići, nesposobni ljudi, degenerirani, ljudi koji su pali pod žalosne utjecaje, koji su bili rđavo odgojeni i za vrijeme prvih godina svog života nisu okusili sreću simpatične i tople porodične sredine. To su takođe bolesnici duha kojima je slaba energija donijela rđavu sreću, koji nisu znali da se odupru, pobjede, osvoje teren; nisu shvatili ni stanje u kome su se nalazili; niko im se možda nije približio sa simpatijom da im pokaže opasnost puta kojim idu i da ih pozove da napuste taj put. Međutim i kod slabih postoji težnja da čine dobro. Zdrava ambicija nije potpuno mrtva u njihovim srcima, u njihovoj duši postoji težnja da budu bolji. To bi trebalo da je dovoljno da nam po-

stanu simpatični i da pobudi u nama težnju da im priđemo u pomoć. Ima ljudi i žena koji ne oklijevaju da ostave civilizovane krajeve, da prebrode mora, pođu u udaljene kontinente, dođu među divljake, podnesu najveće oskudice da bi donijeli ovim nesrećnicima malo udobnosti, blagostanja, nekih njima novih ideja, koje će biti u stanju da preobraze moralno i materijalno njihov život. Zašto ne bismo pristali da pokažemo bar deseti dio od ovih napora prema onim divljacima koji se svuda nalaze?

Zašto da ne gledamo u onima koji žive pored nas i koji nam se čine tako nevoljni, duše kojima treba pomoći, srca koja treba promijeniti. Divljaci susreću misionare katkada kopljem, imaju nepovjerenje prema bijelom čovjeku, znajući da im on ne donosi uvijek nešto dobro. Ali kad vide da čovjek koji je došao tako izdaleka liječi njihove bolesti, zavija njihove rane, popravlja njihovu sudbinu, dolazi k njima kao prijatelj i brat, oni onda shvate da im taj čovjek donosi veća bogatstva nego što su ona koja bi mogla da se prodaju ili kupe, bogatstva koja se sadrže u jednoj riječi — voljeti.

Čini nam se dakle da se problem ljubavi sastoji uglavnom u naporu da se približimo našim bližnjima tako da povećamo našu uzajamnu odgovornost i moć ljubavi. Kada bismo bili svijesni kakvu bi radost izazvao u srcima izraz iskrene simpatije, kada bismo bili svijesni kakve bi se promjene mogle desiti u čovjeku koji se nalazi u neposrednom dodiru sa pravom, nesebičnom ljubavlju, mi bismo se stalno trudili da pokažemo tu ljubav. To je ono što je izrazio apostol Pavao kad je kazao: »Ljubav Božja me nagoni«. Njegova apostolska služba bila je plodonosna. On je uvijek zaboravljao na sebe, živio je jedino za dobro onih koji su ga okruživali, bio je gotov da podnese ma kakav zatvor, ma kakvu smrt, samo da radosna vijest Isusove ljubavi dođe do onih koji još nisu čuli za nju. Apostol Pavao bio je najjača sila primitivne kršćanske crkve. Tu istu silu koja je i nama toliko potrebna daće nam ljubav.

Do sada smo se bavili ljubavlju uopće, ali što najviše zabrinjuje većinu naših savremenika, to je naročito problem uzajamne ljubavi čovjeka i žene. Tu ljubav dostiže svoj vrhunac. Tu ona takođe doživljuje svoje najstrašnije poraze. Malo prije smo ljubav usporedili sa električnom strujom. Elektriciteta je divna sila, ona osvjetljava gradove, okreće strojeve, na tračnicama tjera brze vozove, prenosi neshvatljivom brzinom vijesti iz jednog kraja svijeta u drugi, donosi energije u najusamljenije krajeve. Ipak ona je odgovorna za smrt mnogih i za mnoge katastrofe. Ona može da zapali jednu zgradu, da je za nekoliko trenutaka pretvori u plamen; drugi put može da ubije čovjeka. Ali uvijek kad izazove nesreću ove vrste, to je zbog toga što se nisu strogo poštovali zakoni koji njome upravljaju. Električni sprovodnici nisu bili dovoljno izolirani, nerazborit čovjek dirnuo je struju visokog napona i rezultat je bio nesreća.

Tako i ljubav ima svoje zakone. Kad se ti zakoni poštuju, priznaju, onda oni omogućuju da se do krajnih granica iskoriste srećni rezultati te vanredne sile. Kada se zanemare, naprotiv, dovode do najgorih nesreća. U takvom slučaju ta sila života može da postane i sila smrti. Treba dakle da poznajemo zakone ljubavi, naročito u ovom posljednjem slučaju koji nas zanima. Taj zakon, dakle, izgovorio je Bog istog dana kad je stvorio čovjeka i ženu i sastavio ih zajedno. Taj zakon nalazi se u 1 Mojsijevoj knjizi 2, 24: »Zato će ostaviti čovjek oca svojega i mater svoju i prionuće uz ženu svoju, i biće jedno tijelo«. Ovaj zakon usprkos svoje jednostavnosti odgovara na sva pitanja koja se odnose na pro-

blem ljubavi čovjeka i žene. Riječ je o jednom čovjeku i o jednoj ženi, a ne govori se o haremima i o nizu ženidaba i rastavi braka. Naglašeno je da će čovjek prionuti uz svoju ženu, stajaće na njenoj strani, vjeran, čvrst, sa razumijevanjem, da bi postali jedno tijelo; da će se odreći stvaranja kakve druge zadruge izvan te svete zajednice i da će jedno prema drugome biti savršeno vjerni i iskreni. To se tiče ženidbe. Ali pitanje se stavlja prije nego što je ona sklopljena. Malo kasnije imaćemo priliku da kažemo nekoliko riječi o izboru supruga: dotle pokušajmo da shvatima položaj onih koji možda misle na ženidbu i koji iz jedne avanture idu u drugu, ne znajući gdje da stanu ili žele samo da uživaju ovdje ondje u zabavi ili razonodi. Moderni flert je možda ono što izlaže omladinu najvećim opasnostima. Život je neizvjestan, težak: mladići i djevojke mogu da izvojuju svoju egzistenciju tek poslije duge borbe. Oni, dakle, smatraju da imaju pravo da traže naknadu zato, da se igraju ljubavi i ženidbe, misleći da će time umiriti svoju nestrpljivost ili uljepšati svoj usamljeni život. Flert, kako se danas shvaća i praktikuje, daje utisak onima koji se u nj upuštaju da je ljubav, nježnost, nešto prijatno i fino, ali ležerno i manje važno. Velika briga onih koji vode flert jeste da se zaista ne privežu jedno uz drugo, da sačuvaju šaljiv položaj i da izbjegavaju sve što bi bilo osjećajno, nježno i što bi se stvarno moglo svršiti ženidbom. Odatle izlazi da u takvoj vrsti odnosa čovjek primi naviku da u ženi gleda jednu igračku, a žena da čovjeka smatra klovnom. Ako poslije dođe do ženidbe, onda je vjerovatno da takva ženidba neće otupljenim i razočaranim supružnicima donijeti onu sreću kojoj bi se mogli nadati u drugim prilikama. Odnosi među mladićima i djevojkama, muškarcima i ženama treba da budu uljudni, prožeti sa mnogo istinske ljubavi i nježnosti, da bi jedno drugog

mogli da upoznaju, da se zbliže i cijene, da stvore trajne odnose, tako prijatne i korisne ako se kasnije nađu u životu. Ali što se tiče ženidbe, trebalo bi da svaki sačuva svoju punu slobodu. Tako će mladići i djevojke rasti zajedno, učiti se zajedno, zabavljati se zajedno, u jednoj mirnoj i zdravoj atmosferi. Tada će doći do ženidbe sa novim srcem, nevini, ali ipak bez nerazumijevanja i naivnosti. Da tako bude, roditelji bi trebali da daju svojoj djeci sve potrebne savjete, da ih zaštite od iskušenja kojima su izloženi i upozore ih na opasnosti koje bi proizišle iz prijestupa zakona ljubavi. Da bismo stvarno voljeli osobu sa kojom želimo da provedemo cio svoj život, treba da se naučimo voljeti u punom smislu te riječi. I tada će biti porodica željena škola koja treba da dâ savjete ove vrste.

Problem sreće u braku

Prije nekoliko godina vidio sam u izlogu jedne knjižare knjigu sa naslovom: »Vještina steći bogatstvo«. Prva misao koja mi je pala na um, bila je ova: da li je pisac sam stekao milione. U sumnji uzdržao sam se da kupim djelo i možda zbog toga nisam stekao bogatstvo! I vi ste možda postavili sebi slično pitanje čitajući naslov ovog poglavlja. Vi se pitate: stiče li pisac u svojoj bračnoj sreći pravo da nam kaže kako čovjek može da bude srećan u braku? Razumjećete da vam u pogledu ovog predmeta ne mislim povjeravati nikakvu tajnu, tim prije, što kakogod bilo, ja se uvijek mogu izjasniti o tom pitanju: ako sam srećan, mogu vam reći kako se do sreće dolazi, ako sam nesrećan, biće dovoljno da vam nagovijestim šta bi me učinilo srećnim, eto — na svaki način, ovih nekoliko primjedaba moći će da vam posluže na korist.

Da uđem odmah u suštinu predmeta. Želim da kažem nekoliko riječi o izboru osobe sa kojom ćemo provesti cio svoj život. Priznaćete da taj izbor pruža uopće malo garancije. Često susrećemo ljude koji u stvari ne znaju zašto su se oženili. Ima takvih koje su prilike sasvim slučajno zbližile i koji su dali mah osjećanjima, a da se nisu pitali da li su ta osjećanja bila iskrena i razumna. Ima takvih koji duguju svoju ženidbu jednoj mjesečini koju nisu sami posmatrali, jednom muzičkom komadu koji je probudio u njima neko zajedničko osjećanje. Takve ženidbe nazvao bih, ako želite, literarnim ženidbama. One nemaju uvijek onu čvrstoću koju bismo

željeli. Ima drugih koji se uzmu samo zbog čisto spoljašnjih draži. To me potsjeća na jednu mladu djevojku koja se zaljubila u jednog mladića, a da u stvari nije znala zašto. Ali, uskoro je razumjela, zahvaljujući mudrosti svoje majke, da je elegantan kroj mladićevog kaputa bio glavna tačka privlačnosti. Majka, po mome mišljenju vrlo mudra, pozove jednog dana mladića na pique-nique jedino pod uslovom da pomaže u pripremanjima. On rado pristade. Dodijelili su mu ulogu pripravljača sendviča. Zbog toga bio je zamoljen da skine kaput, lijep kaput, vrlo dobro skrojen, i dobio je veliku kuhinjsku kecelju. Odmah je izgubio ono što ga je činilo privlačnim. Djevojka to opazi i od sada ga je smatrala prijateljem, ne više draganom.

Ako se događa mladim djevojkama da ih zavede spoljašnji izgled mladića, to se i mladićima događa da budu igračke spoljašnosti. Ljepota spoljašnosti ih naročito privlači, kao svjetlost leptire. Ljepota, ljepota fizička, nije dublja od kože, kako kažu Amerikanci. To je preimućstvo koje se uzima u obzir, ali koje ne zadovoljava. To je jedno prolazno svojstvo, na veliko razočaranje onih koje su bile lijepe i jednog dana moraju priznati da to više nisu. Ima mnogo ženidbi koje se sklapaju na osnovu nekih utisaka, izvjesnih spoljašnjih osobina, izvjesnih predrasuda koje vjerenici žele brižno da podržavaju, ostavljajući da se pokažu kakvi jesu tek onda kad njihova veza bude zakonom osigurana, — ako se danas uopće može govoriti o osiguranoj ženidbi. Ovakav izbor supruga često je izvrgnut slučaju.

Način mišljenja u ovom pravcu, kao i skoro u svima ostalim, sasvim se promijenio. Bilo je vrijeme kad je svaki mladić, kad bi došao čas da se ženi, povjerio ocu zadatak da mu potraži ženu koja će mu odgovarati. O tome nalazimo vrlo tipičan i poznat slučaj u Prvoj knjizi Mojsijevoj: onaj o Izaku. Izvještaj nas obavje-

štava da je Abraham, njegov otac, poslao u zemlju gdje je ostala njegova rodbina jednog povjerljivog slugu, kome je dao nalog da dovede jednu ženu za njegovog sina. Sluga ode sa kamilama, stiže poslije nekoliko dana u određeno mjesto i zaustavi se na ulazu grada ili sela kod jednog bunara gdje su ljudi napajali stada. Tada zamoli Boga da mu jednim znakom pokaže onu koja treba da postane Izakova žena. Djevojka koja bi prolazeći ponudila da mu napoji kamile, biće ona koju je Bog odredio. Mislićete da je taj sluga bio vrlo naivan. Stvar je međutim odlično uspjela. Jedna mlada djevojka se zaista približi, ponudi se da napoji Eleazarove kamile i postara se za stranca. Znak je bio siguran, odgovor Božji vidljiv. Sluga zatraži Rebeku za ženu svome mladom gospodaru i odvede je.

Ne bi možda bilo dobro da očevi uvijek biraju žene svojim sinovima; moglo bi se dogoditi, zaista, da njihov ukus bude različit, što je sasvim prirodno. Ali ta Izakova ženidba sadrži ipak nekoliko dobrih pouka. Ženidba je koliko lična stvar toliko i stvar porodice i dobro je da se otac bar pita za savjet. Zatim, ljepota djevojke ne smije da se uzima kao glavna osobina. Rebeka se pokazala uslužnom, aktivnom, dobrom. To je nju odredilo da bude žena Izaku. Najzad, cijela stvar zavisi od Boga, koji je prizvan u pomoć i koji će sam odrediti jednim znakom šta je njegova volja.

Šta treba, prije svega, da se traži od jedne djevojke kojom želimo da se oženimo? Dvije osobine su neophodno potrebne: blagost i odlučnost. Nažalost, ne nalaze se uvijek zajedno. Ima djevojaka koje su blage, ali nemaju volje. To su one o kojima se kaže zlobno ali opravdano: Dobre su, ali dobre ni za šta. Ima drugih koje imaju volju, ali su bez blagosti. Nesreća je u oba slučaja, jer je blagost bez volje samo mučna pasivnost, a volja bez blagosti može da stvori, za više manje blisku budućnost, jednu ženu svadljivu, koja viče, možda čak i zlu. Preimućstvo zaslužuje svakako ona djevojka koja pretstavlja uz umiljatu blagost i ljubaznost jedan čvrst karakter, otvoren pogled, dobro upravljen cilju. Mlada idealna djevojka je ona koja zna kuda želi da ide, do koje moralne visine želi da dospije, ali koja sve to želi sa mnogo blagosti. Ako je osim toga djevojka inteligentna, obrazovana, to je još veće preimućstvo. Ako je k tome i lijepa, to će biti još bolje. Ako je pored toga i bogata, tim bolje ili tim gore, ne bih mogao sa sigurnošću da kažem.

Da li je inteligencija neophodno potrebna? Smatram da jeste; ipak sreća ne zavisi glavno od nje. Jedan moj prijatelj se oženio jednom vrlo lijepom ženom, ali čiji razum stoji u obrnutom smislu sa ljepotom. On je vrlo inteligentan, vrlo obrazovan. I on kaže da je srećan. Jednog dana mi je kazao: »Čitam ženi po koju stranicu knjige koju sam napisao, ili jedno poglavlje u knjizi koja me naročito zanima. Ona od toga apsolutno ništa ne razumije, ali me gleda svojim blagim i zadivljenim očima i to mi je dosta.« Vidite da je moguće da čovjek bude srećan sa ženom koja nije naročito razumna. Da budem pravedan, moram dodati da poznajem ljude koji su vrlo srećni što su se oženili inteligentnim ženama. Mislim samo da treba najprije tražiti kvalitete srca, tek onda dolaze kvalitete duha.

Sada se obraćam vama, gospođice, da vam dam nekoliko uputstava o izboru muža. Govori vam muškarac, on je sigurno u stanju da pozna ljude i da vam kaže koji od njih zaslužuju više ljubavi. Neću vam reći da se ne valja udati, sigurno će vas o tome opomenuti vaš nagon; ali možda će on dozvoliti da se zavedete čisto spoljašnjim osobinama, o kojima smo malo čas govorili. Uzmite za muža jakog mladića. Možda neće biti vrlo lijep, ali imate pravo da tražite da bude snažan.

Snažan fizički, prije svega, zdrav, solidan, sposoban da redovno ispunja svakodnevne dužnosti i da vas štiti. Ali ta snaga, sama, mogla bi da se izvrne u brutalnost i da se jednog dana okrene protiv vas ako bi se dogodilo da mu se prestanete sviđati. Treba dakle da uz tu fizičku snagu bude i odgovarajuća moralna snaga. Najprije vaš muž treba da ima mnogo vlasti nad samim sobom, da ostaje miran i dobar, da se osjeća u njemu jedna koncentrirana snaga, a ne snaga koja se ispoljava i troši u riječima i bučnim gestovima. Ako nađete muža koji umije da sam na sebe zaboravi, da bi mislio prvo na vas, onda je vjerojatno da ste našli sreću. Muž nema u istom stupnju vrline požrtvovnosti i odricanja koje ima žena, zato treba da vi tim više pazite na tu naročitu tačku, jer će vam donijeti najviše potrebne garancije za sreću.

Sada treba da govorim o oženjenim ljudima. Mislim da je veliki broj onih koji će čitati ovo. Možda je to čak prvo poglavlje koje će pročitati u ovoj knjizi. Da li to treba da je dokaz da ima mnogo nesrećnih brakova? Naklonjen sam da vjerujem suprotno; jer ko traži savjete o tome, sigurno želi da usreći svoju okolinu. U tom slučaju ovi redovi ne tiču se direktno vas; upoznajte s njima vaše nesrećne prijatelje, a njih ćete brzo naći.

Poznato je da su mnogi brakovi pravi pakao i da su mnogi parovi rđavo združeni. Ima mnogo uzroka za to. Neki karakteri ne mogu da se razumiju i da se slože. Uzmite na primjer dvije osobe odrasle u dvijema različitim sredinama, koje su stekle različite navike; te dvije osobe sigurno imaju suprotne karaktere, tim prije što je jedno muško a drugo žensko. Vi ih stavite zajedno. Možda će se složiti da rade na zajedničkoj dužnosti, ali može doći dan kad će stajati jedno drugom nasuprot.

Sjećam se kratkog dijaloga između dva belgijska prijatelja:

— Znaš li, kaže jedan, onaj se ženi!

— Ah, da! A protiv koga?

Treba li onda zaključiti da sreća postoji samo u onakvim brakovima gdje supruzi imaju sasvim isti karakter, isti ukus, iste naklonosti? Ja u to ne vjerujem. Imam prijatelja koji se oženio ženom čiji ukus je vrlo različit od njegovog: on voli mnogo svjetlosti, ona više voli polutamu; on je smjestio svoj radni kabinet u prvom spratu, ona u prizemlju. Taj prijatelj kaže da je sasvim srećan. On s pravom misli da mora da je vrlo dosadno i čak vrlo zamorno cio svoj vijek provesti pored osobe koja ima isti ukus, iste misli, koja sve odobrava. Čovjek voli katkada da naiđe na protivnost, da vidi druge osobine koje sam nema i da se njima inspirira. Voli takođe da kod drugih nađe pogreške koje on nema, jer to laska samoljublju. Zato supruzi koji imaju iste osobine i iste pogreške mogu da se slože jedino uz mnogo dobre volje sa obe strane.

Opisao sam vam ukratko kako neko može da bude srećan u braku. Ima vrlo mnogo ljudi koji su nesrećni u braku, jer muž ili žena suviše zahtijevaju. Oni su mislili da će se oženiti savršenom osobom. Vjerenik je imao sve kvalitete i vjerenica sve vrline. Ali kad su već stupili u brak trebalo je, htio ne htio, da se pokaže takav kakav je, jer najzad kod kuće se čovjek raskomoti, mijenja kaput, skida kravatu, stavlja na noge papuče i poetski elemenat tako brzo nestaje. — Zar je to moj muž? Nisam mislila da je tako običan — govori u sebi mlada žena. Marljivo čitanje romana stvorilo je u mislima mlade gospođe sliku o pravom heroju, a taj se mnogo razlikuje od običnog muža, prozaičnog, u papučama. Vaš mladi muž je dobar čovjek, nema sumnje, ali on ne shvaća finoću ženske duše; on već malo gubi

u divljenju svoje žene. To je prvi udarac na vašu sreću. *Ima* brakova potpuno razjedinjenih samo zato što su se gajile takve misli. S jedne i druge strane traži se ideal koji se više ne nalazi kod kuće. Očevidno, ljubavnik ili ljubavnica imaju svu nadmoćnost nad mužem ili ženom, jer se pokazuju iz daleka, u prilikama dobro proračunatim da ulijevaju poštovanje.

Ne bih ovdje želio braniti neurednost odijevanja. Svaki zna da nije uvijek moguće da se kod kuće odjene kao za izvan kuće. Ne treba da se misli da nas članovi naše porodice gledaju više nego drugi ljudi i da i oni imaju isto pravo na trud koji ulažemo da se pokažemo pred svijetom. Ipak, ne tražimo od drugih ono što mi sami sa mukom njima dajemo, i ako tražimo nešto, tražimo ljubaznim načinom, ukrasimo molbu jednim ohrabrujućim osmijehom.

Brižno izbjegavajte prvu prepirku. Ona će se izroditi sigurno zbog boje tapeta, stila namještaja, kupovanja kakvog predmeta, naročito zbog odgoja djece. Ove male nesuglasice, ako ih podržavamo, mogu brzo postati nepremostive provalije. Male svađe zaboravljaju se skoro uvijek u dobrim brakovima, u drugima rađaju sve veća neprijateljstva, katkada neizlječiva.

Glavno je u takvom slučaju da pokažemo mnogo dobre volje i podražavamo ono što se događa u Dahomeji u takvim slučajevima. Rasrđeni supruzi sjede svaki na jednom kraju svoje kolibe. Poslije izvjesnog vremena jedan od njih — zli jezici kažu da je to muž — šeće se amo tamo ponavljajući: »Ja sam luđak! Ja sam luđak!« Uskoro su oboje opet zajedno usred kolibe i ponavljaju nekoliko puta: »Mi smo luđaci!« Kad su se već jednom složili, lako je da se slože i u drugim stvarima i tako se svršava prepirka. Nažalost, u mnogim brakovima sporovi se ne svršavaju tako brzo kao u Dahomeji. Možda poznajete priču o Filipu i Kati. To

je mala drama, beznačajna, ali koja se ponavlja hiljadu puta u različitim oblicima i truje porodični život. Kata i Filip su jedne večeri u salonu; najednom protrči kroz sobu miš. Oboje se pitaju odakle je mogao doći.

— On je došao odavle, — kaže Filip.

— Ne, on je došao odanle, — kaže Kata.

— Kažem ti, da je došao odavle!

— Ne, došao je odanle.

Prepirka se naglo pogorša, tako se dan svrši u atmosferi sa visokim naponom elektriciteta i mrgođenjem od više dana. Prizor, na sreću, odigrao se malo prije Nove godine. Dolazi taj veliki dan, i kako tim danom počinje sve nanovo, nastoji se izgladiti sve što je rđavo i opet uspostaviti dobre odnose. — Filip prekida tišinu i kaže svojoj ženi: — Hajde, Kato, ipak nećemo tako da provedemo Novu godinu. Pomirimo se, hoćeš li? — Hoću rado, Filipe, pomirimo se! Ali znaš, miš je došao odanle!

— O ne, uvjeravam te da je došao odavde. — I opet sve počinje iznova. Ta dva stvorenja svađaju se zbog jedne trice. Samoljublje ne popušta. Nije čudnovato ako u tom domu život postane gorak i možda jednog dana nepodnošljiv.

Sveto pismo, u kome smo već za više pitanja potražili savjet, daje tačne napomene o tome kako ljudi mogu da budu srećni u braku. Apostol Pavao kaže muževima: »Ljubite svoje žene«. A ženama kaže: »Žene, slušajte svoje muževe«. Na prvi mah izgleda da te dvije formule potvrđuju nejednakost i da su nepravedne. Ali to nije tako, ako se uoči da poslušnost koja se od žene traži ne može imati ništa što ponižava, budući da se njenom mužu stavlja kao prvi zadatak da je voli. Naredbe koje će on da dâ, biće dakle u interesu žene i u njenu je korist da ih posluša. Idealni bračni par je onaj koji se sastoji od muža i žene koji se vole bez

teškoća, koji se pokoravaju jedno drugome i zajedno teže za istim idealom.

Ženidba treba zaista da odgovara jednom idealu, i mi ovdje dodirujemo ono što je najozbiljnije i najvažnije u pitanju koje nas ovog časa zanima. Ima ljudi koji smatraju ženidbu ciljem, svršetkom, ali ona je u stvari samo sredstvo. Shvaćena kao cilj, ženidba ne bi mogla da donese sreću, jer postiže sebičnost, zatim pesimizam i zlu volju. Ako je smatramo kao nešto što nam mora donijeti sreću, ona može strašno da nas prevari, ako ne ispuni naše želje. Tražiti sreću u braku je najsigurniji znak da ne budemo srećni. Ja se često pitam zašto su riječi ženidba i sreća tako usko vezane u našim mislima. Gdje ste našli da se sreća mora tražiti u ženidbi. To ne stoji nigdje napisano, jer tada bi ženidba postala jedna sebična ustanova. Ako se ženite da biste postali srećni, dozvolite da vam kažem: nemojte se ženiti. Ako ste se oženili jedino zbog toga, dopustite da vas požalim, jer nećete nikada biti srećni.

Ako ste se naprotiv oženili da usrećite vašeg muža, vašu ženu, vašu djecu, one koji će k vama doći, društvo kome pripadate, grad čiji ste građani, ako gledate u ujedinjenju vaših energija sredstvo da druge učinite srećnijim i da postanete korisniji onima koji vas okružuju, onda ima mnogo izgleda da budete srećni. Evo zašto treba da se ženidba oslanja na jedan ideal, jedan ideal naročito nesebičan. Ženidba treba da nam pomogne da bolje živimo i da više koristimo drugima. Čovjek koji se ženi povećava svoju odgovornost, proširuje svoje srce, sprema se za svoj društveni i duhovni zadatak. Prvo, naučiće da voli jednu ženu, zatim djecu, i tako će njegovo srce uvijek rasti, obuhvatajući sve kojima je potrebna njegova pomoć.

Dijete je primorano da obrati pažnju roditelja na sebe, da bi se razvijalo. Prizor uzajamnog požrtvovanja

oca i majke, staranje roditelja za nj, ulijeva mu po malo pojam o uzajamnoj odgovornosti i društvenih vrlina. Zatim dijete raste, njegov duh postaje radoznao. U doba mladenačko osjeća da se njegovo srce ispunilo nepoznatom novom snagom. Proljeće mu govori rječitije. U njemu trepere strune za koje nije slutio da postoje. On uči sve da voli, voli cio svijet u jednom plemenitom zanosu. Malo po malo usretsređuje svoju ljubav na suprotni pol, zatim na jednu osobu naročito, izuzevši sve ostale. To je rađanje ljubavi koja teži da u svijetu obrazuje jednu novu stanicu, tj. porodicu. Tada se nalazi čovjek pred najvećom silom svemira, pred silom koja vodi svijet. Zatim, kao što smo već rekli, krug se širi, a da se ljubav do sada poklanjana samo jednoj osobi, nimalo ne smanjuje. I kolo nanovo počinje.

Društveni život pokazuje se, dakle, kao život ljubavi. Ove riječi pišem bez lažnog stida, uvjeren da vi to shvaćate, jer postoji samo jedna ljubav usprkos njenih različitih oblika i izražaja. Ma kakve bile njene manifestacije, to uvijek srce govori, to su uvijek isti osjećaji koji nas gone k drugima, pod raznim imenima, da im pomognemo, da ih podupremo, ohrabrimo, da ih učinimo boljima i srećnijima. Evo zašto su najpoznatiji ljudi potvrdili da nije dovoljno, ako dvoje žele da se samo vole, nego treba da imaju isti ideal i da imaju istu vjeru, da bi išli ruku pod ruku, poštujući ljubljeno biće, ali težeći za istim idealom i putujući istim putem. I tako bi na kraju moglo da se kaže da sreća u braku znači živjeti jedan za drugoga i zajedno za bližnjega i za Boga.

Problem odgoja djece

Muzej Carnavalet u Parizu ima jedan rukopis Aleksandra Dumasa koji me je često poticao na razmišljanje. Pisac kaže otprilike ovo: »Kako to da su djeca tako pametna, a odrasli tako malo? To mora da dolazi od odgoja«. Savremeni materijalizam pokušao je dokazati da su naša djela, naše misli, naše naklonosti, naš karakter već unaprijed određeni fizičkim uslovima koji skoro potpuno izmiču kontroli naše volje. Rođeni od roditelja koji imaju svoje naročite osobine, naš organizam sličan je njihovome, i to direktno nasljedstvo, izgleda, mora da razjasni naša osjećanja i naš karakter. Kada bi ta pretpostavka bila opravdana, onda bi odgoj imao malo posla sa jednom ličnošću. On bi tada bio obična dresaža kakvom se dresira neke životinje. Ipak, većina od onih koji su razmišljali o tom važnom pitanju znaju dobro kakav ogromni utjecaj vrši odgoj na život pojedinca i društva. Živjeti prema određenim principima i težiti za određenim ciljem, to treba da je predmet odgoja. Odgoj treba da počne što ranije, i ako se nastavlja kroz cio život, on treba da je naročito intenzivan u prvim godinama života, jer je tada duša gipkija i sposobnija da usvoji dobre navike.

Vještina odgajanja djece ima svoj izvor u uvjerenju koje imamo o vrijednosti ili o koristi djetinjstva. Pošto smo se već više puta osvrnuli na različite izvještaje Prve knjige Mojsijeve, dozvolite mi da vam ispričam misao koja mi je često dolazila na um za vrijeme čitanja te zanimljive knjige. Vi znate da ja te izvještaje, koji

LJUBAV JE NAJVEĆA SILA U SVEMIRU

Foto dr. Gram

se odnose na porijeklo čovječanstva, uzimam doslovno i u cijeloj njihovoj jednostavnosti. E dobro! ja sam iznenađen što dolazim do uvjerenja da je Bog, pošto je stvorio čovjeka i ženu, stao sa svojim djelom stvaranja i ostavio našim roditeljima brigu ne samo da čuvaju i malo po malo proširuju granice vrta koji im je služio za stanovanje nego da nastave stvaralačko djelo Božje, nastanivši cijelu zemlju ljudima sličnim sebi. Stvaralačka moć Božja mogla je da odjedanput naseli cijelu zemlju. On je takođe mogao da uredi da nova bića kad dolaze na svijet budu već potpuno sposobna za nezavisan život, kao što je to slučaj kod nekih životinja. Ali Bog je baš htio da naši prvi roditelji dovrše započeto djelo stvaranja. On im je zato povjerio izvjestan broj male djece. Ja sam katkada pokušao da sebi pretstavim osjećaj koji je obuzeo Evu kad je držala u naručju svoje prvo novorođenče. Nikada ga nije vidjela, sada je ovdje, malo, slabo, sasvim zavisno od nje. Nema sumnje, to je bio čovjek, ali nedovršen, nepotpun. Ona je morala da osjeća svu svoju odgovornost i možda ne jedanput bio je njen materinski instinkt zbunjen zbog nemogućnosti da se uvijek osloni na iskustvo. Kako je dijete raslo, ona je mogla da uvidi da se ne trudi uzalud, nego da njeno brižno staranje, ljubav i nježnost kojom okružava dijete stvaraju od njega sve više i više biće slično njegovom ocu, a prema tome i slici Božjoj.

Vidite, dakle, da možemo stvoriti neobično visoku misao o odgoju djece. Odgoj djece ne sastoji se samo u tome da djecu snabdijemo hranom, odijelom i da im pružimo potreban zaklon. Ono obuhvaća i formiranje dječjeg uma i karaktera, pripremanje za dužnosti koje ga čekaju u svijetu. Ako je život polako ostvarivanje jednog ideala, kako mi to želimo, onda treba da vodimo računa o kratkoći života. Treba, znači, početi vrlo rano

upravljati životom i voditi ga prema postavljenom cilju. To je u stvari zadatak odgoja.

Ne čini li vam se da će vaše dijete biti uvijek dostojno hvale i poštovanja, ako ima dobar karakter i ako se dobro vlada u svijetu, dok čisto umne sposobnosti, makar mu donijele zavidnu slavu, ne mogu ga naoružati protiv pogubnih moralnih pogrešaka. Mi smo, razumije se, pristalice naprednog intelektualnog obrazovanja, ali pod uslovom da to obrazovanje bude praćeno odgovarajućim obrazovanjem volje i plemenitih osjećanja. Dakle, uvijek kad imate posla s jednim djetetom, ne gledajte u njemu jednog vragoljana koji remeti vaš mir, nego jednu živu materiju u koju možete, bilo prolazeći bilo jednim sistematskim nastojanjem, utisnuti malo dobrote i istine. To su velika načela na kojima treba da se osniva podizanje djece.

Više puta se spominje da je dijete učitelj čovjeka. To je sasvim tačno. Čovjek osjeća da će sutrašnje čovječanstvo biti takvo kakvim će ga učiniti današnja djeca. Dijete skoro u beskrajnost produžuje naš utjecaj i našu uspomenu. Ono je nastavak onoga što je najbolje u nama. Ono je ono najbolje što želimo da ostavimo kasnijoj generaciji. Nema sumnje da baš zbog toga ljudi sa tolikom pažnjom odgajaju djecu. Ali na žalost, to ih ne sprečava da na tom polju počine i toliki broj gluposti. Te zablude, međutim, biće svedene na najmanji broj ako uvažimo načela koja smo malo prije spomenuli, a koja će našoj odgojnoj djelatnosti dati smisao i oduševljenje.

Sada se pitamo koje osobine treba odgoj da razvije u djetetu; a poslije ćemo proučavati način kako treba da razvijamo te osobine.

Dvije su velike vrline koje treba da razvijemo u djetetu, koje će služiti kao temelj svih ostalih, to su poslušnost i istinitost. Dijete može da je bučno, živo, nestašno, da ima neke mane u karakteru, ali ako je poslušno i istinito, mi ga uvijek smatramo dobrim. Što se tiče poslušnosti, naše doba ima o tome vrlo različita mišljenja.

U porodici je popustila disciplina, što je tek polu-zlo, jer nekadašnja djeca s kojom se postupalo suviše strogo postala su sama bilo tirani bilo slabići ili tuđe igračke. Danas se mnogo hvali odgoj djece bez strogih mjera. Cijela jedna nauka o odgoju osniva se na tom principu protiv starog shvaćanja o pasivnoj poslušnosti. Zaista, stari način odgajanja osnivao se na vrlini potčinjavanja, odricanja svoje volje pred voljom drugoga. Konačno se došlo do uvjerenja da ovakav način ne čeliči dovoljno karakter. Treba, naprotiv, kod djece da se razvije živa poslušnost, neusiljena, koja se ne osniva na sili nego na boljem shvaćanju potrebe da se čovjek nauči redu i poslušnosti u vidu zahtjeva koje na nj stavlja život. Moderna pedagogija vodi, dakle, računa o tom novom idealu — načinu odgajanja, i zato se osnivaju škole u kojima će dijete mnogo slobodnije da raspolaže sobom, gdje su svi časovi ispunjeni vedrinom, gdje učenje postaje igra, gdje na usnama učitelja uvijek lebdi smiješak. Treba pozdraviti otvaranje ovakvih škola, ali da se ipak ne ode u krajnost i da se djeca ne liše one discipline koja im je potrebna.

U porodici postavlja se problem malo drukčije. Nije više riječ o poučavanju, o nastavi, nego o odgoju u pravom smislu riječi i o životu u zajednici. Dijete nije već od rođenja društveno biće, ono treba to malo po malo da postane, podvrgavajući se nizu pravila, koja svakako treba da nauči. Prirodna živahnost djeteta teži uopće da ometa slobodu drugoga. Prema toj prevelikoj dječjoj nestašnosti roditelji mogu upotrebiti tri različita držanja od kojih je samo jedno opravdano.

Jedni ugušuju dječju nestašnost ušutkavanjem, umnožavanjem zabrana, ograda, preporuka, savjeta, itd. Takva strogost daje djetetu utisak da živi u svijetu u kome ima toliko zabranjenih i opasnih stvari, da se na kraju pita da li uopće ima smisla da živi. Možda treba u ovakvom držanju roditelja tražiti uzrok dječjih samoubistava koja su uvijek tako žalosna.

Drugi misle da dijete treba da skače od veselja, da ga treba pustiti da galami, viče, jer misle da se u tome sastoji njegovo zdravlje. Oni se ustručavaju da ga nauče redu, ali u isto vrijeme zaboravljaju da ga pouče da se njegova sloboda može ispoljiti i tako da ne smeta slobodi drugih i da su glavne društvene vrline uravnoteženost, sporazumijevanje i simpatija.

Treći pokušavaju da drže pravednu sredinu i često postizavaju da to bude djeci na najveće dobro. Na ovakav način razviće se u djetetu pravedno samopouzdanje, ali i duboko poštovanje tuđe ličnosti.

Roditelji ne smiju biti tirani. Dobro je da znaju šta žele, da to čak bezuslovno traže, ali uvijek mirno i najispravnijim izrazima. Iako nije potpuno doraslo, dijete ima pravo na naše poštovanje, i njegova nesavršenost ne treba da bude uzrok prezira, nego naprotiv razlog za naše staranje i nježnost. Samo je dijete često od koristi svojim roditeljima. To sigurno nije znao otac koji je zabranio svome malome sinu da govori kod stola. Tako jednog dana dječak neočekivano podigne glas i zovne oca. Otac ne odgovori. Dječak ponovi: »Tata«. Otac ljutito pogleda sinčića. I pored toga dječak jednako navaljuje: »Tata!« Otac mu tada strogo naredi da šuti, dodavši da će on imati riječ malo kasnije. I stvarno, poslije izvjesnog vremena reče otac:

— Šta si htio malo prije?

— Oh! tata, reče sinčić, sada je već prekasno, u salati je bio jedan crv: ti si ga pojeo!

Šta treba činiti sa djetetom koje je sasvim neposlušno? Metoda batina izgleda ne pomaže ako nameće samo vanjsku disciplinu. Ona ne uči srce prirodnim zahtjevima društva. Ako je dijete tako veliko da može razumjeti ono što se od njega traži, najbolje je da mu se to razjasni, jer isto tako kao što dijete stavlja mnoga pitanja o izvanjskom svijetu, ono se takođe interesira mnogo i za moralne stvari. Ono osjeća žarku želju da sazna i razumije. Ako je dijete premalo, te je nemoguće da mu se razjasni što želi, tada treba da se upotrebe više prinudne mjere, ali da ipak ne budu nasilne i žestoke. Konačno dijete može vrlo dobro da shvati dok je još sasvim malo, da ga njegova nepokornost isključuje iz društvenog života, da nema više prava da živi sa drugima ako povređuje njihovu slobodu. Treba, dakle, da se udalji iz porodičnog kruga za četvrt ili pola sata, već prema godinama, ili da se liši učestvovanja u zajedničkom životu, kao ručka za porodičnim stolom. Dijete koje neće da se pokorava utvrđenim pravilima neka ručava samo u svojoj sobi ili na posebnom stolu, dok ne uvidi da život u društvu zahtijeva da se podvrgne zajedničkim pravilima.

Ima roditelja koji kažnjavaju dječju neposlušnost ne zbog neposlušnosti nego zato što je neposlušnost donijela rđave i neželjene posljedice. Đurica, na primjer, prelistava knjigu koja je skoro toliko teška koliko i on. To je vrlo lijepa knjiga, koju roditelji brižljivo čuvaju. Majka jednostavno kaže:

— Ostavi tu knjigu.

Đurica se pravi kao da ne čuje.

— Đurice, rekla sam ti da ostaviš tu knjigu, ponavlja majka.

Ali Đurica ne čuje. Malo kasnije mati opet ponavlja:

— Đurice, rekla sam ti da ostaviš tu knjigu!

Ali ništa ne pomaže. Trenutak kasnije Đurica učini jedan nevješti pokret, knjiga padne i povez se ozbiljno ošteti. Tada majka dotrči, vidi da je knjiga oštećena i poče da tuče dijete. Dok nije došlo do nikakve teže posljedice, majka se ograničila na sasvim teoretske naloge, i tako bi dugo trajalo da se nije dogodila nesreća.

Naglašavamo da u ovakvom slučaju, na primjer, neposlušnost je isto tako velika kad je knjiga još u rukama kao i kad padne. Nesreća time ni u kom slučaju ne treba da se smatra većom, bar ne u moralnom pogledu. To donekle i samo dijete osjeća, iako nejasno, i ta metoda kažnjavanja djeteta koje je prouzrokovalo kakvu nesreću učiniće od njega kasnije čovjeka koji će rasuđivati kao mnogi drugi i misliti da se može svašta činiti samo kad nas niko ne uhvati.

Mi ćemo naglasiti tih nekoliko napomena o poslušnosti i kazaćemo: Poslušnost treba da je živa i dobrovoljna, da se traži na osnovu načela, a ne zbog kakvih neprijatnih materijalnih posljedica.

Pređimo sada na drugu osobinu koju dijete treba da ima na svaki način, to je istinitost. Laž je kod djece sasvim čudnovata. Ima djece koja lažu a da to ne uviđaju. To je zbog toga što su pretstave njihove mašte tako žive da ih izražavaju kao nešto stvarno. Druga djeca lažu iz navike. Ali većina od njih lažu od straha da ne budu kažnjena. Nikada ne bi trebalo kazniti dijete koje priznaje pogrešku. Dosta je da snosi njene posljedice. To ćemo proučavati malo kasnije kad budemo govorili o kaznama. Dijete treba naučiti da voli istinu, da je žarko voli pa ma kakve bile posljedice toga. Često odvraćamo dijete od istine i stvarnosti ako hranimo njegov duh pričama iz mitologije ili čiste fantazije. Dijete na to mnogo misli i kako mu se stvarnost čini mnogo različitija od života što ga je upoznalo preko lektire, ono sebi stvara iz svih pročitanih komada zaseban svijet i život, što ga često nagoni da kaže laž da bi opravdalo neka svoja djela i navike. Dijete treba da se stavi pred neprikrivenu stvarnost i njegov duh da se hrani istinom. Nažalost, mnoge prilike potiču dijete na laž i licemjerstvo. Dijete koje je počinilo kakvu ludost boji se kazne, jer ne shvaća odgojnu vrijednost i značenje kazne. O tome ćemo govoriti malo kasnije. Dijete se, dakle, brani kako može, sredstvom kojim se obično služe slabići: ono laže. Treba nastojati da se djetetu razjasni da je laž znak slabosti i da se čovjek pokazuje vrlo nizak kad se ne usuđuje da kaže istinu pa ma koliko ga to stajalo. Čovjek treba da bude određen i tačan u privatnom životu kao i u javnom. Intelektualno poštenje koje se sastoji u tome da čovjek ne tvrdi nešto drugo nego što je istina, treba da se ogleda i u moralnom životu. Čovjek bi trebao da se pokaže onakav kakav jeste, što bi ga neposredno potstaklo da bude ono što bi trebao da bude. Nažalost, naše doba se zadovoljava vanjštinom. Svaki zna da živimo u doba »podvala«, kad se bilo čime nastoji da se »zamažu oči«. Jednom sam vidio u izlogu jedne slastičarnice prekrasnu kutiju od čokolade, divno ukrašenu vrlo lijepim papirom i sa nekoliko rijetkih bonbona. Kutija se prodavala vrlo skupo, jer je bila vrlo dobro izrađena i ukrašena, ali sve je bilo tako udešeno da je činilo utisak da sadrži mnogo više čokolade nego što je bilo u stvari. Taj postupak potiče one koji to gledaju da se sa svoje strane koriste istom metodom, ukoliko im to može uspjeti.

Pravi odgoj učiniće od djeteta jedno istinito biće, jer neće na njega utjecati ničim rđavim i njegov duh neće hraniti ničim drugim nego istinom. Uostalom, ako se dijete ne nauči da bude istinito dok je još malo, teško da će to ikada postati.

Mi svi znamo kako su dječje uspomene trajne i žive u dnu naše duše. Kao dijete imao sam tetku koja

se mnogo starala za mene. Jednog dana ona je htjela da mi dâ nekoliko savjeta o prometu na ulici i protumačila mi je da je vrlo opasno prelaziti preko ulice u trenutku kad tramvaj prođe. Mi znamo da čovjek mora da bude dosta oprezan, jer druga kola mogu doći neprimjetno sa suprotne strane i mogu nas srušiti. Ali moja tetka, da bi mi lekciju bolje urezala u pamet, mislila je da će biti najbolje ako me uvjeri da poslije tramvaja u tračnicama još neko vrijeme ostaje izvjesna količina elektricitete i ako bi čovjek baš toga trenutka položio stopala na tračnice, bio bi odbačen u zrak. Slična neprilika dogodila se, kazala je ona, jednom vojniku prije nekoliko dana. Taj vojnik je bio čak tri puta uzastopce odbačen u zrak! Nije potrebno da vam kažem da sam od tog dana bio vrlo oprezan. Ali, ma kako vam to izgledalo nevjerojatno, meni se još danas događa ako prelazim ulicom odmah poslije prolaska tramvaja, da instinktivno izbjegavam da položim stopala na tračnice.

Čudnovato je da takvi utisci, makar kasnije bili ispravljeni tačnijim pojmovima, ostaju ipak tako dugo u svijesti. Mi ne znamo uvijek kakve će posljedice imati utisci iz djetinjstva. Mi sami možda i ne slutimo kako smo puni pojmova, misli, predrasuda stečenih dok smo još bili djeca. Misliti što je istinito, govoriti što je pravo, tražiti što odgovara stvarnosti, to su osobine onih koji su to navikli još u djetinjstvu.

Sada ćemo se zabaviti važnim pitanjem kažnjavanja. Već smo malo prije spomenuli nešto o tome, ali to pitanje zaslužuje veću pažnju, jer ono je, ili se bar tako čini, centar stvaranja zabrinutih roditelja, koji žele dobro odgojiti svoju djecu.

Da li je kazna jedno odgojno sredstvo ili osveta? To treba da znamo prije svega. Vi ćete sigurno odgovoriti da je kazna odgojni postupak. Bar bi tako trebalo biti. Ali zar vam se ne čini da u mnogim slučajevima

kazna dosuđena djeci je prava osveta? Malo prije ispričao sam vam slučaj o Đurici koji je bio kažnjen ne zbog toga što nije poslušao nego zbog toga što je oštetio knjigu. Otsada će Đurica nastojati da odredi što tačniji odnos između prouzrokovane štete i primljenih udaraca. Za njega nije zlo u samoj pogreški, nego u njenim posljedicama. Još teže je za majku, jer ona nije shvatila da je pogrešku njenog djeteta trebalo popraviti već od prvog protivljenja i da primoravanje nije ispravilo još ni jednu manu.

Katkada se govori o djetetu patniku; i novine su nedavno donijele slučaj o jednom jadnom djetetu koje je njegov otac ubio u nastupu gnjeva. Ljeti, kad su prozori otvoreni, događalo mi se katkada da sam šetao u radničkom kvartu jednog velikog grada i obratio pažnju na glasove koji su dolazili iz unutrašnjosti kuća. Rezultat mog opažanja je ovo: ja sam bio zaprepašten od velikog broja očeva i majki koji su govoreći svojoj djeci upotrebljavali oštre izraze, malo poznate, i to na način koji se rijetko upotrebljava kad se čovjek obraća životinjama. Tada sam usporedio te riječi sa blagošću kojom ukrotitelj govori zvijerima koje dresira. Djeca se naviknu da ih surovo odbijaju, ali njihova nježna i osjetljiva duša nije zato manje ranjena i oni će kroz cio svoj život snositi posljedice toga.

Možda se rijetko događa da mi postupamo tako nemilosrdno sa našom djecom, ali se dogodi da mi koji smo umjereni, ipak uvrijedimo naše dijete izgovarajući najvećim mirom osvetne riječi i nepravedne sudove, ali po svoj prilici definitivne. Kad dijete počini kakvu ludost, dogodi se da mu dosta nepromišljenim izrazima pokažemo njegovu pogrešku. Dijete na kraju počne da vjeruje da i nema razuma i napusti obrazovanje, jer je često bilo proglašeno za tupo i nerazumno.

Jednog dana približi se jedan gospodin, koji se mnogo interesirao za djecu, grupi od trojice malih dječaka i reče prvome:

— Petre, šta ćeš ti biti kad budeš veliki?

— Ja ću biti doktor. Tata je to kazao.

— A ti, Andrija?

— Ja ću biti advokat. Tata je rekao.

— A ti, Jakove?

— Ja neću biti ništa. Mama to kaže.

Taj treći odgovor bio je uostalom tako uvjerljiv, kao i ona dva prethodna. Dijete je bilo nemarno i nije pokazivalo interesovanje da što preduzme da bi se popelo kao njegovi drugovi na jedan viši položaj. Njegova majka ugušila mu je svu inicijativu, obeshrabrila ga potpuno i malo po malo učinila od njega jedno nesrećno biće.

Mnogo se već raspravljalo o pitanju tjelesnih kazni. Mogu vam reći da je to jedno od najdelikatnijih pitanja u odgoju. Ako stvar rasuđujemo sa gledišta Biblije, knjige u koju imam potpuno povjerenje, moram vjerovati da te kazne mogu biti i dobre i da se u nekim slučajevima mogu primijeniti. Moderna pedagogija, istina, govori o tome vrlo rđavo. Ona, uostalom, ima pravo ako su te tjelesne kazne osveta oca ili majke prema jogunastom djetetu. U takvim slučajevima mnogo puta se zloupotrebio udarac i pokvario mnogi karakter. Ali kad je dijete tvrdoglavo, kad ne mari za sve opomene i uporno ostaje na zlom putu, onda može biti da jedna tjelesna kazna primijenjena mirno i u zgodan trenutak postigne željeni cilj. Sigurno u takvom slučaju biblijska knjiga »Poslovice« preporučuje upotrebu batina. Malo dijete, koje ne može da pozna uzrok zbog koga mora da se uzdrži od nekog čina, neće moći da shvati ni njegove štetne posljedice, osim ako ih u njegovom duhu ne združimo s kakvim fizičkim bolom. Ali čim je dijete u stanju

da razumije šta se od njega traži, čim može da shvati uzrok naših zahtjeva, jedan nalog mora da je dovoljan pa da dijete to odmah učini što bolje umije. Tjelesne kazne primijenićemo tada još samo u slučaju svijesnog i otvorenog protivljenja.

U drugim slučajevima treba uvijek tako da se postupa da kazna odgovara učinjenoj pogrešci. Nada je istukla svoju malu sestricu. Nadina majka udari starijoj sestri dvije suviše oštre ćuške uz primjedbu: — Na, da znaš kako ćeš tući sestru! — Sigurno uviđate koliko nelogike ima u jednoj takvoj kazni. Ne samo da majka ovdje daje primjer onoga što treba da se izbjegava, nego nastoji da ispravi posljedice učinjene pogreške, a ne samu pogrešku. Dijete koje je učinilo zlo, učinilo je to iz unutrašnjih pobuda, na osnovu krivih pojmova ili je bilo izazvano. Ne valja da se ispravljaju pogreške nasilnim ugušivanjem, nego treba da se popravlja sâmo dijete i njegove zle naklonosti.

Tu se naročito komplikuje dužnost odgajača. On treba da zaista primijeni ne samo riječi kazne, nego pravu njegu kao kad ima posla sa kakvom moralnom bolešću koju treba da liječi. Uzmite, na primjer, djevojčicu koja ima rđavu naviku da pere ruke bez sapuna i koja strašno isprlja keceljicu. Kažite joj deset ili dvadeset puta da to ne valja, grdite je, vičite ako želite, sve će biti uzalud; nećete postići nikakvu promjenu, a ako nešto postignete, to će biti formalna promjena, čisto spoljašne prirode. Djevojčica nije shvatila pouku koju ste joj htjeli dati. Ali zamijenite bez i jedne riječi njenu lijepu bijelu keceljicu jednom crnom krpom, djevojčica će se iznenaditi, zainteresovaće se za uzrok te zamjene. Tada joj ljubazno protumačite da će se prljavština koju obično ostavlja na keceljici tako manje vidjeti. Ja sam skoro siguran da ćete na taj način ispraviti rđavu na-

viku te djevojčice, bar za osam dana, a da je ne razdražite i ne dignete viku.

Ovdje je mali dječak koji ne dođe za stô kad ga zovete. Ne vičite, ne očajavajte, počnite mirno ručak bez njega. Kad on dođe, ne pravite nikakve primjedbe, nego ga poslužite jelom koje je tog trenutka na stolu, bez prethodnih jela, ili ga posluižte juhom, ali kad vi svršite ručak, ne poslužujte dijete više ničim, ostavite ga bez onoga što je za njega uvijek centar privlačnosti: kolači. Ima izgleda da ćete ga vrlo brzo popraviti bez najmanjeg nasilja.

Jedno dijete je naviklo da govori ulične riječi. Kad ga čujete, protumačite mu da te riječi prljaju usta i nagovorite ga da ih marljivo ispere. Drugo dijete je naviklo da sve ostavi u neredu. Vaši prigovori će malo pomoći. Pokupite sami predmete koji su razbacani i stavite ih na sigurno mjesto, tako da dijete ne može da ih uzme. Kad ono zatraži nestalu igračku, ne recite mu ništa, i ako vas pita jeste li je vidjeli, nemojte lagati; razjasnite da ste vodili brigu o njoj i povratite mu je poslije nekoliko dana. Ovako iskustvo, više puta ponovljeno, opomenuće dijete da bolje pazi na ono što uzima u ruke.

Poznavao sam jednog oca koji je sakupljao predmete koje je nalazio amo tamo porazbacane i iz njih je pravio pakete koje je vješao na božićno drvce. Djeca su se prijatno iznenadila kad su opet našla ono što su mislila da je izgubljeno; sigurno su ona tu lekciju dobro razumjela.

Treba priznati da djeca u igri čine često mnogo nereda. Treba da se nauče da sve stave u red, da ne moramo vikati i upotrebiti nasilna sredstva. Jedan mali dječak proveo je cijelo prije podne režući papir, soba u kojoj se nalazio pored svoje mame bila je sva posuta papirom. Kad je došao trenutak da je opet trebalo sve urediti, majka je rekla svome sinčiću:

— Sine, sad bi trebalo da se igraš nešto drugo. Ako želiš, možeš da budeš trgovac drvima i da se poslužiš malim kolicima koja si dobio za rođendan. Drva su papirići koji leže ovdje na zemlji. Ja poručujem da mi odmah dostaviš pet tovara. Možeš da ih istovariš u korpu za papir. Dijete je to vrlo rado prihvatilo i uskoro je soba bila očišćena od svih papirića. Sve se to svršilo da ne može bolje. Mogu reći da je čovjek u takvoj porodici, i u svima gdje su majke tako pametne, naročito srećan.

Mogli bismo još da nabrajamo primjere, ali nam to prostor ne dozvoljava. Ako sada sakupimo sve napomene o kažnjavanju djece, kazaćemo ovo: kazna ne smije da bude osvećivanje nego pravo pedagoško sredstvo, koje se primjenjuje blago i razumno, ali ipak sa svom odlučnošću i dosljednošću.

Sada ćemo se zabaviti posljednjom tačkom koja je po našem mišljenju najglavnija. To je religiozni odgoj djece. Jean-Jacques Rousseau, teoretski pedagog, tvrdio je da ne treba govoriti dječacima o Bogu dok ne dođu u doba kad mogu da misle. Što se tiče djevojčica, kaže on, može da im se o tome priča ranije, jer kad bi se čekalo da stupe u doba kad mogu da misle, onda im se ne bi pričalo nikada. Dječja duša nam se čini tako nježna i savitljiva, da mislimo da ćemo je povrijediti ako u nju ulijevamo pojmove religiozne prirode. Mnogi roditelji misle da djeci treba ostaviti na volju, pošto upoznaju religije, slobodno da izaberu kojoj će pristupiti. Iako sam protivan tom mišljenju, ipak mogu potpuno da ga razumijem. Mi živimo u vrijeme u kome većina ljudi ispovijedaju jednu čisto formalističku religiju. Ti ljudi su jednostavno nastavili da praktikuju u djetinjstvu primljene navike. Razumijem da se roditelji ustručavaju da odgajaju djecu u ovoj ili onoj religiji, bojeći se da će kasnije djeca ostati u toj religiji više iz

običaja nego iz ubjeđenja. Ali s druge strane, ne mislite li da djeca treba da prime od svojih roditelja moralne pouke i načela kao što primaju od njih hranu i odijelo? Mi katkada odvajamo u svojim mislima religiju od morala. Ali ništa ne stoji u tako uskoj vezi kao religija i moral; religija je u stvari teološki moral, a moral nije ništa drugo nego primijenjena religija. Ako u svoju djecu usađujete izvjesne moralne principe (a uvjeren sam da to i činite), jer niko hotimice ne dozvoljava da njegova djeca postanu lažljivci ili lopovi, vi im time usađujete religiozne principe, jer bez religioznih pobuda djeca neće razumjeti da je laž ili krađa zlo djelo. Ni jedno drugo objašnjenje i uputstvo ne može to da im nadoknadi. Ako, dakle, želite da budete sasvim dosljedni, onda ne biste smjeli svojoj djeci usađivati ni moral. Uostalom, sama činjenica da je dijete u prvim godinama svog života tako zavisno od svojih roditelja, dokazuje da su oni odgovorni ne samo za njegovo tijelo nego i za njegovu dušu.

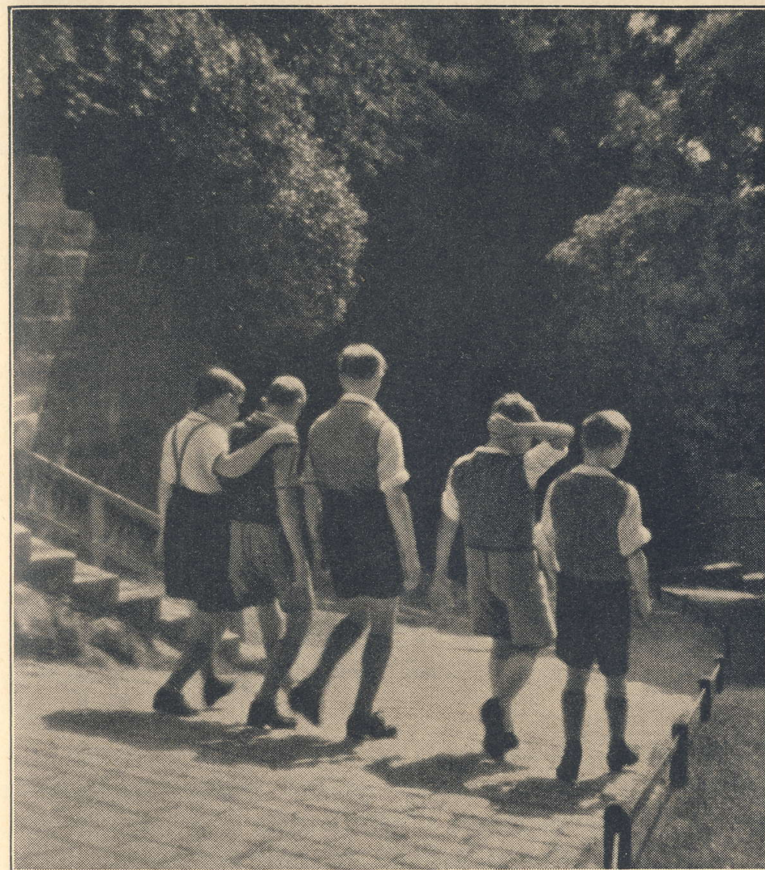
Ko će uliti u djecu uzvišena načela ako ne roditelji? Ko će ih uputiti na put istine? Ko će ih poučiti da vole pravicu? Ko će im dati primjer dobrote i iskrenosti? Roditelji treba da ispunjavaju tu dužnost, inače niko ne može da popravi njihovu nemarnost, čak ni učitelj. Tako dolazimo do glavnog pravila o vještini odgajanja djece, pravila koje poziva odgajača da odgoj shvati kao duhovni pojam i da tako formira svoje mišljenje da bi mogao potpuno razumjeti važnost odgajanja. Mi živimo u rđavo doba, u doba za koje Krist kaže da će ljudi umirati od straha u čekanju onoga što treba da dođe na zemlju. Prije nekoliko godina jedan čovjek, koji je bio poznat kao najbogatiji u Evropi, oduzeo je sebi život. Dva dana kasnije, šef jednog velikog poduzeća u Ujedinjenim državama učinio je to isto. To su bili ljudi bogati, slavni, moćni, ali umorni od života, usprkos pre-

imućstva koje im je pružao taj život. Njima je nedostajalo duhovno i moralno saznanje. Naše doba pomalo uviđa da je skoro bankrotiralo, iako veliki bankari bolje stoje nego što čovjek može u prvi mah da zamisli. Zato treba ozbiljno uzeti pitanje odgajanja djece, jer ako stvari nastave da se razvijaju kako su počele, onda će naša djeca, ako se ne budu oduprla, trebati da riješe probleme koji danas nadmašuju našu maštu. Treba da oni koji dolaze poslije nas izbjegnu katastrofu koja nama prijeti. Treba da dođe jedna generacija bistrog pogleda, ljudi koji vole dobrotu, istinu i prostodušnost. Evo čemu služi odgoj djece. Vještina odgajanja djece je dakle dio uzvišene vještine življenja, jer dijete će biti takvo kakvi smo mi, ako ga rđavo odgojimo, ili takvo kakvi bismo mi trebali da budemo, ako ga dobro odgojimo.

Obrazovanje volje

Ako sudimo prema broju knjiga i časopisa u kojima se raspravlja o obrazovanju volje, onda nam se čini da je taj problem u naše doba naročito aktuelan. Sigurno je uvijek bilo ljudi slabe volje ili čak bez volje, ali nikada možda nije bilo toliko slabića, običnih automata, koji sve obavljaju pod utjecajem drugoga. Vjerojatno da su za to odgovorni rat i duhovno stanje u svijetu koje je on izazvao.

Ali ipak naše doba izgleda aktivno. Čini se da ono zna da cijeni vrijednost vremena. Groznica za dobitkom vlada danas kao nikada ranije. Svuda dobijamo utisak o velikoj aktivnosti, to se primjećuje čak i u krajevima gdje još uvijek vlada nezaposlenost. Ali ne treba da zamijenimo volju sa aktivnošću, niti izvanjskim manifestacijama tvrdoglavosti, samovolje i pohlepe. Čvrsta volja nije ono što se obično misli: držati se uporno onoga što radimo i postići dugo željeni uspjeh. Prava volja, o kojoj će ovdje biti riječi, znači moć da se radi i u slučaju najveće protivnosti, da se ispuni dužnost i stvore odluke na osnovu principa ili vanrednih i idealnih motiva. Trgovac koji rano otvara svoj dućan i kasno ga zatvara, student koji mnogo otsjedi u svojoj sobi ili na klupama fakulteta, zaljubljeni mladić koji revno prati svoju mladu djevojku kojom bi želio da se ženi, ne moraju neophodno da imaju jaku volju. Oni sebi postavljaju cilj u svoju korist i postizavaju ga zahvaljujući svojoj fizičkoj snazi, silnoj želji i strasti koja ih goni naprijed. Ali stišajte te potrebe, oduzmite taj interes, uništite te

GENERACIJA KOJA DOLAZI BIĆE ONAKVA KAKVOM ĆE JE UČINITI ONA KOJA ODLAZI

strasti, i imaćete pred sobom običnog pajaca, nepomičnog i bezvoljnog, jer ste naglo odriješili veze koje su ga pokretale.

Biti gospodar volje znači raditi protiv svog ukusa, svojih želja, suprotstaviti se nižim pobudama da bi se poveli za višim. Onaj ko se sebe odriče za ljubav jednog zadatka, onaj koji radi na opću korist ne očekujući lične nagrade, onaj ko proučava bilo koju granu ljudskog znanja a da nema zato potrebnog znanja i sposobnosti, onaj ko ugušuje u sebi zlu strast da bi služio idealu, to su pravi heroji volje. Naše doba oskudijeva u takvim herojima.

Našle su se izvjesne metode po kojima može da se mjeri volja i ocijeni njena snaga. Utvrđeni rezultati na osnovu stečenih iskustava pokazuju da ima samo tri procenta od naših savremenika koji imaju jaku volju. Drugi su više manje slabići. O tome ćemo se lako uvjeriti ako se malo pozabavimo psihometrijom. Dok se u većini slučajeva za duševne funkcije kao: pažnja, pamćenje, mašta dobija broj između 6 i 9, za volju varira između 2 i 6. Ovi rezultati utvrđuju bolje nego sva površna i netačna posmatranja bolesti od koje pati naše doba.

Ako posmatrate nevjerojatni broj bolesti volje koje vas okružuju, sigurno ćete se mnogo uplašiti. Prvo ćete primijetiti one koji slijepo slijede struji vremena i kojima se čini sasvim prirodno da čine ono što drugi čine. Ima takvih radnika koji kad jednom dobiju položaj, kad se jednom stave u pokret, nesposobni su da se za trenutak zaustave, da promisle i shvate nema li možda neka druga stvar da se obavi ili ne bi li se posao koji sad rade mogao obavljati na drugi način. Ima i prevrtljivih, nestalnih, kapricioznih, koji stalno iskaču iz kolosjeka, ne zbog svoje prevelike aktivnosti, nego je-

dino zbog toga što ne znaju da se održe u tom kolosjeku. To su ljudi koji se obeshrabruju pred najmanjom preprekom, koji ne svrše otpočeti posao, koji zanemaruju svoju dužnost da bi se bavili kakvim novim predmetom.

Kako to da čovjeku nedostaje taj pokretač tako važan u praktičnom i moralnom životu? Ako ispitujete, na primjer, jednog nestalnog čovjeka, uvjerićete se da on vrlo brzo troši svoju snagu i da u nadražavajućim sredstvima traži energiju koja mu je potrebna za rad. Neko vrijeme cijeni posao koji mu se sviđa, ta novina pruža mu veliki potstrek, ali kratkotrajan. Tada pada u nerad od koga ga može otrgnuti samo kakav novi pothvat ili kakvo novo interesiranje. Ako posmatrate jednog rutiniranog čovjeka, vidjećete u različitim prilikama istu stvar. Rutiniran radnik ima malo volje. On rado ide naprijed za onim što je obično, jer to od njega iziskuje najmanji napor, najmanje potrebe prilagođavanja. I u jednom i u drugom slučaju nedostaje duhovne energije.

Pitajmo se, dakle, odakle to dolazi. Zaista, nedostaje duhovna energija a ne fizička, jer ta bezvoljna bića u stanju su, kad su potstreknuta bilo kakvim interesovanjem, da izvrše znatan fizički napor. Čini mi se da nedostatak duhovne energije potječe, prije svega, od odgoja koji dobijamo. Treba da se naviknemo na rad i primoravanje. Nekada su djeca bila više kažnjavana nego danas i te kazne bile su katkada strašne. Danas se odbacila ta zabluda, ali se otišlo u drugu krajnost. Neki misle da mogu u jednom dječjem raju promijeniti današnji svijet. Već smo jednom prilikom spomenuli kakve pogreške čini moderna pedagogija. Mislim da nikad neće biti suviše ako se opet vratimo na to pitanje. Dijete je predmet naše brige i našeg staranja. Ono ima na to pravo. Nažalost, to staranje je često neumjesno.

Poznajem, na primjer, jednu majku koja je prijetila svom neposlušnom djetetu da mu neće dati da jede. Ali kad bi došao čas ručka, dijete bi obično primilo svoje poslastice, jer je majka razmišljajući došla do zaključka da je neljudski lišiti dijete obroka. U ovakvim prilikama ta djeca neće nikad naučiti da svaka pogreška ranije ili kasnije mora da dobije svoju platu. Majka je možda imala pravo da razmišlja kao što je to i učinila, ali tada je trebala da izabere drukčiju kaznu. Ako se djeca naviknu da ne prime određenu kaznu, ona se neće nikada popraviti, ona su uvjerena da uopće neće biti kažnjena.

U naše dane nastoji se smanjiti kazne koje su namijenjene djeci. Smanjuju se njihove dnevne dužnosti, nastoji se da im se pruži najviše zadovoljstva i udobnosti. Bez sumnje, to je dobro, jer se primjećuje napredak u zdravlju i razumu, ali dijete se navikava da prima sve što želi, da ne oskudijeva ni u čemu. Na taj način kad ga zatekne prvo zlo, ono je nesposobno da to izdrži i spremno je da učini makar šta, čak najveći kukavičluk samo da se oslobodi nevolje.

Ima jedno naročito doba koje je najpodesnije da dijete njeguje svoju volju, ali se često ostavlja da to vrijeme neprimjetno prođe. To je vrijeme kada dječak postaje mladić ili djevojčica djevojka. Mi nemamo potpuno pojma o idealnim ambicijama tih sasvim mladih ljudi. U njima je velika težnja za dobrim i lijepim, i izgleda da su gotovi da po svaku cijenu postignu taj ideal, puni su oduševljenja i energije. Na žalost, često se dešava da roditelji ili stariji prijatelji, razočarani i pobjeđeni životom, ismjehavaju njihovo djetinjsko oduševljenje i njihove malo fantastične planove. Umjesto da im dozvole da steknu lična iskustva, kojima bi se njihova volja učvrstila, oni ih u tome sprečavaju i obeshrabljuju. Tako bez njihove volje slabi pokretač koji ih goni na djelovanje. Otuda potječe i slabljenje same volje.

U drugim porodicama događa se sasvim drukčije. Dijete je bilo odgojeno vrlo strogo. Na njega se budno pazilo. Uvijek je radilo po određenim naredbama, naviklo je da prima naredbe i osjećalo je potrebu da mu ih neko daje. Prepuštena sebi, takva djeca dozvoljavaju da ih nose razne struje, jer nemaju lične pobude za rad. Kad porastu takva djeca uvijek traže da ih neko vodi. Ona su nesposobna da sama sebe vode. Idu tamo kuda ih tjerate, ne postaju ličnosti, vođe, jer ne znaju da sami sebe vode.

Ipak nije jedino odgoj odgovoran za nedostatak volje. Tome su mnogo doprinijele nauke o porijeklu i prirodi očvječanstva, o kojima se naročito u posljednje vrijeme mnogo govorilo. Zaista, postaje nam sve običnije da čujemo kako ljudi priznaju da su različiti oblici života izašli jedni iz drugih a da je najviši stepen njihovog razvitka čovjek. Već smo ranije spomenuli šta možemo očekivati u moralnom pogledu od jedne takve teorije. Danas nije čovjek više svjestan, kao nekada, svog naročitog položaja koji zauzima u stvaranju. Ponosan na svoju historiju i na svoj prošli razvoj, ubjeđen da ga više ništa neće zadržati u pobjedonosnom pohodu, on se nesvjesno predaje struji, ne sluteći kakvim opasnostima ide u susret. Ljudsko dostojanstvo se sve više gubi. Radnik koji je nekad izradio remek djelo da bi bio priznat za majstora, sada obavlja samo mali dio završnog rada. On troši svoje vrijeme u to da zabije jedan čavao da pričvrsti šaraf ili namjesti vijak. Ne osjeća da radi posao dostojan sebe i svog razuma. Zato dozvoljava da u njemu zarđaju naklonosti koje ga gone da posao obavlja zaista na ljudski način, tj. u duhovnom smislu. To rađa nemarnost koju jedino želja za dobitkom može da pobijedi.

Nedostatak volje, koji danas vidimo, potječe od duboke neuravnoteženosti, koja je nastala zbog naših

starih metoda rada i potreba novog vremena. Mi smo stupili u jednu novu eru i sigurno nećemo više nikad vidjeti nekadašnje stanje. Međutim, savremeno društvo želi da sačuva svoj stari sistem, svoje navike, svoje zastarjele metode. To čini da se u današnjeg čovjeka rađa osjećanje nemoći, nemogućnosti prilagođivanja, koje ga obeshrabruje. Najsmjeliji bore se da izvojuju nove metode, ali to često plaćaju skupim iskustvom.

Kao što vidimo različiti su i komplicirani uzroci nedostatka volje u našoj generaciji. Ipak ako želimo da ih saberemo u jedno, vidjećemo da se svi mogu svesti na ovo: čovjek dragovoljno prihvaća da je stanje u kome se nalazi normalno. Na primjer, pod izgovorom da su generacije koje su nam prethodile izumrle, mi vjerujemo da i naša treba da nestane. Primijetli smo da u sedamdesetoj ili osamdesetoj godini čovjek umire. Odatle izlazi da u toj starosti ili možda ranije treba i mi da umremo. Pošto znamo da nas patnje prate od naših prvih koraka i da ne izostaju i kod onih koji nas okružuju, mi zaključujemo da je sasvim prirodno da treba da trpimo. Jednom rječju, mi vjerujemo da stanje u kome se nalazimo ma kako bilo nesavršeno i ma koje promjene tražilo je jedno normalno stanje. U stvari, mi u dnu svoje duše dobro osjećamo da nije tako. Pošto žarko težimo za životom, radom, većom djelatnošću i uspjehom, onda baš to trebalo bi da nam se čini normalno. Kad bismo težili da ispunimo mnogo bolje život svim onim što je pravedno i veliko, onda bi se naša volja udeseterostručila. Dokle budemo radili za niske ciljeve, priznavali da smo ovdje da patimo i da ne možemo nšta učiniti, dotle ćemo biti više manje tromi, pomireni sa postojećim stanjem. Ali ako uvidimo da postoji mogućnost za oslobođenje, da naš duh sve jasnije sija, da sve uzvišenije shvaćamo ljudsku djelatnost, onda ćemo nastojati da damo pravi ukus životu i radu. Zabo-

ravićemo slabo i plašljivo biće, kakvi smo bili ranije, da bi zauzeli pravo mjesto u svijetu i tu vršili svoju pravu ulogu. Dok su naše oči prikovane za zemlju, dok nemamo ideala, dok se ne zanosimo ničim uzvišenim, mi ćemo raditi što je moguće manje, ograničićemo se na najpotrebnije i, od straha pred udarcima i teškoćama, zatvorićemo se u pamučnu kutiju gdje ćemo oslabiti i sasvim se raznježiti.

Našem vremenu nedostaje ideal, oduševljenje, nužna potreba da se nadvisi postojeće stanje, fizičkog, umnog i moralnog razvoja. Pogledajte uspjeh onih koji umiju da praktično primijene snagu gomile, ulivši u njih lične ili opće ideale, nacionalne ili internacionalne. U nama se još nije ugasio svaki osjećaj. Ovdje ondje pokazuju se različiti znaci živog duhovnog vrijenja. Živimo u doba ozbiljnih događaja. Ti događaji, tumačeni sa zemaljskog gledišta, značiće pravu katastrofu, ali gledani duhovno, oni znače, naprotiv, svršetak lutanja čovječanstva i početak novog života na sasvim novim i drugim temeljima. Uvjerenje da živimo u vanredno doba treba da nam da i vanredne sile. Tada čovjek, ma kakav bio, postavši svijestan svoje odgovornosti i preimućstava, osjetiće da pripada otsada tom obnovljenom životu koji on treba u neku ruku da pripravlja. Ništa mu se onda neće činiti nisko i nedostojno. Njegov dio rada, ma kako bio ništavan, ipak će mu izgledati dostojan njega. Cijelo njegovo biće širiće se od radosti. Neka se u tim prilikama jave teškoće, neka nadođu nevolje, to ne smeta, jer sve pobjede još nisu izvojevane. Ove nezgode biće samo poticajna sredstva, koja će mu omogućiti da skupi svoje snage da bi sigurnije došao do pobjede.

Obrazovanje volje sastoji se uglavnom u shvaćanju plemenitog cilja i stavljanju u pokret potrebnih energija da taj cilj postignemo. Savremeni pesimizam vodi do mlitavosti i klonulosti. Kršćanski optimizam, koji gleda

iznad pretstojećih i neizbježivih katastrofa obnovljenje svih stvari za vječna vremena mira i sreće, potiče našu snagu, čeliči volju, razvija oduševljenje. Obrazovati svoju volju znači staviti se u sklad sa duhovnim silama neba da ostvarimo božanski plan milosti, oproštenja i mira.

Problem patnje

Približujemo se kraju našeg raspravljanja o tajni pravog života. Ali ne možemo da ne ispitamo još i bolne probleme patnje i smrti. To činimo u namjeri da nađemo kakav nov razlog za bolji život i veće nadanje.

Može li se reći da postoji vještina kako čovjek treba da pati i naročito kako treba da umre? Ne mislim na vještinu koja je Sarah Bernhardovu potakla da usavrši kazalište, a koja se sastoji u imitiranju lica koje pati i umire. Nas interesira istinska patnja i prava smrt. Pošto čovjek može da pati na različite načine, da zauzme različit stav prema patnji i smrti, moramo priznati da imamo dva načina patnje i umiranja: dobri i rđavi. Postoji, dakle, tajna kako da čovjek pati i umre.

Prije svega nameće se pitanje: šta je patnja? Odakle ona potječe? Koji je njen pravi smisao, njeno pravo značenje? Sve generacije htjele su saznati zašto čovjek mora da pati. Svaki od nas mnogo puta postavlja isto pitanje. Često idemo još dalje i kažemo: Da li je pravilno i normalno da čovjek pati?

U mnogo slučajeva mi zaslužujemo da patimo, jer bol vrlo često navučemo sami na sebe učinjenim zabludama. Naš život podvrgnut je određenim zakonima od kojih smo neke opisali u pređašnjim stranicama. Znati živjeti znači poštovati ta osnovna načela života. Čim jedno načelo prekršimo, to donosi ranije ili kasnije, nama ili našoj okolini, više manje veliki bol, koji će trajati duže ili kraće, a može dovesti i do smrti. To je jedan od uzroka zašto podnosimo nevolje.

Ipak patnje ne potječu uvijek od naše krivice. Katkada njih prouzrokuju pogreške drugih. A da li je u takvom slučaju opravdano i normalno da patimo zbog tuđih pogrešaka, a ne zbog lično naših? Priznajemo da naši prijestupi zakona traže zadovoljenje, koje moramo položiti kao otštetu. Na to smo već skoro navikli i rado priznajemo da je taj princip pravedan. Ali nešto se u nama buni kada je riječ o podnošenju onih zabluda koje su drugi učinili. Ima sasvim nevinih koji pate kao da su krivi. Na primjer, jedna majka pati jer joj je dijete bolesno ili se rđavo ponaša; jedna bolničarka umire od bolesti koju je zadobila od svog pacijenta; jedan pješak smrvljen je zbog nepažnje šofera. Ili jedan čovjek ne uspije u životu što mu roditelji nisu pružili potreban odgoj i ulili spasonosna načela koja bi mu pomogla u životu. Svuda vidimo ljude koji pate ili sami patimo, jer su drugi učinili zablude, rđavo su se vladali ili su pokazali rđav primjer. To je baš ono što izjavljuje Bog u trećoj zapovijesti kad kaže da »kažnjava grijehe otaca na djeci i do trećeg i četvrtog koljena onih koji ga mrze«. Bog se ovdje ne pokazuje osvetljiv, kako to neki misle, nego samo potsjeća na princip ljudske uzajamne odgovornosti po kome su prijestupi na štetu ne samo onome koji ih čini nego i potomstvu. Nemoguće je da se učini jedno rđavo djelo, a da neko od toga ne pati. Mi planemo u gnjev, ne otkrivamo li tog trenutka svoj egoizam ili ponos? Budimo uvjereni da prema ovom principu ne snosimo sami posljedice prijestupa.

Mi zaista pripadamo životu društva, a ovaj odgovara karakteru osoba koje ga sačinjavaju. Mi smo više manje nesrećni, patimo zbog sredine u kojoj živimo. Naša djela ostavljaju traga u društvu, a tuđa djela imaju veliki utjecaj na našu sreću ili nesreću. Može, pak, sasvim sigurno da se kaže da patnja uvijek potječe od prijestupa jednog zakona. Uzmite, na primjer, zakon o

padanju tijela, zakon o zemljinoj sili — teži. Kad izlazite iz kuće, zašto silazite stepenicama? Mnogo brže bi bilo da se bacite kroz prozor. Ali vi to ne činite jednostavno zato, što znate da se ne može bez kazne prestupiti zakon teže. Umjesto jednog nesrećnog pada radije birate cijeli niz malih bezopasnih padanja, drugim riječima, silazite stepenicama.

Taj princip, koji važi za fizičke zakone, ostaje isti i za zakone moralne kao i za sve zakone koje je postavio Stvoritelj. Mi ne možemo upoznati daleki utjecaj naših djela. Ako izgovorimo nerazumnu riječ, možemo li znati dokle će ona ići, kome će nanijeti zlo? Ako dajemo rđav primjer, znamo li ko će se povoditi za nama i sa kakvim rezultatima? Znamo da čovječanstvo zajednički podnosi zlo i dobro i da zlo potječe od prijestupa zakona, kome čovjek mora da se podvrgne. Neki ljudi kažu da moralni propisi dekaloga smetaju njihovoj sreći. Oni se trude da pokažu da ti zakoni nemaju danas više onu vrijednost i ugled koji su nekad imali. Na kraju čovjek može da ih drži po svojoj volji. Oni tvrde da su ti zakoni bili objavljeni od strane Boga, koji je želio da pokaže svoj autoritet samovoljnim zakonima. Ja u to ne vjerujem, jer Bog često izjavljuje, kako čitate u Starom zavjetu: »Dao sam vam svoje zakone da biste bili srećni«. Čitajte na primjer Psalam 119, najduže poglavlje u Svetom pismu. Autor, kralj David, ovdje izražava od početka do kraja u slikovitim izrazima sreću koja dolazi od poslušnosti prema Božjem zakonu. Taj rječnik dozvoljenih i zabranjenih stvari bio je utvrđen za našu upotrebu od Stvoritelja, da bismo znali šta smijemo raditi a šta ne smijemo da bismo bili srećni. Evo zašto patnje sasvim sigurno potječu od prijestupa nekog zakona.

Mi smo još daleko da riješimo problem patnje. Trebalo bi da upoznamo porijeklo pogrešaka koje svaki dan

činimo. Dopustite da vas potsjetim na nauku o tom predmetu, koja se nalazi u 14 glavi proroka Izaije i 28 glavi proroka Ezehijela. Tamo nalazimo tačnu napomenu o jednoj ličnosti koju Ezehijel naziva kraljem tirskim, a Izaija Luciferom, svjetlonošom, kerubinom zaklanjačem, bićem koje je pretstavljalo pečat savršenstva. U tom divnom biću se jednog dana na nebu rodilo osjećanje ponositosti i zavisti, koje ga je nadahnulo željom da se izjednači sa Bogom: »Popeću se na goru zbornu i izjednačiću se sa Svevišnjim!« To osjećanje je gonilo Lucifera da izazove pobunu jednog broja nebeskih bića. Tada je on postao onaj koga nazivamo sotona ili đavo. Izjavljujući da je jednak Bogu, on je htio da pokaže i dokaže da bi umio upravljati svemirom sa isto toliko sposobnosti kao Bog. Zato povuče u pobunu trećinu nebeskih anđela.

Često se čuje pitanje: kako je Bog, koji sve zna, mogao da stvori jedno biće sposobno da misli zlo i zašto, kad su se jedanput te misli otkrile, nije uništio sotonu? Zlo, čini se, onda ne bi ušlo u svijet, jer bi bilo u korijenu uništeno. Oh, kako je naša mudrost mala prema mudrosti Proviđenja! Bog je stvorio sva bića sa slobodnom voljom. On ne želi da mu služe automati. Sloboda uvijek isključuje mogućnost da čovjek radi protiv volje Božje, tj. da čini zlo. Da Lucifer nije bio stvoren, jedno drugo biće moglo bi da postane tvorac zla. Da je pak Bog već u početku bune nemilosrdno uništio Lucifera, drugi stanovnici neba mogli bi pomisliti da je to svemoćno i krasno biće koje je Bog uništio možda imalo pravo. Bog bi u tom slučaju postupio kao jači, a ne isključivo kao pravedniji i bolji. Bog je dakle našao za zgodno da drukčije postupa. Pozvao je ponosno i zlotvorno biće koje je objavilo da će pokazati svoju sposobnost, te mu je odredio zemlju za stanovanje i dao mu, uz izvjesna ograničenja, jedno polje gdje će sticati

iskustva. Tako je sotoni dato da pokaže šta je, ne samo riječima nego i djelima i rezultatima. On je uzeo oblik zmije da zavede naše prve roditelje i da u svijet unese stanje grijeha, od koga čovječanstvo već tako dugo pati. Sada ima već skoro šest hiljada godina kako traje to bolno sticanje iskustva. Za ovo vrijeme sotona traži pristalice dajući im naredbe koje su suprotne volji Božjoj. Iz toga neminovno proizlaze teški neredi. Evo zašto u svijetu ima toliko bijede, plača, suza, nemira i razdora. Bog je, dakle, bio pravedan i njegova će se pravda još bolje otkriti kada bolna iskustva budu jednom zauvijek dokončana uništenjem zla, njegovog uzroka i njegovih posljedica.

Prije nekoliko godina prisustvovao sam kongresu na kome je bilo održano više predavanja o načinu kako može čovjek dugo da živi i to u dobrom zdravlju. Ja sam također bio zamoljen da pripremim jedno predavanje sasvim drukčije vrste, da tretiram ne pitanje higijene, koje bi nadmašilo moju kompetentnost, nego jedno pitanje morala i religije. U početku bilo mi je teško da nađem vezu između mog predavanja i prethodnih. Dugo sam tražio vezu. Ja od srca vjerujem u vrijednost napora koji se čine da se čovjeku produži život i smanje bolovi. Ja sam odlučan pristalica svih reformi higijenske prirode. Konačno sam shvatio da je želja onih koji nastoje da produže život čovjeku do sto godina vrlo jadna, ma kako izgledala plemenita. Zar vam je dosta da živite sto godina? Zašto da ne živimo sto pedeset ili dvjesta godina, pretpostavljajući da je život podnošljiv. Smrt, ma u kom času došla, uvijek će biti »car užasa«, kako je naziva Biblija. Jedina misao koju možemo primiti je potpuno uništenje patnji i smrti. To je bio predmet mog predavanja. Ne znam da li gu odobravali, ali ja sam u tom našao novo priviđenje sudbine za kojom smo pozvani da težimo i veliko preimućstvo koje možemo postići ako pristanemo da poštujemo načela vještine života.

Mi dobro osjećamo da su naša zla djela nesreće i da su nemoralna. Zato se čovječanstvo bori protiv patnji, zato toliko poštovanje odaje onima koji su izabrali liječnički poziv i svima onima koji se posvećuju olakšavanju naših bolova. Ništa nije dovoljno što radimo na tom poslu. Ali i nikada dovoljno ne shvaćamo da bi naši napori trebalo prvo da budu upravljeni na uzrok zla i da bi uništenje tog uzroka značilo uništenje patnji i smrti.

Najveća usluga koja bi se mogla učiniti čovječanstvu jeste: naučiti ljude da žive u skladu sa postavljenim Božjim redom u svemiru. Uvijek kad prestupimo neki zakon, bilo na polju fizičkom ili moralnom, mi činimo da u divnoj muzici svemira zazvuči jedna lažna nota, uvodimo jedan elemenat nesklada. Mi ne znamo kakve mogu biti posljedice naših na oko najneznamenitijih djela. Sada razumijemo da se možemo boriti protiv patnji ako poštujemo zakon našeg fizičkog i moralnog bića, nastojeći da proširimo područje našeg poznanja i da uđemo u sklad koji vlada u svemiru.

Želio bih da vam pokažem i drugu stranu ovog pitanja. Patnja uvijek potječe od prijestupa jednog zakona. Kad god patim, mogu da zaključim da je prestupljen jedan zakon bilo od mene, bilo od jedne druge osobe. Patnja nas dakle opominje da je poremećen sklad našeg života, da se naša unutrašnja ravnoteža nalazi u opasnosti da bude slomljena, da smo izloženi mogućnosti da budemo povučeni u potpunu propast. Svaka patnja je kao mala smrt. To su već Latini rekli kad su stavljali na ploče sunčanih satova ovu lozinku: »Omnes vulnerant, ultima necat«, tj. »Svi satovi ranjavaju, posljednji ubija«. Vidite, dakle, da je bol pravi signal uzbune i kao takav je vrlo potreban. Bol nas opominje da smo pošli

rđavim putem, da se nalazimo na opasnom tlu, da je došao čas da izvršimo jednu promjenu. Razni signali na željezničkoj pruzi su vlakovođi neophodni opominjači, da zna šta treba činiti da izbjegne nesreću. Šta biste rekli za vlakovođu koji bi uništio signale samo da se ne bi morao upravljati njima? Znate li da mi često uništavamo signale koji nas vjerno opominju o opasnostima koje nam prijete? Napomenuću samo neke. Pretpostavimo da vas uznemirava glavobolja. Šta vi činite? Vi progutate aspirin ili kakav drugi lijek. Ubrzo vam je lakše i vi produžite prekinuti posao. Šta ste u stvari učinili? Vi ste uništili jedan signal za uzbunu. Ušutkali ste protest osobe koja se osjeća ugroženom i to se njeno stanje ispoljuje glavoboljom. Izabrao sam materijalni primjer da vam razjasnim šta se zbiva u moralnom pogledu. Naše savremeno društvo mnogo pati. Šta se radi da se otkloni ova kriza? Ljudi se zadovoljavaju time što ponište neke signale za uzbunu, ljuljaju se u obmanama i trče u katastrofu. Krivica je do nas što ne tražimo uzrok stradanja, tj. grijeh, prijestup božanskog zakona na svim poljima života.

Sada vidimo da rješenje problema patnje nije ništa drugo nego shvatiti zašto patimo i raditi prema otkrivenju koje nam donosi trpljenje. Mi nismo ovom poglavlju dali naslov »vještina ne trpjeti«, to bi značilo polomiti signale za uzbunu, jer uvijek će biti trpljenja dok smo ovdje na zemlji. Kad vidite nesrećnika, vi ćete pokušati da mu pružite ne samo sredstvo za ublaživanje bola, nego pravi lijek koji se osniva na poznavanju uzroka. To je nadčovječni posao. Ja to priznajem, šta više to je djelo koje se može izvršiti samo čudom. Ali nismo li mi saradnici tog Proviđenja koje bi htjelo da uvede u svijet harmoniju i to našom saradnjom, jer smo mi slobodna bića, jer nam Bog nikad ne diktira šta moramo da činimo? Bog nam pokazuje šta treba da radimo. On nas prosvjećuje, poučava, ali on nas ne goni silom da idemo ovim ili onim putem. Patnja nas opominje da smo se prevarili u izboru puta.

Vještina trpjeti znači koristiti se poukama patnji da izaberemo takav način života po kome će se život moći vječno razvijati. »Plata za grijeh je smrt, ali dar Božji je život vječni«, kaže apostol Pavao u Poslanici Rimljanima 6, 23. Sada ćemo prijeći na tumačenje tajne smrti i vidjećemo da postoji vještina dočekati smrt sa pouzdanjem da ona ne znači potpuno uništenje.

Tajna smrti

Sada da govorimo ozbiljno o strašnom i tajanstvenom času smrti, gledajući ga dobro u lice. Postoji, kako smo vidjeli, vještina da se podnose bolovi. Da li možda postoji i vještina kako da se umire? Zar da se u posljednjim trenutcima čovjek bavi pitanjem kako će zatvoriti oči? I to je potrebno. Jer usprkos svoje volje, ako je čovjek sačuvao svu prisutnost svijesti, on je uznemiren i u momentu kad se bori sa smrću i traži odgovor na pitanje: šta dolazi poslije.

Za mnoge ne postoji više ništa. Jesu li oni u to uvjereni? U slučaju sumnje ne bi li bilo bolje pretpostaviti da postoji nešto, da bi se osigurali za svaku eventualnost? Po biološkim teorijama, koje se danas mnogo cijene, čovjek je još uvijek samo obična, umno razvijena životinja. Te teorije ne daju čovjeku dostojanstvo besmrtnosti. Neke religiozne nauke, žrtve prve laži koje smo spomenuli, misle da čovjek ne može umrijeti, da je smrt samo vanjština, promjena stanja, prelaz iz zemaljskog života u jednu drugu sferu, pakao, čistilište ili raj. Gdje je istina? I na ovo pitanje nalazimo odgovor ne u ljudskom iskustvu, ili naučnim istraživanjima, već u božanskom objavljenju. Otkako ima učenjaka i filozofa, nijedan nije još ličnim sredstvima zavirio u tu tajnu. Spiritizam, koji drži da ima dovoljno dokaza o životu duše poslije groba, sam je svojim bučnim izjavama vrlo sumnjiv. Da postizava da se jave aktivni i živi duhovi, u to ne sumnjamo; ali kad tvrdi da se javljaju mrtvi, onda više ne možemo vjerovati.

Postoje zaista zli duhovi, pali anđeli, koji su se sa Luciferom pobunili. Oni žele nas prevariti da bi prihvatili kao gotovu činjenicu laž njihovog vođe: »Nećete vi umrijeti.«

To što smo kazali o patnji i premo tome o smrti, — jer jedno vodi u drugo, pomoći će nam da riješimo ovaj problem. Prijestup od Boga postavljenih zakona stvorio je jednu kobnu provaliju. Zlo, nerazjašnjivo i prema tome neopravdano, je nesreća, nepravilnost, trenutni poremećaji u svemiru. Uklonite to zlo, u isto ćete vrijeme izbrisati i njegove posljedice, bolest i smrt. Sav se problem sastoji u tome. Zato samo Stvoritelj, koji poznaje tajnu svih stvari, može da riješi ovaj problem. To je i učinio primivši za krivca jednu nevinu žrtvu — Krista. Tako svi koji prihvaćaju ovo božansko posredovanje, uživaju preimućstvo milosti.

Znači li to da oni neće umrijeti? Ne, jer pošto je sagriješio i od grešne je prirode, čovjek mora da primi »platu za grijeh«, koja je smrt. Ali ta smrt ne bi trebalo da bude konačna. Ona prividno uništava grešnike, baca ih u potpuni mrak do časa kada će, uskrsnuvši biti uvedeni u jedan novi svijet, gdje će biti stalno zaklonjeni od svakog zla.

Umrijeti znači dakle isplatiti dug, to znači biti primoran da priznamo da su put kojim smo išli, misli kojima smo se bavili, sebičnost koju smo gajili, vodili kobno u propast. Ali to ne znači odreći se života, potpuno se predati, pasti u vječno ništavilo. Umrijeti, prema nauci Evanđelja, znači zaspati jednim tako dubokim snom da nas iz njega niko ne može probuditi do jedino glas Kristov, u času njegovog drugog dolaska. Ali i ovdje postoji jedan uslov: taj glas će čuti jedino oni koji ga poznaju; on će probuditi samo one koji su cijelo svoje pouzdanje poklonili onome koji je kazao

Mariji, sestri uskrslog Lazara: »Ja sam uskrsenje i život.«

Postoji dakle vještina umiranja, jer naše unutrašnje stanje u času smrti može učiniti da budemo osjetljivi ili gluhi za glas koji će pozvati mrtve iz grobova. S obzirom na ovo razjašnjenje postavlja se jedno pitanje: da bi jednom uskrsnuli, da li je dovoljno da umremo kao kršćani, iako smo živjeli kao neznabošci? Ja odgovaram: Ne, ako je to obraćenje, poslije jednog beskorisnog života, posvećenog sebičnosti, samo rezultat računa, pokušaj sporazuma sa nebom, ali mogu kazati: da, ako se razmišljanje nije javilo ranije, ako poziv Božji nije došao ranije već u posljednjem času.

Pored razapetog Krista bio je razapet i jedan razbojnik. Cijelog svog života taj razbojnik je činio samo zlo. U času kada je okajavao svoje zločine, visio je prema Pravednome; on prizna Krista, njegova duša mu iskaza poštovanje, srcem ga proslavi, nadom se obrati k njemu:

— Učitelju, reče on, opomeni me se kad dođeš u kraljevstvo svoje!

Taj čin vjere u posljednjem trenutku života bio je dovoljan. Isus je vidio da je ta vjera bila savršeno iskrena. Da je ranije taj razbojnik došao u dodir sa idealom — Kristom, on bi se tada obratio i slijedio ga, Zato ga Krist prizna kao jednoga od svojih i dade mu potpuno jamstvo riječima:

— Danas ti kažem, bićeš sa mnom u raju.

Molim da dobro upamtite da nije onog dana, tj. u petak — dan razapeća, razbojnik otišao na nebo, kako to kažu neki od naših prijevoda, u kojima je učinjena jedna velika pogreška u interpunkciji. Za dokaz da ni sam Isus nije tog dana otišao u raj, dovoljno je ako spomenem da prekosutra, iza uskrsnuća, on je kazao

Mariji Magdaleni: »Ne dotiči me se, jer još nisam bio kod Oca.«

Da li je potrebno da vas potsjetim na onu Kristovu priču u kojoj radnici koji su stupili na posao u jedanaesti sat primaju istu platu kao i oni koji su stupili u prvi sat? Glavno je da svršavamo svoju dužnost čim smo je upoznali, bez oklijevanja i odgađanja, ne računajući na budućnost koja nam ne pripada. Deset hiljada žrtava nedavnog potresa u Indiji stvaralo je planove, pripremalo se za sutrašnjicu, kada ih je neočekivano zatekla smrt. Dvjesta osoba smrvljeno je, koji možda nisu bili ni svijesni toga, u brzom vlaku za Nancy. Sa smiješkom na usnama približavali su se svojim milim i dragim, da provedu s njima vesele božićne dane. Najedanput otvorila se pred nesrećnicima vječnost. Ako su do tog časa živjeli po glasu svoje savjesti, ja nisam zabrinut za njihovu sudbinu. Ako su drage volje išli jednim opasnim putem, odlažući za sutra nastojanje da uprave svoj život pravdi i dobroti, hoće li oni u posljednji dan čuti glas oslobođenja i života?

Umrijeti znači, dakle, još uvijek živjeti, ali živjeti s mišlju na vječnost. To je vještina upravljanja svojim životom tako da se on ne svrši sa posljednjim otkucajem našeg srca. To znači povjeriti poslije duge borbe živome Bogu svoj život, položiti ga mirno u njegove ruke, čekajući da nam ga opet vrati zauvijek. To znači penjati se neprestano, sve do časa dok ne zatvorimo oči, prema vrhuncu dužnosti i ljubavi, udostojiti se da živimo u ovoj zemlji, gdje će vladati pravda i dobrota, jer grijeha ovdje više neće biti.

Tajna novog života

Ako bi se posljednja glava vještine življenja svršila tajnom smrti, čemu onda u stvari služi ta vještina? Život bi onda bio od koristi našim savremenicima, našim nasljednicima, ali ne nama. To sve pridonijelo bi jedino da naš pogreb bude tužniji i svečaniji. Neki kažu da je za pravi ižvot, kome je cilj pomaganje bližnjemu, svejedno da li će nestati u smrtnom ništavilu ili ne. Glavno je da smo ostavili dobar primjer, prokrčili dobar put, kojim će drugi bez sumnje poći. Premda niko ne živi za sebe i ne umire sebi, ipak s pravom očekujemo da jednom poberemo plod svojih napora i znamo da ćemo ga zaista pobrati. To će nam, kako smo vidjeli, donijeti uskrsnuće.

Ali čekajući i znajući da se za budući život moramo pripraviti sadašnjim životom, nameće se pitanje: kako možemo već sada da nađemo i dostignemo ideal?

Taj ideal savršenog života može se ostvariti, pošto nam je sada već jasan. Ali on je vrlo daleko od naše stvarnosti. Mi se osjećamo slabi i vidimo da je još veliki razmak koji treba da prevalimo. U nama se budi žarka želja da se otresemo malodušne prošlosti, da zaboravimo svoje poraze i da život otpočnemo nanovo. Taj drugi život upravljali bismo drukčije, odredili bismo mu drugi cilj, da ga usavršimo, primijenili bismo sredstva koja smo možda nekada prezirali. Mislimo na mogućnosti koje nam je prošlost nudila, ali ih nismo iskoristili. Kad bi nam bilo dano da život počnemo iznova, bili bismo oprezniji.

Ta želja nije neostvarljiva. Evanđelje, uzvišeni izraz vještine života, daje takođe silu za novi život. Ali taj novi život Evanđelje nam nudi odmah, a ne tek poslije smrti. Čekajući na uskrsnuće, ono nam predlaže jedno ponovo rođenje, ponovo otpočinjanje zemaljskog života u novome duhu, izuzimajući prošlost. Evanđelje je ličnost, živa i aktivna ličnost Kristova. U njoj nalazimo načela koja nas osposobljavaju da dođemo do novog života.

Ne bih želio da vam dam utisak da preporoditi se znači samo otvoriti oči za ove istine, za nenaslućivane mogućnosti. Ja dajem riječima njihovu pravu vrijednost i želim da govorim o jednom novom rođenju. Vi znate šta je Krist odgovorio Nikodemu na njegova laskanja, kad je ovaj došao noću da ga vidi. Prekinuvši njegov govor, učitelj mu je kazao: »Uistinu ti kažem, ako se čovjek nanovo ne rodi, ne može vidjeti kraljevstva Božjega«. Nikodem nije to razumio, on nije vidio kako je moguće da se čovjek nanovo rodi. Otada su se te riječi različito tumačile. Pristalice nauke o inkarnaciji ovdje vide dokaz za svoja tvrđenja. Ail malo dalje Isus je stvar izrazio jasnije: »Kažem ti uistinu, ako se čovjek ne rodi vodom i duhom, ne može da uđe u kraljevstvo Božje«.

Roditi se duhom, to je suština ovih riječi. To znači početak duhovnog života koji je simboliziran krštenjem, rođenjem vodom. Na žalost, moram da primijetim da je naš svakidašnji život uglavnom životinjske prirode. Mi imamo tijelo, koje apostol Pavao u svojoj prvoj poslanici Korinćanima naziva »zemaljsko tijelo.« Ovo tijelo ima životinjske potrebe: da pije, jede, spava, čuva se od nepogoda itd. Devet desetina našeg života prolaze u zadovoljavanju ovih potreba. To znači da tjelesni život dolazi na prvo mjesto kod čovjeka. Međutim, čovjek ima i sposobnost da otvori oči za drugi svijet, da upozna

jednu drugu stvarnost, da se digne mnogo više i da se konačno rodi za duhovni život.

Postoji, ne bih mogao da označim mjesto, da li pored ili iznad materijalnog svijeta, jedan drugi svijet, koji Krist naziva »nebesko kraljevstvo«. To je što mi nazivamo duhovnim svijetom. U tom svijetu moramo mi da se rodimo, tamo moramo ući, i vještina živjeti, vidite, nije ništa drugo nego vještina dići se iznad ovog materijalnog svijeta, da bismo otsada živjeli potpunim životom u duhovnom svijetu. Evanđelje, koje znači pravo i potpuno kršćanstvo u stvari je ključ koji nam omogućuje ulaz u taj svijet. Zato, u konačnoj analizi, vještina življenja ne znači ništa drugo nego vještina da se čovjek potčini pametno i upravlja se dragovoljno prema nauci Evanđelja. U Starom zavjetu Bog je mnogo puta kazao da je dao zakone da bi ljudi bili srećni. On je već tada objavio da se u srcu čovjeka može dogoditi promjena: »Oduzeću vam«, rekao je On, »srce kameno i daću vam srce mesnato«. Kralj David je to dobro shvatio, jer je na jednom mjestu uzviknuo: »O Bože, stvori u meni novo srce«. Promjena o kojoj je ovdje riječ nije samo jednostavna promjena. To je istinsko stvaranje, stupanje u duhovni život, ponovno rođenje za jedan novi svijet.

Krist je tačno označio u čemu se sastoji ovo novo rođenje. On ne pristaje ni na kakav kompromis, ne hvali suviše nikakvu metodu usavršavanja, On želi osnovnu promjenu. Evo zašto smo se u početku zadržali na potrebi da se odbace evolucionističke teorije. Ne samo zbog naučnih razloga, nego naročito zbog moralnih razloga. Sigurno je, svakako, da je naša tjelesna građa slična građi životinja. Ali je isto tako sigurno da je naše porijeklo duhovno i božansko, a to ne priznaju pristalice evolucije. Grijeh nas je potčinio životinjskoj

prirodi. Evanđelje, naprotiv, treba da nam pomogne da se u nama ponovo uzvisi naša duhovna priroda.

Mi se nadamo da ćemo je opet naći. Govorio sam vam o onoj bolesnici čija se bolest sastojala u tvrđenju da je ona unuka Napoleona Bonaparta. Slični slučajevi su vrlo mnogobrojni. Oni dokazuju da mi apsolutno želimo da istaknemo sva preimućstva koja bi nam mogla ostati od predaka. Ljudi plemićkog roda naročito se interesuju za sve što se odnosi na njihovo porijeklo. Katkada postaju vrlo tašti, gotovi su na svaku žrtvu kad treba da dokažu da potječu iz kakve slavne porodice.

Dosta je da otvorimo Stari i Novi zavjet i da nađemo svoju plemićku titulu. Mi smo visokog porijekla. Mi smo »sinovi Adamovi, koji je bio sin Božji«. Sigurno zbog toga težimo za idealom i savršenstvom. Mi znamo dobro da smo sada samo nesrećni prognanici i da je naš život nenormalan i neprirodan. Katkada osjećamo izvjesnu čežnju za kakvim neodređenim stanjem mira i sreće, o kome još uvijek žive u nama slabe uspomene. Nikada to sjećanje nije bilo bolje izraženo nego u priči o rasipnom sinu (Luka 15). Nezahvalni sin, želeći da bude nezavisan, udaljio se od kuće. On je potrošio svoju imovinu, poslije čega je stvarno patio od gladi i grižnje savjesti. Jednog dana počeo je da razmišlja. Uvidio je posljedice svog bezumnog djela. Sjetio se očinskog doma gdje ima svega u izobilju. Najedanput rodila se u njemu misao: da se vrati k ocu, da pođe natrag u roditeljski dom. On je odlučio da krene na put i da stane opet pred lice onoga čijim sinom nije više dostojan da se naziva.

To je vaša i moja historija. To je historija čovječanstva koje se udaljilo od svog izvora, koje se osjeća ugroženo, koje strada i katkada se kaje. Oni koje je pogodila nesreća i kajanje, osjećaju da za njih ima još samo jedna nada: da se vrate k Ocu. Baš to omogućuje

Evanđelje, to je ono što Evanđelje naziva novorođenjem. Evanđelje, dakle, nije samo obična teorija, nije samo nauka jednog čovjeka koji je živio prije devetnaestog stoljeća. Prije svega Evanđelje je, kako piše apostol Pavao Rimljanima, jedna s i l a. Po tome se ono razlikuje od svih ostalih knjiga. Dobrih savjeta nalazite svuda. Ali u Evanđelju ćete naći mudrost da te savjete razumijete i silu da ih sprovedete u život. Zato se Evanđelju toliko divimo, zato imamo u njega tako beskrajno povjerenje. Djelo koje je Evanđelje izvršilo već u mnogim srcima, jamstvo je za osnovnu promjenu koju ono može da izazove i u vama. Neki nevjerni pukovnik približio se jednog dana jednom crncu koji je čitav Novi zavjet.

— Kakvo dobro nalazite u toj knjizi, upita on.

— Da nije ove knjige, odgovori urođenik, vi biste već bili pojedeni!

Da, Evanđelje mijenja dušu, oštri savjest, oplemenjuje karakter. Ono je prožeto divnom snagom, puno je božanske sile. Dosta je da čovjek sjedne do nogu Kristovih, da ga samo sluša i uvidjeće kako se malo po malo vrši u njemu ta tako željena promjena.

Ovo je tajna novog života. Prožeti ovim novim životom, oživljeni novim duhom, mi gledamo drugim očima sve što nas okružuje, dajući prvo mjesto duhovnim stvarima. Ljudi rado nazivaju »sanjalicom« onoga koji više polaže na duhovne stvari nego na tjelesne. Kažu da se on hrani iluzijama i utopijama. Ali zar vi mislite da materija koju obuhvatamo rukama ima više realnosti nego duhovne stvari? Traje li ta materija dugo, bar u onom obliku u kakvom je mi vidimo? Svi znamo kako su materijalne stvari prolazne, kratkotrajne. Ima mnogo njih koji to uviđaju i žalosni su zbog toga. Mi imamo prema njima sažaljenje. Znamo da su materijalne stvari neophodno potrebne za iživot. Ali znamo i to da svijet

pati naročito zbog duhovnog siromaštva. Nema sumnje, svijet ne uviđa svoju nevolju. Ne meće prst na svoju ranu. Ne priznaje šta mu nedostaje. Mnogi naši savremenici pate, katkada nesvijesno, jer ne susreću u životu dosta istine, dobrote, pravde. Ove se stvari ne mogu kupiti, ipak svijet živi kroz njih.

Dolazi dan kad će prolazna zemaljska stvarnost nestati. Tada će se bez koprene pojaviti vječna stvarnost pred radosnim očima onih koji su se pripravili da je dočekaju i koji po njoj žive. To će biti istinsko i konačno vraćanje u život koji više nikad neće prestati. Da živi, to je čovjekova najveća težnja. Istinito i jasno Evanđelje pruža nam sredstva za to. Živjeti znači crpsti vodu života bez prestanka na izvoru božanskog života, koju nam nudi onaj koji je kazao: »Dođite k meni svi koji ste žedni, daću vam vode života«. Sve ovo rekli su već drugi prije nas, a i poslije nas će to drugi opet reći! Sa naše strane, mi smo samo pokušali da izrazimo svojim riječima ono što nas je naučila Knjiga nad knjigama kad smo primijenili njeno učenje na svakodnevne prilike života. Mi poznajemo izvor svake dobre volje, svakog junaštva, svakog odricanja i svake dobrote. Htjeli smo da pokažemo taj izvor drugima, naročito srcima koja su uznemirena i slomljena. Sada nam jedino ostaje da izdržimo na putu kojim smo dovde zajedno išli, pomažući se međusobno sa žarkom željom da ulijemo malo više istine, pravde i ljubavi u naš jadni svijet, čekajući obnovljenje Božjeg Kraljevstva gdje će sve biti savršeno.

NAPOMENA PREVODIOCA

Rat, velika svjetska kataklizma, u mnogome je izmijenio odnose u svijetu i iz osnove promijenio mnoge ljudske poglede. U dušama izvjesnih masa nastala je revolucija. Dovode se u pitanje neke od osnovnih vrijednosti: svojina, sloboda, novac, država, kapital i rad, proizvodnja i potrošnja, nacionalizam i internacionalizam, kompetencija i kooperacija, demokracija i t. d. Očevidci smo čitavih revolucija koje obaraju jedne klase da na njihovo mjesto postave druge. Sve se to čini pod etiketom pravde, a sa sadržinom stare naše sile i čitavih obnova koje se osnivaju na poluzi naše prastare samoživosti i bučnih pokreta u kojima grubo »ljudsko« igra ulogu prvog junaka. Kao pred kraj svijeta, nastao je hedomizam: da se živi po pravcu najmanjeg otpora, i da se život potpuno uzme kao niže uživanje. Osnovni niveau ideja i ideala davno nije bio tako nizak kao što je u ovoj »barbarskoj« prelaznoj periodi. Osnovnog autoriteta, centralnog autoriteta, koji bi živinu u čovjeku držao na uzdi, gotovo i nema. Ona je odularena i uzima huka. To nije slika mašte, već stvarnost, gola i sumorna stvarnost, koja nas tišti i zbunjuje. Kuda sve to vodi? Šta krije budućnost? Ne prijeti li cijelom čovječanstvu ponovna katastrofa, kakve historija nije zabilježila niti si je čovjek može potpuno pretstaviti? Ili možda ima izlaza iz tog stanja? Možda bi se život dao organizirati na drugim osnovima koji bi mogli da nam zagarantiraju više sigurnosti, mira i pravde. Ova pitanja instinktivno se rađaju u dušama tisuće naših

savremenika, svi intimno osjećaju težinu pitanja i mnogi se trude da nađu metode kako da se izađe iz te strašne neizvjesnosti i udari sigurnijim putem.

Knjiga profesora Tièche-a odgovara na gornja pitanja i unosi u naš zbunjen život mnogo vedrine i vjere u mogućnost da se naš život organizira na čvršćim principima nego što su bili dosadašnji, koji će život upraviti boljom orijentacijom i dati mu puniju vrijednost. On ulazi u bit same čovjekove egzistencije. Postavljajući problem čovjekova porijekla, on dolazi do rezultata da nije život ljudski produkt slučaja niti polake evolucije kako su držali Darwin i njegove pristalice, nego da je on višeg, božanskog porijekla, sa jednom određenom i plemenitom zadaćom. To je polazna tačka njegova razlaganja i, sa izvjesnog gledišta, glavna ideja njegove knjige. Od tog svijesnog shvaćanja našeg porijekla i cilja naše egzistencije zavisi naša orijentacija ne samo moralna i religiozna, nego i socijalna i kulturna. U svakoj od pojedinih glava autor je na sugestivan način oživio načela koja su do danas bila često gažena, prezirana ili gotovo zaboravljena, a bez kojih je nemoguće doći do harmoničnog života, života boljeg i sretnijeg nego što je ovaj. Treba biti iskren i svako će se uvjeriti kako su ta načela važna i potrebna. Iz samog razlaganja vidi se da je autor sav prožet uvjerenjem koje zastupa, odatle izbija osjećaj mira, sigurnosti, odlučnosti i optimizma kojim je nadahnuto čitavo djelo.

M. GOLUBIĆ

TUMAČENJE STRANIH RIJEČI

afekt = uzruzjanost; jak osjećaj kao: strah, oduševljenje i dr.
akcija = rad, djelovanje, djelatnost
aluzija ili aludirati = govoriti tobože o jednoj stvari, a ciljati na drugu
ambicija = častohleplje, polet
analiza, analizirati = raščlanjavanje, rastavljanje nekog tijela u njegove sastavne dijelove ili rastavljanje nekog pojma
atavizam = naslijeđe svojstva predaka kod potomstva
atmosfera = zrak koji opkoljava našu zemlju; najbliža okolina
autor = pisac neke knjige
avantura = doživljaj, pustolovina

bacil = uzročnik bolesti
biologija = nauka o životu
brutalnost = grubost

cirkulacija = strujanje, optok, promet
ciroza — smježuravanje jetara
clown (klaun) = lakrdijaš; prostak

degeneracija = opadanje, izrođivanje
difterija = zarazna bolest grla
dijalog = razgovor dvojice
diskusija = raspravljanje
dispozicija = raspored, plan; sklonost za neku bolest

egoizam = sebičnost
egzistencija = opstanak, postojanje
eksperiment = proba, pokus

elastičnost = gibkost
evolucija = razvoj

faktor = činilac
falsifikat = krivotvorina
fermentacija = vrijenje
fiziologija = nauka o funkcijama organa tijela
flirt (flert) = udvaranje
funkcija = rad, djelovanje; služba

gesta = pokret, postupak
gigant = džin, div
grandiozan = veličanstven

hipoteza = pretpostavka
hipotetičan = uslovan, nesiguran

iluzija = obmana, neostvarljiva nada, privid
indiferentan = ravnodušan
inspirirati = nadahnuti, oduševiti, pobuditi
instinkt = nagon
intelektualni = umni, duhovni
intenzivan = jak, krepak, sa svim silama, istrajan
intuicija = neposredno shvaćanje, pronicljivost, duševno opažanje

kolerik = čovjek žučljiv, vatren, koji se brzo uzbuđuje
komfor = udobnost
komparativan = uporedni
kompliciran = zamršen, složen
kondenzator = aparat za zgrušnjavanje elektricitete

lektira = čitanje, štivo; knjiga koja se čita
ležerno = olako, nemarno

manifestacija = objavljivanje, obznanjivanje
mehanički = nesvesno, bez razmišljanja
mikrobi = bakterije (klice)
minijatura = slika u malom

parabola = usporedba, poučna pričica
paradoks = protivno običnom mišljenju
pedagogija = nauka o vještini odgoja
pejsaž = predio, kraj; slika predjela
pesimizam = gledati na sve u svijetu sa najgore strane
preventivan = predusretan, koji sprečava
princip = načelo, pravilo
produkt = proizvod
profilaktik = sredstvo za čuvanje od bolesti

psihologija = nauka o duševnim pojavama

realnost = stvarnost
reproducirati = izvesti nanovo, umnožiti
revija = časopis, pregled

sekrecija = lučenje
simptom = znak (bolesti)
socijalan = društven
stimulant = sredstvo za nadražavanje
sublimacija = pretvaranje čvrste tvari u paru bez rastavljivanja i obrnuto; uzdržati, suzbiti

temperament = narav, ćud
triumfirati = pobijediti, slaviti pobjedu, likovati
uniformizam = izjednačenje, sličnost

SADRŽAJ